

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

ÜSLÛP VE MUHATABIN ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN
DİYALOGLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SALİHA KAYA

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN ATA

AKSARAY 2019

**AKSARAY
ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI**

**ÜSLÛP VE MUHATABIN ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN
DİYALOGLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SALİHA KAYA

**DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ RAMAZAN ATA**

AKSARAY 2019

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(...) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Saliha

Soyadı : KAYA

Bölümü : İslam Tarihi ve Sanatları

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : Üslûp ve Muhatabın Özellikleri Açısından Hz. Peygamber'in Diyalogları

İngilizce Adı : Prophet's Dialogues in Terms of The Wording And Properties of The Interlocutor.

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yapma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakça belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Saliha KAYA

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Saliha KAYA tarafından hazırlanan “ Üslup ve Muhatabın Özelliği Açısından Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Diyalogları” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ATA
İslam Tarihi ve Sanatları , ASÜ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman KOYUNCU
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi, ASÜ

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz ÇELİK
İslam Tarihi ve Sanatları , ÖHÜ

Tez Savunma Tarihi: 14/06/2019

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun ~~25/07/2019~~ tarih ve ~~2019/30~~ sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Saliha KAYA

İmza

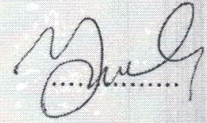

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU

İmza

İMZA

ÖNSÖZ

İnsanoğlu sosyal bir varlıktır. İkili ilişkileri ileri seviyeye götürebilmek ve devamını sağlayabilmek için karşılıklı konuşmalara ihtiyaç duymaktadır. Bu karşılıklı konuşmalara diyalog denilmektedir. Konuşma yeteneği Allah tarafından mahlûkat içerisinde sadece insana bahşedilmiş bir özelliktir. Bu çalışmada dünyada sadece insanın sahip olduğu bu konuşma özelliğinin Nebvî Sünnetteki yansımaları ele alınmaktadır.

Araştırmamızda Hz. Peygamber'in karşılıklı konuşmalarını incelerken muhtevadan ziyade onların sahip olduğu dikkat çekici üslûp, hitap, konu ve ilke özelliklerine yoğunlaştık. Hz. Peygamber'in sünnetlerindeki içerik ve anlamlarına konumuzun fazla uzamaması için lüzum hissetmedikçe girmemeyi tercih ettik.

Hz. Peygamber'in diyalogları Nebvî Sünnette çok fazla yer almakla birlikte benzer özellikler dikkate alınarak bir kaç örnekle sınıflandırdık. Konu başlıklarının içine konu hakkında genel bilgiler verildikten sonra bu konudaki en dikkat çekici hadisi örnek verip üslûp özelliğini açısından incelemeye çalıştık. Aynı zamanda muhatabın özelliği bağlamında da konuyu incelemeye özen gösterdik.

Çalışmamızda rehberlik eden değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ATA Bey'e ve değerli yönlendirmelerinden dolayı çalışmamızın bu hale gelmesinde katkısı olan Prof. Dr. Bahaüddin VAROL Bey'e teşekkürlerimi arz ederim.

Aksaray 2019

Saliha KAYA

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÜSLÛP VE MUHATABIN ÖZELLİKLERİ AÇISINDAN HZ. PEYGAMBER'İN
DİYALOGLARI

Yüksek Lisans Tezi

Saliha KAYA

Aksaray, 2019

ÖZET

İnsanı diğer varlıklardan farklı kılan özelliklerden birisi konuşma yeteneğidir. Bu çalışmada; Nebvî Sünnetteki karşılıklı konuşmalarda Hz. Peygamber'in uygulamış olduğu üslûbu incelemek ve günümüze yansımalarını ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Nebvî Sünnette, diyaloglara çok fazla yer verilmiş ve içinde geçen konular değişik üslûplarla dile getirilmiştir. Bu diyaloglar insanların Allah ile ve birbirleri ile olan ilişki ve iletişimlerini düzenleyen birçok örnek sunmaktadır.

Bir giriş, üç ana bölüm ve bir sonuçtan oluşan çalışmamızda, giriş bölümünde araştırmamızın alanı, amaç ve yönteminden bahsedilmiştir. Birinci bölümde, araştırmamıza ışık tutacak kavram alanı, ikinci bölümde amaç ve ilkeler, üçüncü bölümde ise Nebvî Sünnette karşılıklı konuşmalarda üslûp ve peygamber-sahabe ilişkisi, konu, amaç ve ilkeler bağlamında ele alınmıştır.

Bilim Kodu :

Anahtar Kelimeler : Hadis, Sünnet, Konuşma, Karşılıklı Konuşma, Üslûp, Hitabet.

Sayfa Adedi :

Danışman :Dr. Öğr. Üyesi Ramazan ATA

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PROPHET’S DIALOGUES IN TERMS OF THE WORDING AND
PROPERTIES OF THE INTERLOCUTOR.

Master Thesis

Saliha KAYA

Aksaray, 2019

ABSTRACT

One of the features that make human beings different from other beings is the ability to speak. In this study; It was aimed to examine the style applied by the our propet in mutual conversations in the Sunni Sunnah and to reveal its reflection on the present day.

In Nebevî Sunnah, dialogues which mean mutual conversations have been given a great deal of space and the subjects mentioned in different styles have been mentioned. These dialogues offer many examples of how people relate to God and to each other.

In our study, which consists of an introduction, three main sections and a result, the area, purpose and method of our research are mentioned in the introduction. In the first part, the concept area to shed light on our research, the aims and principles in the second chapter, in the third chapter, the style and prophetic relationship in the conversation in the Sunnah Sunnah are discussed in the context of the subject, purpose and principles.

Science Code :

Key Words : Hadith, Circumcision, Speech, Conversation, Wording, Oratory

Page Number :

Supervisor : Asst. Prof. Dr. Ramazan ATA

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1
ARAŞTIRMANIN ALANI, AMACI, YÖNTEMİ	1
Araştırmanın Alanı.....	1
Araştırmanın Amacı.....	1
Araştırmanın Yöntemi	2

BİRİNCİ BÖLÜM

NEBEVÎ SÜNNETTE KARŞILIKLI KONUŞMALARDA KAVRAM ALANI KONUŞMA UNSURLARI VE TEMEL ÖGELER

1.1.Kavram Alanı.....	3
1.1.1. Sünnet	3
1.1.2. Hadis	4
1.1.3. Üslûp	4
1.2. Konuşma Unsurları ve Temel Öğeler	5
1.2.1. Konuşma Unsurları	5
1.2.1.1. Dil.....	5
1.2.1.2. Ses	6
1.2.1.3. Jest.....	7
1.2.1.4. Mimik.....	8
1.2.2. Konuşmanın Temel Öğeleri	9

1.2.2.1. Konuşmacı (Hatip)	10
1.2.2.2. Dinleyici (Muhatap)	11
1.2.2.3. Konu (Mevzu)	12
1.2.3. Karşılıklı Konuşma Şekilleri.....	12
1.2.3.1. Monolog	12
1.2.3.2. Diyalog	13

İKİNCİ BÖLÜM

NEBEVÎ SÜNNETTE KARŞILIKLI KONUŞMALARDA GENEL AMAÇ VE İLKELER

2.1. Nebevî Sünnette Karşılıklı Konuşmalarda Genel Amaçlar.....	14
2.1.1. Tebliğ ve Davet.....	14
2.1.2. Teşvik.....	15
2.1.3. Sakındırma	16
2.1.4. Hatırlatma	17
2.1.5. Nasihat	17
2.1.6. Uyarı	18
2.1.7. Teselli.....	18
2.1.8. Talim ve Terbiye.....	19
2.1.9. Yanlışları Düzeltme	20
2.2. Karşılıklı Konuşmalarda Hz. Peygamber'in Genel İlkeleri	20
2.2.1. Az Sözle Çok Mana İfade Etme (Câmi'ul-Kelâm).....	22
2.2.2. Açık ve Anlaşılır Konuşma.....	23
2.2.3. Akıcı ve Etkileyici Konuşma	24
2.2.4. Seviyeye Uygun Konuşma.....	25
2.2.5. Güler Yüz ve Samimiyet.....	27
2.2.6. Dikkat Çekici Bir Sözle Başlangıç Yapma	28
2.2.7. Beden Dilini Kullanma	29
2.2.8. Kişilerin Yeteneklerinden Yararlanması.....	29

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEBEVÎ SÜNNETTE KARŞILIKLI KONUŞMALARDA ÜSLÛP VE PEYGAMBER-SAHABE İLİŞKİSİ

3.1. Nebevî Sünnette Karşılıklı Konuşmalarda Üslûp.....	31
3.1.1. Soru- Cevap	31
3.1.1.1. Zihinsel Yeteneklerin Gelişmesine Katkısı.....	32

3.1.1.2. Tavsiyede Bulunması	33
3.1.1.3. Bilginin Kontrol Edilmesi	34
3.1.1.4. Tekrar ve Pekiştirme	34
3.1.1.5. Düşüncenin Rahatça Açıklanması.....	35
3.1.2. Tekrar	36
3.1.2.1. Giriş Cümlesinin Tekrarı.....	37
3.1.2.2. Israrla İsteğin Tekrarı	37
3.1.2.3. İsmi Tekrarı	38
3.1.2.4. Cevabın Tekrarı.....	39
3.1.2.5. Tergib ve Terhibde Tekrar	40
3.1.3. Teşbih ve Temsil.....	40
3.1.4. İstişâre Metodu.....	41
3.1.5. Tedric	43
3.1.5.1. Psikolojik Ortamı Hazırlaması	43
3.1.5.2. Muhatabını Tanıması.....	45
3.1.5.3. Acele Değil Teenni ile Hareket.....	46
3.1.5.4. Ayrıntıdan Değil Esastan Konuya Başlaması	47
3.1.5.5. Güzel Söz ve Yumuşak Üslûp.....	47
3.1.6. Tergib ve Terhib (Teşvik ve Sakındırma).....	48
Tergib; özendirmek, teşvik etmek, ümitlendirmek anlamlarına gelmektedir.	48
Terhib; korkutmak, sakındırmak anlamlarına gelmektedir.	48
3.1.7. İkna	49
3.1.8. Empati	50
3.2. KARŞILIKLI KONUŞMALARDA HZ. PEYGAMBER-SAHABE İLİŞKİSİ.....	52
3.2.1. Ashabın Hz. Peygamber'e Bağlılığı.....	52
3.2.2. Teslimiyet	53
3.2.3. Güven	54
3.2.4. Rahat Tavrı.....	54
3.2.5. Hatanın Farkına Varma	56
3.3. Ashabın Hatalı Davranışları ve Sebepleri	56
3.3.1. Cahiliye Zihniyeti	57
3.3.2. Fıtrat	59
3.3.3. Habersiz Olma	60

3.3.4. Gevşeklik ve İhmal	61
3.3.5. Yapılan İbadetin Az Görülmesi	62
3.3.6. Dünya Sevgisi	63
3.3.7. Merak Duygusu.....	64
3.3.8. Ön Yargı.....	66
3.4. Hz. Peygamber'in Hataları Düzeltme Üslûbu	67
3.4.1. Hataları Yüze Vurmadan Rencide Etmeden Düzeltmesi.....	68
3.4.2. Hataları Kolaylık Göstererek Düzeltmesi	69
3.4.3. Hatalara Karşı Sabır ve Tahammül Göstermesi.....	69
3.4.4. Çözüm İçin Alternatif Sunması	70
3.4.5. Gerekğinde Öfkelenmesi ve Azarlaması	70
3.3.6. Bazı Hataları Anında Düzeltmesi	71
3.3.7. Dua Etmesi.....	72
SONUÇ	73

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.s.	: Aleyhisselam
a.g.y.	: Adı geçen yer
b.	: İbn, bin
bkz.	: Bakınız
bşk.	: Başkaları
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celalühü
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
r.a.	: Radiyallahu anh / anha
s.	: Sayfa
sav	: Sallallahu aleyhi ve sellem
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
terc.	: Tercüme
v.b.	: Ve benzeri
vdğr.	: Ve Diğerleri

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN ALANI, AMACI, YÖNTEMİ

Araştırmanın Alanı

Temel İslami bilimlerin tamamı, Kur'an ve Hadis kaynaklı olması sebebi ile birbirleriyle bir şekilde ilgilidir. İslam Tarihi ilmi de hayatın tamamını kapsar. Bu nedenle bu ilmi bilginin doğru anlaşılabilmesi için bütüncül bir bakış açısı ile olayları değerlendirmek gerekmektedir. Çalışmamız, kur'an ve sünnet ışığında İslam Tarihi, Hadis ve Siyer kitapları incelenerek yapılandırılmıştır. Bununla birlikte konumuzla yakından alakalı gördüğümüz Din Eğitimi, Din Psikolojisi, Din Sosyolojisi bilimleri kaynaklarından da istifade edilmiştir. Bu veriler ışığında Hz. Peygamber'in karşılıklı konuşmalarında üslûp ve ilkeler tespit edilirken Eğitim Bilimlerinden de yararlanılmıştır.

Araştırmanın Amacı

Hz. Peygamber muhatabın özelliklerine göre kiminle nasıl konuşulması gerektiğini hayatında uygulayarak bize örnekleri ile sunmuştur. Karşılıklı konuşmalarda konunun anlaşılması, kabul görmesi ve uygulanabilir olmasında üslûbun çok önemli bir yeri vardır. Amacımız Nebvî Sünnetteki bu karşılıklı konuşma üslûplarını, günümüz insanının güncel hayatında istifadelerine sunma düşüncesidir. Hadis metnlerinin önemi kadar üslûbun da önemli olduğunu, dikkatlere sunmaktır.

Özellikle günümüzde eğitim ve öğretim yöntemleri çok çeşitlilik göstermekle birlikte bilgiye ulaşma yolları da kolaylaşmıştır. Çoğu insan ayet ve hadisleri bir şekilde duymakta ancak bu sadece bilgi aşamasında kalmakta uygulama alanına girmemektedir. Hadis metinleri kelimesi kelimesine ezberlenmekte ama içselleştirilememektedir. Bunun nedenleri arasında bu hadislerin bilgi kısmının asıl alınması üslûba yeteri kadar dikkat edilmediği düşüncesi bizi bu çalışmaya yöneltmiştir.

Araştırmanın Yöntemi

Biz bu çalışmamızda Hz. Peygamber'in Nebevî Sünnetindeki karşılıklı konuşmalarını, temel noktaları dikkate alarak ayetler ışığında, sünnet bağlamında, örnek göstererek sunmaya çalıştık. Bu araştırmamızda özellikle Nebevî Sünnetteki karşılıklı konuşmaları; hitap, konu, ilke ve üslûp özellikleri ekseninde inceledik. Her bir konuyu, ayrı ayrı örnek hadis metinleri ile zenginleştirdik. Günümüz bilgi ve teknik imkânlarından da istifade ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEBEVÎ SÜNNETTE KARŞILIKLI KONUŞMALARDA KAVRAM ALANI KONUŞMA UNSURLARI VE TEMEL ÖGELER

1.1.Kavram Alanı

1.1.1. Sünnet

*“Sözlükte, iyi olsun kötü olsun, veya başka bir ifade ile, ister övülmeye layık olsun, ister yerilmeye layık olsun, yol ve sîre müstemirre (devamlı gidiş) anlamına gelen bir kelimedir.”*¹

Kur'an-ı Kerimde sünnet kelimesi bu manada kullanılmıştır. Kendilerine bir hidayet kaynağı, yol gösterici gönderilmiş olmasına rağmen, onların inanmalarına ve Rablerinden mağfiret istemelerine engel olan şeyin, kendilerinden öncekilerin başına gelen azap ve musibetlerin, göz göre göre kendi başlarına da gelmesini beklemeleri² olarak ifade edilmiştir. Sünnet kelimesini, hadisi şerifte de aynı manada kullanıldığını görmekteyiz. Kim kendisi için iyi bir sünnet yani yol edinirse bunun için kendisine bir sevabını olacağı, onunla amel edecek olan kişilerin sevabından da bir pay alacağı, kim de kötü bir yol, yani sünnet edinecek olursa kendisine bir günahın olacağı ve onunla amel edenlerin günahından da o kişiye bir pay ayrılacağı³ ifade edilmiştir. Burada sünnet kelimesi hem iyi hem de kötü yol olarak iki manada kullanılmıştır.

İslamın ilk yıllarından itibaren sünnet kelimesi özel bir anlam kazanmış ve bu terim sadece Hz. Peygamber'in sîretine tahsis edilmiştir. Gidilen kötü yol, anlamına gelen sözlük anlamı lügattan kaldırılmıştır, iyi yol anlamına gelen lügat manası aslını muhafaza etmiştir. Çünkü söz konusu Hz. Peygamber'in kelamı olursa burada gidilen yolun kötü olması mümkün değildir. Aksine O'nun her bir sözü örnek almaya ve övgüye layıktır.

¹ Talât Koçyiğit, **Hadis Usûlü**, TDV. Yayınları, Ankara 2009, s.1.

² Kehf , 18/55.

³ Müslim, Ebû'l-Huseyin Müslim b. Haccac, **el-Cami'u's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Zekat, 69.

1.1.2. Hadis

“Hadis, lügatta kadim’in zıddı (yeni) manasına geldiği gibi, haber manasına da gelir ve bu kelimeden türeyen bazı fiiller, haber vermek ve nakletmek gibi manalarda kullanılır. Kur’an-ı Kerim’in “Demek onlar, bu söze inanmazlarsa, arkalarından üzülmekle kendini helak edeceksin.”⁴ mealindeki ayetinde geçen hadis kelimesi, söz veya haber manasında kullanılmış olup bu kelime ile Kur’an kastedilmiştir.”⁵ Muhaddisler, Hz. Peygamber’in hilkati ve ahlâkî özelliklerini hadis kapsamına dahil etmişlerdir. Hadis kelimesini ilk defa Hz. Peygamber’in kendisinin kullandığını görmekteyiz.

Buna bir örnek verecek olursak; Ebû Hüreyre, Hz. Peygamber’in şefaatine kıyamet gününde ilk önce kimin nail olacağını öğrenmek istemiş ve bunun üzerine Hz. Peygamber;

“Yâ Ebû Hüreyre! Hadise olan merakını bildiğim için bu hadis hakkında ilk soruyu senin soracağını tahmin ediyordum”⁶ buyurmuştur.

Ashaptan bazı kadın sahabeler, Hz. Peygamber’e;

“Senin hadisinden sadece erkekler istifade ediyor”⁷ demişler, kendileri ile sohbet etmek için Hz. Peygamber’den bir gün ayırmasını talep etmişlerdir. Biz bu isteklerini dile getirirken kadın sahabelerin hadis kelimesini kullandıklarını görüyoruz.

1.1.3. Üslûp

Sözlükte *“izlenen yol, benimsenen tarz”⁸* manasına gelmektedir. Kişiyi tanıtan en önemli özelliklerinden biri konuşma şekli, konuşma tarzı yani konuşma üslûbudur. Diğer insanlarla bağlarının kuvvetli ve devamlı olmasını sağlayan etken de yine kullandığı dil ve üslûptur.

Kur’an-ı Kerim ve hadisler bize üslûbun son derece önemli olduğunu vurgular. *“İnsanlara güzel söz söyleyin”⁹* ayeti üslûbun önemini gösterir niteliktedir.

Karşılıklı konuşmalar konuşmanın gidişatına göre şekillenir. Yani üslûp kişiler arası ilişkide bir sonraki adımın daha sağlam ve kalıcı olmasını sağlar. Her ele alınan konu, kişi, zaman ve mekâna göre uygun konuşma üslûbu vardır. Bu nedenle doğru bir şekilde anlamak ve anlaşılacak için yerli yerinde konuşulması; üslûp, ilke ve metotlara dikkat edilmesi, kişinin jest, mimik ve duruş şekli de etkili bir üslûbun niteliklerindendir.

Karşılıklı konuşmalarda konunun en kapsamlı ve faydalı bir şekilde ele alınabilmesi için birbirinden farklı yollar vardır. Neyin söylendiğinden çok nasıl söylendiği önem arz

⁴ Kehf, 18/6.

⁵ Talât Koçyiğit, **a.g.e.**, s.10.

⁶ Buhari, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, **el-Cami’u’s-Sahih**, İstanbul 1992, İlim, 33; Rikak, 51.

⁷ Buhari, İ’tişâm, 9.

⁸ İsmail Durmuş. **“Üslûp”**, DİA, İstanbul 2012, c. 42, s. 387.

⁹ Bakara 2/83.

etmektedir. Sözlerin kalplere tesir etmesi için, nasıl söylenmeli üzerinde titizlik gösterilmelidir ki bu da üslûpla ilgilidir.

1.2. Konuşma Unsurları ve Temel Öğeler

1.2.1. Konuşma Unsurları

Konuşma insanoğlunun sahip olduğu en önemli özelliklerinden biridir. Kişi konuşma sayesinde diğer insanlarla iletişime geçer. Güzel ve etkili bir konuşma için birtakım özelliklerin bilinmesi gerekmektedir. Bunlar, dilin sade ve akıcı olması, ses tonunun ayarlanması, muhatabın seviyesine göre konuşulması gibi niteliklerdir. Yine beden dilinin de muhatabın üzerinde büyük bir etkisi vardır. Kişinin jest ve mimikleri doğru ve yerinde kullanması anlatılacak konu kadar önemlidir.

1.2.1.1. Dil

“İnsanlar arası iletişimi sağlayan,”¹⁰ “anlaşmaların; ilmi, siyasi, ticari ve fikri alışverişlerin yegâne vasıtasıdır.”¹¹ Kişi kimliğini dil sayesinde inşa eder. Dilin bozulması toplumu yok olma tehlikesiyle karşı karşıya getirir.

Bilge kral Konfüçyüs’e bir gün Kral olsaydın ne yapardın? diye bir soru yöneltilmiş, Konfüçyüs “*dili düzeltirdim*” demiştir. Bunun nedeni sorulunca Konfüçyüs şu cevabı verir. “*Eğer dil bozulursa; kültür bozulur, kültür bozulursa bu sefer ahlak ve aile bozulur, ahlak ve aile bozulursa hukuk ve siyaset bozulur, hukuk ve siyaset bozulursa devlet çöker ve yıkılır.*”¹²

Dil, insanı diğer canlılardan ayırt edici bir unsurdur. Doğru ve yerinde kullanılmadığı takdirde istenmeyen sonuçlar doğura bilir. Atalarımız “*Söz var, iş bitirir, söz var baş yitirir*” sözü bu konuya güzel bir örnek teşkil eder. Yunus Emre’nin bu konuda “*Söz ola kese savaşı, söz ola kestire başı*” sözü konuyu çok güzel ifade etmektedir.

Kur’an doğru sözü, kökü sapasağlam, dalları göğe doğru uzanan ağaca, çirkin sözü ise kökü toprağın üstüne çıkarılmış, bütünüyle kararsız, dayanıksız, bir ağacın durumuna

¹⁰ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, **Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİB Yayınları, Ankara 2007, c. 3, s. 277.

¹¹ Nevzat Tarhan, **İnanç psikolojisi**, Timaş Yayınevi, İstanbul 2012, s. 195.

¹² Lütfi Özşahin, **Kaosun Jeopolitiği ve Dinler Arası Diyalog**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005, s. 151.

benzetmiştir.¹³ Dili güzel kullanarak, insanlara gönül alıcı söz söylemenin, ardından incitme gelen sadakadan daha hayırlı olduğunu bildirmiştir.¹⁴

Hız. Peygamber “Allah’a ve ahiret gününe iman eden kimsenin ya hayır söylemesini veya hayırlı söz söylemiyorsa susmasını”¹⁵ buyurarak dili kullanmanın ne kadar önemli olduğunu vurgulamıştır. Dilin bütün vücudu koruyucu ve yönlendirici özelliğı vardır. Hız. Peygamber bu konuda; “İnsanın sabaha erince bütün organlarının dile başvurduğunu, dilin korunması için Allah’tan korkulmasını, kendilerinin doğru olmasını dilin doğru olmasına bağılı olduğu, yine kendilerinin yanılıp ceza görmelerinin sebebinin dilin yanılması sonucu olduğunu”¹⁶ belirtmiştir.

Yukarıda bahsedildiğı gibi, dil yerinde, doğru ve etkin bir şekilde kullanıldığı zaman anlam ve önem kazanır. İnsanı kemal derecesine yine dil yükseltir. İletişimi kuvvetlendirir, kişilerin arasındaki bağı kuvvetlendirir.

1.2.1.2. Ses

Karşılıklı konuşmalarda ses en önemli unsurlardan biridir. Ses tonunun muhatap üzerinde çok önemli bir etkisi vardır. Muhatabı rahatsız ve rencide edici bir şekilde sert, alay edici ve kaba ifadelerden uzak olunması son derece önemlidir. Aynı zamanda ses tonu muhatabına değer verdiğini gösteren, kulak tırmalamayan, rahatsız etmeyen şekilde olması önemli bir unsurdur.

Hız. Peygamber yaptığı konuşmalarda sesinin tonunu ve ayarını çok iyi kullanmıştır. Onun bu özelliğı Kur’an-ı Kerimde, Allah’ın rahmeti sayesinde muhataplarına karşı yumuşak davrandığını, katı yürekli ve kaba olması durumunda onların etrafından dağılmalarına sebep olacağı¹⁷ şeklindeki ayet ile haber verilmiştir.

Yine Hız. Peygamber bu konu ile ilgili bir sünnetini hatırlayalım. Malik El-Eşcai’nin anlattığına göre; Bir gün Hız. Peygamber ile birlikte oturlurken Hız. Peygamber “Allah’ın Resûlüne biat etmiyor musunuz” diye sorar. Ancak oradakilerden cevap alamayınca bu sözü üç defa tekrarlar. Orada bulunanlar biat ettiklerini bu sefer ne için biat edeceklerini sorarlar. Bunun üzerine Hız. Peygamber, “Allah’a ibadet etmek, O’na şirk koştırmamak.....der. Sonra

¹³ İbrahim, 14/24-26.

¹⁴ Bakara, 2/263.

¹⁵ Buhari, Edep, 31; Ahmed b. Hanbel, **el-Müsned**, Çağı Yayınları, İstanbul 1992, II, 174.

¹⁶ Tirmizi, Ebû İsa Muhammed İbn İsa, **Sünenü't-Tirmizi**, Çağı Yayınları, İstanbul 1992, Zühed, 61.

¹⁷ Alî İmran 3/159.

fısıltı ile kimseden bir şey istememek”¹⁸ şeklinde ilave eder. Bu olay bize Hz Peygamber’in yerine ve konuya göre sesini kullandığını, bazen kısık ses ile konuştuğunu, böylelikle konuyu daha dikkat çekici hale getirdiğini göstermektedir.

Hiz. Peygamber kalabalık bir ortamda sesinin uzaklardan duyulması için de zaman zaman yüksek yerlere çıkmış, O’nun konuşmalarını sahabeden biri yüksek sesle tekrar etmiştir. Hz Peygamber Mina’da bulunduğı bir esnada bir deve üzerindeyken yapmış olduğı konuşmayı damadı Hz. Ali’nin (r.a.) tekrarladiğıını¹⁹ bilmekteyiz.

Hiz. Peygamber konuşmalarında muhatabın kendisini görmesini de önemsiyordu. Hasta olduğı için minberde en son konuşmasını oturarak yapmış, yüksek sesle konuşamayacağı için orada bulunanların yaklaşmasını istemiştir.²⁰

Tüm bunlar karşılıklı konuşmalarda gerek Kur’an’da ve gerekse hadislerde sesin iletişimdeki önemini gözler önüne seriyor. Bazen yüksek ses bazen de fısıltı ile söylenen söz üslûbun gelişi güzel olmadığını göstermektedir.

1.2.1.3. Jest

Mesajların duruş şekli ile ifade edildiğı sözsüz iletişim biçimidir. Jest; *“sözsüz iletişimin tüm yönlerini kapsamakla birlikte, bedenın hareketleri ve bedensel değişikliklerle iletilen mesajlarla sınırlandırılması daha doğrudur”*.²¹

Hiz. Peygamber’in zaman zaman karşılıklı konuşmalarında hitaplarını jestlerle desteklediğini görmekteyiz. Burada maksat dinleyicinin konuyu daha iyi anlamasını sağlamak içindir.

Hiz. Peygamber’in parmaklarıyla ve elleriyle yapmış olduğı jestler vardır. *“Bir Mü’min, diğer bir mü’min için birbirine kenetlenen bir bina gibidir”*²² derken parmaklarını birbirine geçirerek göstermesi, bu konuya güzel bir örnektir.²³

Yine Hiz. Peygamber ile Ebû Münzir arasında geçen bir konuşmada konumuza örnek teşkil etmektedir.

Hiz. Peygamber Ebû Münzir’e (r.a.) ezberindeki en büyük ayetin hangisi olduğunu sorar. O’da Allah ve Resûlü daha iyi bilir diyerek cevabı peygamberimize bırakır. Hiz. Peygamber aynı

¹⁸ Müslim, Zekat, 108.

¹⁹ Davud, Süleyman b. Eş’es es-Sicistani, **es-Sünen**, Suriye 1974, Menasik, 73.

²⁰ Buhari, Cuma, 29.

²¹ Ahmet Lütfi Kazancı, **Peygamberin Hitabeti**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010, s. 46-49.

²² Buhari, Salat, 88.

²³ M. Rasim Özbalıkçı, **Asr-ı Saadet ve Raşit Halifeler Döneminde Hitabet**, Yeni Akademi, İzmir 2006, s. 42.

soruyu tekrar eder ve bu sefer Ebû Münzir Ayetül Kürsi olduğunu söyler. Bu cevap Hz. Peygamber'in hoşuna gider. Mübarek elini Ebû Münzir'in göğsüne vurarak ilim sana mübarek olsun²⁴ diye iltifatta bulunur. Burada Hz. Peygamber'in eliyle konuşmasını desteklemiş ona dokunarak onurlandırmış ve değer verdiğini hissettirmiştir. Aynı zamanda bu O'nun sözleri muhatabı için dua mahiyetinde olmuştur.

Hz. Peygamber kıyametin kopmasının yakın olduğunu göstermek için de şahadet parmağı ile orta parmağını göstererek hafifçe açmıştır.²⁵ Soyut bir kavramı bu sayede somutlaştırmış ve konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Hz. Peygamber'in davranışlarıyla yaptığı jestler de vardır. Bir gün Hz. Peygamber'in kızı Hz. Fatma'yı (r.a.) ve damadı Hz. Ali'yi (r.a.) sabah namazı için kaldırmaya gitmiş, fakat Hz. Ali (r.a.); ruhumuz Allah'ın elindedir, kalkmamızı isterse kaldırır, şeklinde cevap vermiştir. Hz. Peygamber bu sözleri işitmiş ve geri dönerken eliyle dizine vurmuş ²⁶*İnsan çok mücadele eden bir varlıktır.*²⁷ ayetini okumuştur.

Yine Hz. Peygamber'in bazı konuşmalarında âsasını bir eğitim aracı olarak kullandığını görmekteyiz. Mescidin tavanına asılmış kalitesiz hurma salkımlarını gören Hz. Peygamber asası ile hurmalara dürtmüş ve bu şekilde verilen hurmadan hoşnutsuzluğunu göstermiştir.²⁸ O'nun bu şekilde davranması sözden daha etkili olmuştur.

Sonuç olarak Hz. Peygamber zaman zaman konuya uygun jestler yapmıştır. Konuşmalarında uygunsuz ve yersiz davranışlarda bulunmamıştır yerine ve zamanına uygun üslup kullanmıştır.

1.2.1.4. Mimik

*“Hatibin konuşmasının, yüze ve bakışlarına yansımasıdır. Hz. Peygamber de mimikler belirgin bir şekilde görülmüştür. Zira sahabe hitaba başlamadan önce Onun mimik ve yüz hareketlerinden söyleyeceği sözleri anlayabilmekteydi. O konuşmasında bakışlarıyla dinleyicileri kontrol altında tutmuş”*²⁹ muhataplarda eksik gördüğü bir konu olursa yüze vurmadan genel bir hitapla ifade etmiştir.

²⁴ Müslim, Salat'l-Müsafirin, 258, Davud, Salat, 352.

²⁵ Buhari, Talak, 25.

²⁶ Buhari, Tevhid, 31.

²⁷ Kehf, 18/54.

²⁸ Davud, Zekat, 16.

²⁹ Özbalıkçı, a.g.e., 43.

Hız. Peygamber önemli bir konuya temas etmek istediğinde, daha söze başlamadan yüz ifadelerinde belirtileri hissedilirdi. Konuşmalarında mimiklerin önemli bir yeri vardı. Muhatabı çoğu zaman mimiklerinden O'nun neden bahsedeceğini anlayabiliyordu. Ka'b b. Malik'in naklettiğine göre, Hız. Peygamber sevindiği zaman yüzü nurlanır, adeta ay parçası gibi olurdu.³⁰ Hız. Peygamber'in yüzünde kızgınlık belirtileri de muhatabı tarafından açıkça anlaşılırdı. Mesela Üsame'nin Beni Mahzum'dan hırsızlık yapan bir kadına şefaatçi olması üzerine yüzünün rengi değişmişti.³¹ Konunun içeriğın göre yüz hali değişir, bazen gözleri kızarır, bazen sesi yükselir, kızgınlığı artar³² yüz hatlarında damarları fark edilecek şekilde değişiklikler fark edilirdi.

Hız. Peygamber'in konuşmadığı halde yüz ifadelerinden muhatabına vermek istediğı mesaj anlaşılırdı. O bir şeyden rahatsız olsa³³ veya hoşlanmadığı, kerih gördüğü³⁴ bir durumla karşılaşsa muhatabı onu mimiklerinden fark ederdi.

Kur'an-ı Kerimde bazı kişilerden bahsedilirken yüz ifadelerinin almış olduğı hal zikredilir. Örneğın Abese suresinin ilk ayetleri ve müşriklerin kız çocukları olduğunda göstermiş oldukları yüz ifadeleri bu konuya güzel bir örnek teşkil eder.

1.2.2. Konuşmanın Temel Öğeleri

Diyalog, kişilerin birbirlerini tanımaları ve anlamalarının en önemli aracıdır. Aynı zamanla dine davet için de çok önemli bir araçtır. Diyaloglar İnsanoğlunun yaratıldığı ilk andan beri vardır. Kur'an'ın bize bildirdiğine göre bilinen ilk diyaloglar; Bezm-i Elest'te meydana gelen ve Allahu Teâla ile ruhlar arasında geçen konuşmalar³⁵ ve Hız. Adem'in yaratıldığı sırada vuku bulan, Allahu Teâla, Hız. Adem ve meleklerle³⁶ arasında geçen karşılıklı konuşmalardır. Modern dünya tarihinde ilk diyalogların Yunan ve Roma medeniyetlerinde olduğu görölmektedir. Onların şehir meydanlarındaki hitabetleri bilinen en eski metinlerdir.³⁷

Karşılıklı konuşmalarda tarafların uymak zorunda olduğ u kuralların olması kaçınılmazdır. Bu konuşmalarda dikkat edilmesi gereken husus kişilerin birbirlerine karşılıklı saygılı olmasıdır.

³⁰ Buhari, Zekat, 16.

³¹ Müslim, Hudud, 9.

³² Müslim, Cuma, 43.

³³ Buhari, Menakıb, 23; İbni Mâce, Ebû Abdullah Muhammed, **es-Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, Zühed, 17.

³⁴ Buhari, Edep, 72.

³⁵ Âraf 7/172.

³⁶ Bakara 2/30-35.

³⁷ Mustafa Uslu, **Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007, 86.

Aralarındaki iletişimin sağlam olması için konuşma esnasında tarafların başka şeylerle ilgilenmemesi konuya odaklanmasıdır. Dengeli ve seviyeli konuşma iletişimin devamı için önemlidir. Muhatabı dikkatlice dinleme, konuşmayı uzatmadan önemli mevzudan konuya girme, sakın olup sinirlenmeden saygı sınırları içinde konuşma diyalogun adaplarındandır. Bir diyalogda üç önemli unsur vardır. Bunlar: konuşmacı, muhatap ve bir de konudur.

1.2.2.1. Konuşmacı (Hatip)

*“Konuşan, konuşmacı konumunda olan ya da söz söyleyen bireye denir. Konuşmanın en önemli ögesidir. Bunun için de konuşma çoğunlukla verici ve alıcı arasında gerçekleşir. Bu durumda konuşan verici; dinleyen ise alıcı konumundadır.”*³⁸

Hatibin başarılı olması için birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Öncelikle anlatacağı konuya hâkim, alanında usta ve güzel bir hazırlık önemlidir.

İyi bir konuşmacı konuşmasında herkesin kolaylıkla anlayabileceği açık seçik kelimeler kullanmalıdır. Muhatabın bilgi seviyesini gözetmeli, onların anlayabileceği nitelikte konuşmalıdır. Konuyu darbı mesellerle örneklendirmeli, bu arada ses tonuna da dikkat etmelidir.

İyi bir konuşmacı, konuya iyi hazırlanmalı, sağlam bilgi ve kaynaklara dayanarak konuşmalı kulaktan duyma bilgilerle muhatapın karşısına çıkmamalıdır.

İyi bir konuşmacı, dinleyiciler ve ortam hakkında önceden bilgi edinmeli, yer ve zamanı dikkate alarak konuşmalıdır. Çünkü her yer ve zamanın kendine uygun bir hitap üslûbu vardır. Mesela eğitim ve öğretim üslûbu; vaaz, nasihat ve irşat üslûbu; cedel üslûbu; dua üslûbu vb. hitap üslûpları birbirinden tamamen farklı olup yer, zaman ve bulunan konuma göre değişmektedir.³⁹

İyi bir konuşmacının dikkat edeceği bir diğer husus da muhatabıdır. Muhatabın durumuna göre konuşmanın üslûbu farklılık arz eder. Mesela muhatapın; cahil, bilgin; yönetici, memur, amir olması konuşmanın tarz ve hitabını değiştirir.⁴⁰ Konuşmada muhatapların sosyal durumları ve fikri yapıları da göz önünde bulundurulmalıdır.

İyi bir konuşmacı konuşmasının tesirli olması için kılık ve kıyafetine de dikkat etmelidir. Çünkü dış görünüşün dinleyiciler üzerinde etkisi büyüktür.

³⁸ Canan İleri ve diğerleri, **Sözlü ve Yazılı Anlatım**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998, 47.

³⁹ Tabane, Bedevi, **Mu’cemü’l-belagati’l-arabiyye**, Cidde: 3. Baskı, 1988, 62.

⁴⁰ Tabâne, **age.**, 61-62.

Hız. Peygamber'in muhataplarıyla konuşmalarında az ve öz konuşmaya, tane tane konuşmaya, kapsayıcı konuşup tüm muhataplara mesaj vermeye gerektiğinde tekrar etmeye özen gösterdiği görülmektedir.⁴¹

1.2.2.2. Dinleyici (Muhatap)

Sağlıklı bir iletişimin kurulabilmesi ve konuşmanın amacına ulaşabilmesi için hatip kadar alıcı konumunda olan dinleyicinin de önemi büyüktür. Pek çok insan sağlıklı bir dinlemenin nasıl olması gerektiği hakkında sağlıklı bir bilgiye sahip değildir.

İşitme ve dinleme aynı şey değildir. Dinleme bilinçli olarak gerçekleşir. İşitme ise otomatiktir. Bazen işittiğimiz halde dinlemeye biliriz. Bazen de kasıtlı olarak dinlemeyiz ama işitiriz. Netice olarak işitme; ses dalgalarının kulak aracılığı ile beyne iletilmesinden ibaretken dinleme, bir adım daha ileri giderek bu seslerin anlamlandırılması sürecini ifade eder.⁴²

Dinleme sonradan kazanılan bir beceridir. Her ne kadar bunun tersini söyleyenler olsa da okuma, yazma gibi dinleme de sonradan kazanılan bir yetenektir.

Bazı yanlış dinleme şekilleri vardır; Kişi dinler gibi görünmekle birlikte aklı başka yerlerde olabilir. Bazen de kişi sadece kendi ilgisini çeken kısımla ilgilenir. Diğer konuşulanları dikkate almaz. Bazı dinleyiciler de ön yargılı davranıp konuşulanları farklı yerlere çekebilir veya başka anlam yükleyebilir. Yine bazı dinleyiciler anlatılmak istenen konuya değil de kelimelerin anlam bilgisine takılır, yani edebi sözleri anlayamaya bilir.

Verilen bilgiler ışığında iyi bir dinleyicinin özelliklerini şöyle belirleyebiliriz: “İyi bir dinleyici konuşmayı sabır ve dikkatle takip eder, anlamaya hazır olup anlatılanları anlamaya çaba gösterir, konuşmayı ilgi ve istekle dinler, anlatılanları ölçüp tartar mantık süzgecinden geçirir, yerine göre konuşmacıya sorular yöneltir ve notlar alır.”⁴³ Ayrıca iyi bir dinleyici, konuşanda ille de bir kusur bulmaya çalışmak, konuşanın ne dediğine değil de nasıl söylediğine önem vermek, peşin fikirli olmak; dinler gibi görünmek, konuşmaya aldırmayıp dikkat kesilmemek gibi yanlışlara da düşmez.⁴⁴

⁴¹ Necip Halid Amir, **Peygamberimiz Sorunları Nasıl Çözerdi ?**, Çev.: Ömer Faruk Tokat, Gonca Yayınları, İstanbul 2011, 33.

⁴² Bkz. Merih Zıllıoğlu vdğr, **İletişim Bilgisi**, 1. Baskı, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2007, s. 67.

⁴³ Bkz. H. Rıdvan Çongur, **Söz Sanatı Güzel Söz Söyleme**, 2. Baskı, trt Kurumu 1999, s. 86; Suat Taşer, **Konuşma Eğitimi**, Türkiye İş Bankası, Ankara 1978, s. 165-170.

⁴⁴ Bkz. Taşer, **age**, s.165-166.

1.2.2.3. Konu (Mevzu)

Her konuşmada konuşan, dinleyen ve üzerinde konuşulan bir konu vardır. Bu konu; kişilerin günlük hayatta karşılaşılabileceği her türlü durum, olay ve şahıslarla ilgili olabilir.

“Hz. Peygamber bütün İslami konuları son derece basit, herkesin anlayabileceği bir dille anlatmaya çalışmıştır. O; konuları insanların akıllarında kalması için küçük dersler ve gruplar halinde sunmuş; onların kafiyeli olmasına, belli bir sayıya göre söylenmesine dikkat etmiştir. Onun dini alandaki konuşmaları, rivayet açısından genellikle bazen tek satır bazen de iki üç satır kısa mesajlardır. Kıssalar dışında yarım sayfayı aşan metinler yoktur.”⁴⁵

Konunun dinleyenler tarafından tam olarak anlaşılması, yanlış ve eksik bir yönünün bırakılmaması son derece önemlidir. Hz. Peygamber konunun ve muhatabın durumuna göre benzer durumları gruplayarak sunduğu olmuştur.

Konu açık ve anlaşılır olmalı, alıcının dikkatini çekecek şekilde ve ihtiyaç duyabileceği alanda olmalı, hatip muhataba konunun önemine inandırmalıdır. Zamanlama iyi yapılmalı, hedef kitle doğru seçilmelidir. Hepsinden önemlisi üzerinde durulan konu içerik bakımından doğru olmalıdır.

1.2.3. Karşılıklı Konuşma Şekilleri

Kişiler arası iletişimde çok farklı konuşma şekilleri vardır. Bunlar genelde bir olmasına rağmen özelde birbirinden ayıran özellikleri vardır. Biz iki tür konuşma şekli üzerinde konuyu ele alalım.

1.2.3.1. Monolog

“Bir kişinin konuşması, diğerinin dinlemesi anlamına gelir. Bir kişinin herhangi bir insan topluluğuna bir fikri, olayı, duyguyu sözle anlatmasına hitabe veya modern dönem tabiriyle monolog denilir.”⁴⁶ Bu tip konuşmada hatip tek kişidir.

Monologda, kişi kendi görüşünü değiştirmeye ve tartışmaya hazır değildir.⁴⁷ Taraflardan biri kendi görüşlerini aktarır.

⁴⁵ İbrahim Canan, **Peygamberin Tebliğ Metodları**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2007, 403.

⁴⁶ Ziya Ünsel, **Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler**, Fuat Gücüyener Yayınları, İstanbul 1950, 5-6.

⁴⁷ Nevzat Tarhan, **Toplum Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, 248.

1.2.3.2. Diyalog

“İki veya daha fazla tarafların bir araya gelerek karşılıklı konuşması demektir.”⁴⁸ “İki veya daha fazla kişi arasında gerçekleşen haberleşme, iletişim ve etkileşim, fikir alış verişinde bulunma anlamına gelen diyalog; insanlara özgü bir iletişim aracıdır.”⁴⁹

“Diyalog iki yönlü bir etkileşimle bir kişinin; hem konuşmacı, hem dinleyici, hem gönderici, hem de alıcı olduğu bir iletişim biçimidir.”⁵⁰

Birçok insan konuşmalarında daha çok kendini ifade etmekten hoşlanır. Bazıları da pasif dinleyicidir. Aslında başkalarıyla diyalog kurmak bir iletişim becerisidir. Kişiler arası ilişkileri güçlendirmek ve sorunları gidermek, sağlam bir diyalogdan geçer. Diyalog toplumu oluşturan farklı nitelikteki insanları birleştiren anahtar bir role sahiptir. Ön yargıyı kaldırıp kişilerin birbirlerini daha iyi anlamalarına vesile olur. Sorunları erteleyici değil çözüm bulucu bir yol gösterir. Kişiler arası iletişimi kuvvetlendiren vazgeçilmez bir araçtır.

İnsanlar arası diyalog eksikliği bazı çatışmalara neden olabilir. Birbirini dinlemeyen, anlama için gayret sarf etmeyen, ön yargılı olan kişiler çatışma ortamını oluştururlar. Bununla birlikte diyalog yolunu açık bırakan, uzlaşma yolunu arayan kişiler başkalarını etkilerler.

⁴⁸ Uslu, **Ansiklopedik Türk Dili Ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, 86.

⁴⁹ Ömer Demir, Mustafa Acar, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992,s. 98.

⁵⁰ Erol Mutlu, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara 1995, 315.

İKİNCİ BÖLÜM

NEBEVÎ SÜNNETTE KARŞILIKLI KONUŞMALARDA GENEL AMAÇ VE İLKELER

Nebevî sünnette karşılıklı konuşmaları sıkça görmekteyiz. Bu karşılıklı konuşmaların, vermiş oldukları birtakım mesajla birlikte bize örnek teşkil edecek üslubu da vardır. Bu kadar sık kullanılan diyalogların elbette birçok amacı ve ilkeleri de vardır. Bu bölümde, diyalogların amaç ve ilkelerini ele alacağız.

2.1. Nebevî Sünnette Karşılıklı Konuşmalarda Genel Amaçlar

Nebevî sünnette yer alan diyaloglar, genel olarak dini çerçevede ele alınması gerekli olsa da bazı olaylar; bu diyalogların sadece dini açıdan değil hayatın her alanını kapsayan genel konuşmaların olduğunu göstermektedir. Böylece insanın diğer insanlarla iletişimini sağlayacak pek çok prensibin sünnette yer aldığı görülecektir. Araştırmamızın bu bölümünde konuyu bu yönüyle incelemeye çalışacağız.

2.1.1. Tebliğ ve Davet

Sözlükte “bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak” anlamındaki tebliğ kelâm ilminde “*peygamberlerin yükümlü olduğu tebliğ görevi, onların vahiy yoluyla aldıkları bilgiyi insanlara ulaştırması*”⁵¹ demektir.

Çağırarak, yardım istemek gibi sözlük anlamı yanında, dini bir terim olarak davet; “*insanları dine ve salih amel işlemeye, Allah ve Resûlüne itaate, iyilik yapmaya ve kötülüklerden sakındırmaya çağırarak*”⁵² demektir. Bütün Peygamberlerin gönderiliş amaçlarında bu ilkeler ortaktır. İnsanlara yapılması gereken bu davet metodu Peygamberler aracılığı ile haber verilmektedir.

⁵¹ Mehmet Boynukalın, “**Tebliğ**”, DİA, İstanbul 2011, c. 40, s. 218.

⁵² İsmail Karagöz, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yayınları, Ankara 2007, s. 115.

Allah’a ve imana davet, Peygamberlerin muhataplarıyla konuşmalarında en önemli meselelerindendir.⁵³ İlk Peygamber Hz. Adem (a.s.)’den son Peygamber Hz. Muhammed (sav)’e kadar bütün Peygamberlerin hitabı bu amaca yöneliktir. Davet müjdeleme ve korkutma şeklide tezahür eder. İslam daveti elbette evrenseldir. Her çağda ve her ortamda, süreç ne olursa olsun inancımızın gereği olarak insanlık var olduğu müddetçe davet devam edecektir. Kapsam olarak muhataplar arasında din, dil, ırk, cinsiyet vb. hiçbir ayrım gözetmez.

Peygamberlerin gönderiliş amaçlarından biri olan tebliğ ve davet, en güzel karşılıklı konuşma ile gerçekleşir. Hz. Peygamber ya hayır konuşulmasını veya susulmasını telkin etmiş hayır konuşmanın susmaktan daha eftal olduğunu buyurmuştur.⁵⁴ Tebliğ ve davet ise hayırlı konuşmaların başında yer alır. Hz. Peygamber davet için her fırsatı değerlendirmiş muhatapları ile diyalog ortamını çok sağlam tutmuştur. Bütün zorluklara rağmen davasında geri adım atmamıştır.

Tarık b. Abdullah (r.a.)’dan rivayetle;

Hiz. Peygamber davet için Zülmecaz Panayırına gider. “*Ey insanlar !Lâ ilâhe illallah, deyiniz de kurtulunuz*” diyerek yüksek bir sesle hitap eder. Bu sözü duyan Mekkeli müşriklerden bir genç Hiz. Peygamberi takip eder ve ona itaat edilmemesini çünkü onun yalancı olduğunu söyler. Hatta Hiz. Peygamber’in amcası Ebû Leheb’de onun arkasından gidip Hiz. Peygamber’in ayağı kanayınca kadar taşla tutar.⁵⁵ Ama Hiz. Peygamberi bu zorluklar hiç yıldırmaz. En zor anlarında bile vazifesinden ödün vermez ve toplumdan uzaklaşıp onlarla diyalogunu kesmez.

2.1.2. Teşvik

Nebevî sünnetteki karşılıklı konuşmaların amaçlarından biri de insanları hakikate teşvik etmektir. Teşvik hem dini konularda hem de insanlar arasında gerçekleşen beşeri ilişkilerde olmaktadır. Doğruya ve adalete teşvik, sabra ve şükre teşvik, ibadete ve tövbeye teşvik, iyiye ve itaate teşvik vb. hep karşılıklı konuşma şeklinde gerçekleşmektedir.

Enes (r.a.)’den rivayet edildiğine göre;

⁵³ Ahmet Güneş, **Hoşgörünün Hukuki Temeli**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006, s. 53.

⁵⁴ Buhari, Edeb, 373.

⁵⁵ İbn-i Esîr, **Üsdü’l-Gâbe**, 71

Ashaptan bir kişi gazveye katılmak için hazırlıklarını tamamlar. Fakat hastalanır ve gazveye gidemez. Aynı zamanda gazveye katılmayı isteyen ama savaş için gerekli techizatı olmadığı için gidemeyen bir genç Hz. Peygamber'e durumunu arz eder. Hz. Peygamber de bu genci hastalığı yüzünden gazveye katılamayan kişiye yönlendirerek ondan savaş malzemelerini alması için gönderir. Savaşa katılamayan kişi gönöl rahatlığı ile bütün savaş malzemelerini verir.⁵⁶

Bu durundan anlıyoruz ki insani ilişkilerde Hz. Peygamber toplumla iç içedir. Onlarla daima diyalog ortamını canlı tutuyor. İsteği ve sıkıntısı olan kişiler Hz. Peygamber'e başvuruyor, O'na danışıyorlar, Ondan yardım istiyorlar. Hz. Peygamber de onları geri çevirmiyor, gerektiği zaman teselli ediyor, gerektiği zaman da hayra ve iyiliğe teşvik ediyor.

2.1.3. Sakındırma

Bir kişiyi kötölükten alı koymak, uzaklaştırmak veya kötölüğü yapmasına engel olmak şeklinde açıklayabiliriz. Sakındırma sözlü olarak, emir vererek veya elle müdahale ederek gerçekleşebilir.

Hz. Peygamber'in hitaplarında insanları, Allahtan hakkıyla sakınmaya, yaratılış amacına uygun hareket etmeye sevk ettiği görölmektedir. Allahtan sakınmak onun emirlerine itaatle gerçekleşir. Bu itaat için şeytandan da sakınmak gerekir. Ayet ve hadisler ışığında sakınılması gereken şeyler arasında kişinin kendi nefsi, dünya ve mal sevgisi, cehennem, unutarak veya yanılarak yapılan hatalar vb. sayılabilir.

Müslüman'ın yerine getirmesi gereken görev ve sorumlulukları vardır. Bunları engelleyecek durumlardan da sakınmak gerekmektedir. Hz. Peygamber bir sözünde yol ve sokaklarda ashabının oturmasını istememiş onları bu durumdan sakındırmak istemiştir. Ancak sahabeler, orada oturarak birtakım işlerini hallettiklerini bundan vazgeçmelerinin mümkün olmadığını söylemişler bunun üzerine Hz. Peygamber, o halde yolun hakkını verin diyerek açıklama yapmıştır. Yol hakkı nedir sorusuna, harama bakmamak, eziyet verici şeylerden sakınmak, verilen selamı almak, iyiliği emredip kötölükten sakındırmak⁵⁷ cevabını vermiştir.

⁵⁶ Müslim, İmâre, 134.

⁵⁷ Buhârî, Mezâlim 22, İsti'zân 2; Müslim, Libâs 114.

2.1.4. Hatırlatma

Hız. Peygamber'in karşılıklı konuşmalarında hatırlatmayı da amaç edinmiştir. Allah'ı hatırlatır, Allah'ın nimetlerini hatırlatır. Aynı zamanda azabı, cehennemi ve bu dñyanın bir imtihan yeri olduğunu hatırlatır.

Allahu Teâla insana bu dñyada tñrlñ nimetler vermiştir. Verilen bu nimetler karşısında kayıtsız kalmamalı Allah'a şükretmeyi ihmal etmemelidir. Aynı zamanda verilen nimetin kadrini bilmeli nankörlñk etmemelidir.

Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*“İki nimet vardır ki insanların çoğu bu nimeti kullanmakta aldanmıştır: Sıhhat ve boş vakit.”*⁵⁸

Bu hadisi şerifte Hız. Peygamber Allah'ın vermiş olduğu nimetleri hatırlatmış ve onları değerlendirme hususunda uyarmıştır.

2.1.5. Nasihat

Kişiyi doğru yola, iyiliğe, güzel işlere sevk etmek için söylenen sözlere nasihat denir. Bir başka ifade ile bir kişiye yapması veya yapmaması gereken şeyler için söylenen söz ve öğüt demektir. Başkasının iyiliğini istemek, hata ve kusurlarını gidermek, iyiliğe teşvik etmek, kötñlñkten uzaklaştırmak için kişinin göstermiş olduğu gayreti kapsar. Nasihat bir başkasının yolunu aydınlatmak, gideceği yolu kolaylaştırmak için bir araçtır.

Hız. Peygamber'in diyaloglarının amaçlarından biri de insanlara nasihat vermektir. Allahu Teâla, Kur'an-ı Kerimde Hız. Peygamber'in nasihat vermesini telkin etmiştir.

*“Din nasihattir”*⁵⁹ buyuran Hız. Peygamber nasihatın önemine vurgu yapmıştır.

Hız. Peygamber kendisinden öğüt isteyen aşaptan birine, *“Kızma, kızma, kızma.”*⁶⁰ diyerek nasihat etmesi konumuza güzel bir örnek teşkil eder.

Yine Hız. Peygamber bir seferinde, insanların en çok ibadet edeni olmak için haramdan sakınılması, insanların en zengini olmak için Allahın vermiş olduğuna razı olmayı, gerček bir

⁵⁸ Buhari, Rikak, 1.

⁵⁹ Müslim, İman, 95/55.

⁶⁰ Buhari, Edeb, 76; Tirmizi, Birr, 73.

mümin olmak için komşusuna iyilik etmeyi, kalbin ölmemesi için de çok gülmemeyi nasihat etmiştir.⁶¹

2.1.6. Uyarı

Hız. Peygamber hem müjdeleyici hem de uyarıcı olarak gönderilmiştir. Bu görevini en mükemmel bir şekilde yerine getiren Hız. Peygamber mü'mileri dini ve ahlaki konularda uyarmıştır. Bu uyarı mü'minlerle sınırlı kalmamış aynı zamanda inkar edenleri de uyarmıştır. Hız. Peygamber, hiç kimsenin ameli ile kurtuluşa eremeyeceğini, orta yolun tutulması ve dost doğru olunması gerektiği şeklinde uyarıda bulunmuştur. Orada bulunan cemaat siz de mi kurtulamazsınız ey Allahın Resûlü diye hayretlerini dile getirmişler, Hız. Peygamber kendisinin de kurtulamayacağını ancak Allahın rahmeti ve bağışlaması sayesinde kurtulacağını, dile getirmişlerdir.⁶²

2.1.7. Teselli

Hız. Peygamber Müslümanların karşılaşmış oldukları sıkıntılardan haberdar olmuş ve onları en güzel şekilde teselli edip gönüllerini almıştır. Musibetleri sabırla karşılamak günahlara kefarete, manevi derecelerin yükselmesine vesile olması tesellinin kaynağıdır. Aynı şekilde Hız. Peygamber'in karşılaştığı sıkıntılara göstermiş olduğu sabır da Müslümanlara örnek teşkil etmektedir. Konu ile ilgili olarak Hız. Peygamber;

*“Yorgunluk, sürekli hastalık, tasa, keder, sıkıntı ve gamdan, ayağına batan dikene varıncaya kadar Müslümanın başına gelen her şeyi Allah, onun hatalarını bağışlamaya vesile kılar.”*⁶³

*“Erkek olsun, kadın olsun mü'min, Allâh'a günahsız olarak kavuşuncaya kadar kendisinden, çocuklarından ve malından belâ eksik olmaz.”*⁶⁴

*“Mü'mine bir hastalık gelir, sonra da Allah ona şifa verirse, bu hastalık onun geçmiş günahlarına kefarete, geri kalan hayatı için de bir öğüt olur”*⁶⁵ buyurmuşlardır.

Hız. Peygamber'in içlerinden biri olması, her an sıkıntılarını paylaşabilmeleri ve en önemlisi O'nunla birebir karşılıklı olarak konuşabilmeleri sahabe için başlı başına bir teselli kaynağı olmuştur.

⁶¹ Tirmizî, Zühd, 2.

⁶² Müslim, Münâfikîn, 76, 78.

⁶³ Buhârî, Merdâ, 1, 3; Müslim, Birr, 49.

⁶⁴ Tirmizî, Zühd, 57.

⁶⁵ Ebû Dâvûd, Cenâiz, 1/3089.

Hız. Peygamber yakınlarını kaybeden insanların da aşırı üzüntülü hallerine kayıtsız kalamamış ve onları teselli etmek için güzel sözler söylemiştir. Uhud Savaşında şehit edilip burnu ve kulakları kesilen babası için Cabir (r.a.) çok üzölmüş ve aşırı tepki vererek ağlamaya başlamıştır. İnsanlar onu engellemeye çalışırken Hz. Peygamber herhangi bir şey yapmamıştır. Halası Fatıma binti Amr da ağlamaya başlayınca Hz. Peygamber: “*Ona ağlıyor musun? Siz onu kaldırdıncaya kadar melekler kanatlarıyla onu gölgelendirip duracaklar*”⁶⁶ buyurmuştur.

2.1.8. Talim ve Terbiye

Talim ve terbiye denilince günümüzde eğitim ve öğretim akla gelmektedir. Hz. Peygamber’in her konuşması talim ve terbiyeye ışık tutacak nitelikte olması O’nun peygamber olarak gönderilmiş olmasının tezahürüdür. Bu konuda çok titiz davranan Hz. Peygamber müminlere nasıl davranacakları hususunda onları eğitmiş, kötü tutumlar için uyarılarda bulunmuş, güzel davranışları da tebrik etmiştir.

Bir gün hurma ağacını taşıdığı için kendisine getirilen çocuğa bunun sebebini sormuş, açlığını gidermek için taşıdım, cevabı karşısında onu yargılamadan, küçük düşürmeden ve azarlamadan eğitmiş ve hurma ağacını taşımadan dibine düşenleri almasını tembihlemiştir. Daha sonra da çocuğun başını okşayarak dua etmiştir.⁶⁷

O’nun bu davranışı hem çocuğun doğruyu öğrenmesine vesile olmuş hem de ashabına bu gibi durumlarda ne yapılması gerektiğini gösteren örnek bir davranış teşkil etmiştir. Aynı zamanda dua etmesi çocuğun başkaları tarafından hor görülmesine engel olmuş çocuğu onurlandırarak topluma kabulünü sağlamıştır.

Talim ve terbiye gerçekten çok zor bir konu olmakla birlikte hayatın tamamını kapsayan bir süreçtir. İçerik kadar üslûpta çok önemlidir. En etkili üslûp karşılıklı konuşma ile gerçekleşir ki bunun en etkili örneğini Nebvî Sünnet bize sunar.

⁶⁶ Buhari, Cihad 20; Müslim, Fedailu’s Sahabe, 129.

⁶⁷ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezid, **Sünenü İbn Mâce**, Çağrı Yayınları, İzmir 1992, Ticaret, 67.

2.1.9. Yanlışları Düzeltme

Hız. Peygamber diyaloglarında yanlışları düzeltme amacı vardır. Hiçbir yanlışa Hız. Peygamber kayıtsız kalmamış, görmezlikten gelmemiş aksine usulüne uygun şekilde düzeltme yoluna gitmiştir

Bir gün Hız. Peygamber'in arkasında namaz kılan cemaatten biri aksırır. Namaz kılarken konuşulmayacağını bilmeyen Muaviye b. Hakem “yerhamukellah” der. Yanında bulunan cemaat Muaviye'ye ters bir şekilde bakar. Bu duruma şaşıran Muaviye niçin bu şekilde baktıklarını sorar. Bu defa yanındakiler ikaz amaçlı ellerini dizlerine vurmaya başlarlar. Durumun farkına varan Muaviye susar ve şöyle anlatır;

“Anam-babam Resûlullah'a feda olsun. Ondan önce ve sonra onun kadar güzel öğreten bir muallim görmedim. Vallahi o, namazı kılınca beni ne azarladı, ne dövdi, ne de ağır söz söyledi. Ancak namazda dünya kelamı konuşulmayacağını, sadece tesbih ve tekbirle birlikte Kur'an okunabileceğini söyledi.”⁶⁸

2.2. Karşılıklı Konuşmalarda Hız. Peygamber'in Genel İlkeleri

Hız. Peygamber son Peygamber ve örnek bir insan olarak gönderilmiştir. O'nun bu özelliği “Andolsun ki, sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşacağını uman ve Allah'ı çok zikredenler için Allah'ın Rasulü'nde üsve-i hasene (en güzel bir örnek) vardır.”⁶⁹ ayeti ile açık bir şekilde ifade edilmektedir.

İnsanların karşısında örneklik konumunda olan Hız. Peygamber, sadece abdest, dua, namaz, oruç ve hac gibi ibadetlerin uygulamasında değil, birçoğu sünnet olarak algılanacak örnek davranışlarını aşhabına fiilen talim ve tatbik etmiş ve hayatın pratikleriyle ilgili örneklikler sergilenmiştir.⁷⁰

Hız. Peygamber konuşmalarında; insanların daima bilgi durumlarını, yaşlarını, cinsiyetlerini ve onların yaşadığı çevreyi dikkate almıştır. Muhatabının seviyesine göre hitap etmiş onların anlayabileceği tarzda konuşmuştur.

Hız. Peygamber de Kur'an'ın açık beyanı ve vurguladığı gibi bizim gibi bir insandır.⁷¹ Ama dini içerikli konuşmaları ve davranışları vahiy desteklidir.⁷² Bunun için de konuşmaları genel-geçer bir karakter kazanmıştır.

⁶⁸ Müslim, Mesâcid, 33.

⁶⁹ Ahzab, 21.

⁷⁰ Bünyamin Erul, **Hız. Peygamber'in İnsanlarla İletişiminde Beden Dilini Kullanımı**, Diyanet Aylık Dergi, yıl:2003, sayı: 156, s. 5.

⁷¹ Kehf, 18/110.

⁷² Âraf, 33/21.

İnsanı diğer varlıklardan üstün kılan en önemli özelliği konuşma yeteneğidir. Bu yetenek sayesinde insanlar birbiriyle iletişime geçer ve toplumu oluştururlar. Konuşma yeteneğini tarihi süreç içerisinde değişmiş, gelişmiş ve olgunlaşarak önemini korumuştur.

Yüce kitabımız Kur'an-ı Kerim "*Rahman (olan Allah) insanı yarattı ve ona beyanı (konuşmayı) öğretti*"⁷³ ayeti kerimesi ile beyanın önemini vurgulamaktadır. Yine kitabımız Ku'ran-ı Kerim güzel sözü hoş meyvesi olan ağaca benzetmiştir. Aynı şekilde sözün doğru, güzel, yumuşak ve ruhlara işleyecek şekilde tesirli olması gerektiği üzerinde durmuştur.⁷⁴

Hitabetin; hatibe, muhataba, ortama, zamana, mekana hatta konuşanın ses tonundan, jest, mimik ve kıyafetine kadar dinleyenler üzerinde önemli bir etkisi olduğu kesindir.

Konuşmada önemli olan eğitici-öğretici ve onun faydalı olmasıdır. Aksi konuşmalar faydasız ve boş sözlerdir. Bir hadisi şerifte Hz. Peygamber "...ya hayır konuş veya sus."⁷⁵ buyurmuştur.

Peygamberlik görevinde konuşmanın ne kadar önemli bir unsur olduğu bilinmektedir. Hz. Musa'nın (as) "*Rabbim! Göğsümü genişlet, işimi kolaylaştır, dilimdeki düğümü çöz ki sözümü iyi anlasınlar*"⁷⁶ duası konuyu açıklar mahiyettedir. Ve duasının karşılığı olarak "*Ey Musa! İstediğin sana verilmiştir*"⁷⁷ Ayeti kerimesi son derece manidardır. Yine Hz. Davud (a.s.)'nin sesine dağların ve kuşların eşlik ettiği, O'na hikmet ve fesahatın verilmesi⁷⁸ hitabetin ne kadar önemli olduğunu vurgular. Hz. Lokman (a.s.) oğluna vasiyette bulunurken; "*(Yavrucuğum) yürüyüşünde tabii ol ve sesini alçalt. Unutma ki seslerin en çirkini merkep sesidir*"⁷⁹ buyurarak konuşmada tevazu ve ses tonunun önemine dikkat çeker.

Bütün peygamberlerin ortak bir özelliği olarak tebliğ vazifeleri vardır. Tebliğde de en önemli rol hitabet özelliğidir. Bu özellik sayesinde Peygamberler görevlerini en mükemmel bir şekilde yerine getirirler. Hitabetin veya konuşmanın üslûbu son derece önemlidir. Yerinde ve zamanında, açık, doğru ve anlaşılır bir dille bu mümkündür. Bu özelliğe sahip olmayanların bu görevi yerine getirmesi beklenemez. Bundan dolayı bütün elçiler bu donanımla gönderilmişlerdir.

⁷³ Bakara, 2/31.

⁷⁴ Nisa, 4/9 ; Ahzap, 33/70-71; Bakara, 2/83, Taha, 20/44; İsra, 17/28.

⁷⁵ Buhari, Edep, 31, 85.

⁷⁶ Taha, 20/25-27.

⁷⁷ Taha, 20/36.

⁷⁸ Sâd, 38/20.

⁷⁹ Lokman, 31/19.

Hız. Peygamber'in özelinde konuyu incelediğimizde, O'nun mükemmel bir model olduğunu görmekteyiz. O tebliğ görevini fiilleri ve sözleriyle en muhteşem bir şekilde yerine getirmiştir. O'ndan bize kadar intikal eden söz ve davranışlar ümmeti için örnek mahiyetindedir.

İbn Esir Hız. Peygamber'in konuşma tarzı hakkında şunları söyler: O dil yönünden Arap'ın en fasihi, beyan bakımından en açık sözlüsü, ifade açısından en tatlı konuşanı, lehçe olarak en anlaşılır olanı, delil yönünden en kuvvetlisidir. Konuşmanın zamanını ve yerini en iyi ayarlayan, doğruluk ve sağlamlıkta en mükemmel olandır. Onun konuşmaları semavi bir lütuf, Rabbani bir inayet ve ruhani bir murakabe iledir.

Bu konunun önemine binaen bu bölümde Hız. Peygamber'in konuşma ilkeleri üzerinde elimizden geldiği kadar incelemeye çalışacağız.

2.2.1. Az Sözle Çok Mana İfade Etme (Câmi'ul-Kelâm)

“Toplayıp bir araya getiren” anlamındaki câmi' ile “söz” anlamındaki kelimenin çoğul şekillerinden meydana gelen bu tamlama daha çok veciz sözleri ifade etmekle beraber hadis ilminde Hız. Peygamber'in az sözle çok mana ifade etme özelliğini belirtmekte az da olsa Câmi'ul-Kelâm ve Câmi'ul-Kelim şeklinde de kullanılmaktadır.⁸⁰ Hız. Peygamber, diğer peygamberlerden farklı olarak sadece kendisine verilen özellikleri saydığı bir hadiste “ Ben Cevami'ul-Kelim ile gönderildim ”⁸¹ “Bana Cevami'ul- Kelim verildi ”⁸² demektedir.

Az ve öz konuşmak Hız. Peygamber'in en belirgin özelliklerindendir. Hız. Peygamber'in konuşmalarındaki hedef, gerçekleri kavratmak, yıldızlı söz söyleyerek gerçekleri abartmak ve insanların takdirini kazanmak değildir.⁸³ O her zaman ve durumda doğal olmuş ve bu bizlere örnek teşkil etmiştir. Meramını kısa ve öz bir şekilde edebiyat yapmadan ve kimseyi sıkmadan dile getirmiştir.

Hatibin amacı konuşmalarında kendini tatmin etmekten çok hedef kitleyi aydınlatmak olmalıdır. Bu da ancak kısa ve öz konuşarak mümkün olur. “Sözün uzunluğu kısalığındandır” ifadesi tam da bu maddeyi özetler niteliktedir. Arap toplumunda da bu özellik oldukça ileri safhadaydı. Az sözle çok mana ifade etmek onlar için önemli bir argümandı. Dolayısıyla O'nun da tebliğ ve irşat vazifesini gerçekleştirebilmesi için bu veciz, kısa ve özlü konuşma

⁸⁰ M.Yaşar Kandemir, “Cevami'ul-Kelim”, DİA. İstanbul 1993, Cilt: 7, s. 44

⁸¹ Buhari, Cihad, 122, Ta'bir, 22; Müslim, Mesacid, 6.

⁸² Müslim, Mesacid, 5, Eşribe, 71.

⁸³ Abdullah Özbek, **Bir Eğitimci Olarak Hız. Muhammed**, Esra yayınları, İstanbul 1997, s.127.

üslûbunu pürüzsüz ve düzgün bir şekilde kullanması kaçınılmaz bir zaruretti. Ümmi olmasına rağmen, beyanında mucizelik bulunan Kur'an'a (Kur'an'ı Mu'cizu'l-Beyan) muhatap olması, *"Ben Arab'ın en fasihiyim"* buyurması⁸⁴ belagat ve fesahatı fevkalade yerinde kullanması, kendisinde bulunan bu özelliklerin Allah vergisi olduğunu göstermektedir.

Hiz. Peygamber'in sık sık kullandığı bu tür hadislerin ezberlenmesi, yorumlanması ve hayata aktarılması çok kolay olmuştur. Bu hadislerden bir kaçına örnek verelim:

*"Merhamet etmeyene merhamet edilmez."*⁸⁵

*"Kişi sevdiği ile beraberdir."*⁸⁶

*"Sarhoşluk veren her şey haramdır."*⁸⁷

*"Haya imandandır."*⁸⁸

*"Din nasihattır/ samimiyetten ibarettir."*⁸⁹

Sonuç olarak Hiz. Peygamber; konuşmalarında kısa ve öz kelimeler kullanması, anlaşılması, ezberlenmesi, yorumlanması ve hayata aktarılması açısından bize örnek teşkil eden bir üslûp olmuştur.

2.2.2. Açık ve Anlaşılır Konuşma

İnsanlar arası iletişimin en önemli vasıtası konuşmadır. Konuşmalarda karşılıklı olarak doğru anlama ve anlatma, kişilerin kendilerini iyi ifade edebilmeleri sağlıklı bir iletişim için gereklidir. Bunun için konuşmalarda sade ve anlaşılır bir dil kullanmalıdır. Dilin sade ve anlaşılır olması demek, dil bilgisi kurallarına uyulması, hecelerın eksiksiz olması, ifadeyi başka yöne çekecek kelimelerden uzak durulması, kelimelerin sağlam ve gereken tonda ifade edilmesi, uygun kelimelerin seçilmesi demektir. Bu konuşma tarzı halkın konuşup anlaştığı dilin özelliğidir.

Bununla birlikte kullanılan telaffuz da son derece önemlidir. Doğru telaffuz sayesinde kelimelere yüklenen anlam, muhatap tarafından gerçek manası ile anlaşılacaktır. Karşılıklı konuşmalarda düşüncenin en iyi ifade edilebilmesi, başka manalar yüklenmemesi ve yanlış

⁸⁴ Suyuti, Abdurrahman b. Ebî Bekr, **ed-Dürü'l-Mensûr**, Dâru Hicr, Mısır 1981, I,423.

⁸⁵ Buhari, Edeb, 18; Tirmizi, İman, 1, 2; Müslim, İman, 19-22.

⁸⁶ Buhari, Edeb, 96; Müslim, Birr, 165.

⁸⁷ İbn Mâce, Eşribe, 9.

⁸⁸ Ebû Davud, Edeb, 6; Nesai, Ebû Abdurrahman Ahmed İbn Şu'ayb, **Sünenü'n-Nesâi**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992, İman, 27.

⁸⁹ Müslim, İman, 95; Buhari, Edeb, 35.

anlamaların olmaması için telaffuz temel teşkil eder. Etkili ve kalıcı bir konuşmanın devamı için de doğru telaffuz şarttır. Ayrıca muhatabın lisanına uygun bir hitap önemlidir. Mahalle şivesine konuşurken dikkat etmelidir. Bu şekil konuşma hem yanlış anlamalara sebep olabilir hem de dikkati başka yöne kaydırabilir. Muhatabın algılayamayacağı bir hitap alıcı için zaman israfına neden olur.

Hiz. Peygamber'in içinde doğup büyüdüğü toplumda, söz çok güçlü ve önemlidir. Hiz. Peygamber böyle bir ortamda Allahın da yardımıyla, konuştuğu dilin tüm inceliklerine vakıftı. Kullandığı dil sade, açık ve seçik, kulağa hoş gelen herkesin anlayabileceği sadelikte idi.

Hiz. Peygamber zaman zaman kelimeleri tekrarlamıştır. Bu sözün daha iyi anlaşılması ve akılda kalması için önemlidir. Aynı zamanda kelimeleri tane tane telaffuz etmesi de O'nun konuşmalarının özelliğidir. Hiz. Âişe, Hiz. Peygamber'in sözlerinin; kelimelerini saymak isteyen bir kişinin sayabileceği kadar ağır ve tane tane olduğunu⁹⁰ hatta dinleyenlerin, sözünü hemen ezberleyebildiğini⁹¹ bizlere aktarmaktadır. Acele ve telaşlı bir şekilde yapılan konuşmalarda hata oranı daha yüksektir. Bu hususta Hiz. Âişe “ *Resûlullah sizin yaptığınız gibi çabuk çabuk konuşarak sözlerini arka arkaya eklemezdi.*”⁹² “*Hiz. Peygamber ağır ağır konuşurdu*”⁹³ demiştir.

2.2.3. Akıcı ve Etkileyici Konuşma

Hatibin konuşmalarında dikkat etmesi gereken bir husus da, sözlerinin akıcı ve etkileyici olmasıdır. Hiz. Peygamber de bu üslûbu çok güzel tatbik etmiştir. Bir hadisi şerifte “*Sözün bir kısmında sihir gibi tesir vardır*”⁹⁴ buyurarak etkileyici bir sözün sihir gibi tesirli olduğuna dikkat çekmiştir.

Yine Hiz. Peygamber “*Ben Arapların en fasihiyim*” buyurarak konuşmasındaki üstün özelliğe vurgu yapmıştır. Hiz. Ebû Bekir bu konuda Arapların fesahat bakımından önde gelenlerini dinlediğini ama O'ndan daha fasih bir kimse görmediğini beyan eder.

Cahiliye ve asr-ı saadette Hiz. Ebû Bekir (r.a.), yukarıda da bahsettiğimiz gibi, Hiz. Peygamber'in konuşmalarındaki fesahat ve belagata büyük hayranlık duyardı. O bu konuda “Ben Araplar arasında çok dolaştım ve birçok edipler dinledim. Fakat senden edibine

⁹⁰ Ebû Davud, Edep, 21.

⁹¹ Müslim, Zühd, 71.

⁹² Buhari, Menakıp, 23.

⁹³ Ebû Davud, Edeb, 21.

⁹⁴ Müslim, Cuma, 47; Buhari, Tıb, 51.

rastlamadım. Seni kim eğitti ?" diye sordum. O bu soruya “*Beni Rabbim eğitti ve güzel yetiştirdi*”⁹⁵ cevabını verdi, demektedir.

2.2.4. Seviyeye Uygun Konuşma

İnsanların olayları anlama biçimi; onların sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarına göre farklılık arz eder. Hz. Peygamber insanlarla ilişkilerinde fertlerin bireysel özelliklerini dikkate alırdı. Muhatabın yaşadığı ortama göre örnek verir onları bilinç noktasına çekmeye çalışırdı. Hitabı muhatabın seviyesi ölçüsünde olup mesajını bütün insanlığı kapsayacak şekilde verirdi.

İnsanlar farklı kabiliyetlere sahiptirler. İhtiyaçları ve ilgileri de zamanın şartlarına göre değişiklik arz eder. Bununla birlikte, herhangi bir olayın anlatımında her durum için söylenecek sözler de farklıdır.⁹⁶

Hz. Peygamber muhatabı aynı yaş ve aynı bilgi seviyesinden oluşan kişiler değildi. Genç, yaşlı, kadın, erkek, inanan, inkâr eden kısaca her gruptan insan vardı onun etrafında. Hal böyle olunca karşılıklı konuşmalarda bu çerçeve içinde geliyordu. Örneğin kendisine yöneltilen aynı manadaki sorulara farklı cevaplar verdiği oluyordu.

Amellerin hangisi daha faziletlidir? şeklinde sorulan soruya verilen şu cevaplar konumuza bir örnek teşkil edecek niteliktedir.

“*Az da olsa devamlı olanıdır.*”⁹⁷

“*Allah için sevmek; Allah için buğuz etmektir.*”⁹⁸

“*Oruca devam et, çünkü onun dengi yoktur.*”⁹⁹

“*Hâl ve mürtehil olandır.*”¹⁰⁰

“*Allah’a ve Rasulü’ne imandır.*”

Sonra?

Allah yolunda cihaddır.

Sonra?

⁹⁵ El-Acluni, a.g.e., 70.

⁹⁶ El-Acluni, a.g.e. s.238.

⁹⁷ Buhari, İman, 32.

⁹⁸ Davud, Sünen, 3.

⁹⁹ Nesai, Sıyam, 43.

¹⁰⁰ Darimi, Fedailü'l-Kur'an, 33.

Haccı mebrurdur.”¹⁰¹

*“Yemek yedirirsin, tanıdığın ve tanımadığın kimselere selam verirsin.”*¹⁰²

Aynı tip sorulara verilen bu cevapların değişik oluşu, muhatabın farklı özelliklerinden kaynaklanmaktadır.¹⁰³ Örneğin;

“- Sadakanın hangisi üstündür?” diye soran Ebû Hureyre’ye

*“- Fakir olanın güç ve kuvvetiyle yardımda bulunmasıdır”*¹⁰⁴ derken, benzer soruyu soran Sa’d b. Ubade’ye ;

*“-Su çıkartmaktır”*¹⁰⁵ demiştir. Ebû Hureyre’nin son derece fakir, Sa’d b. Ubade’nin ise kabile reisi ve zengin bir kişi olduğu bilinmektedir. Cevabında kişilerin durumlarına uygun verildiği görülmektedir.

İnsanların anlayacakları seviyede konuşmak Hz. Peygamber’in ilkelerinden biridir. Bir kavme akıllarının kavrayamayacağı bir söz söylemek, onlar için yanlış anlamalara sebep olabilir. Bu sözler fayda yerine zarar verebilir.

*“Kültürlü bir insanı kara cahil gibi kabul ederek konuşmak; zekâ seviyesi düşük bir kimseye, zeki bir insana hitap eder gibi söz söylemek, inanan birisine, inkâr durumunda olan birisine anlatır gibi anlatmak yahut aksini yapmak, hiçbir zaman iyi sonuçlar vermez.”*¹⁰⁶ Hz. Peygamber’in konuşmalarında bu özelliklere itina gösterdiği açıkça görülmektedir.

Hz. Peygamber insanların makam ve mevkilerine göre ayırım yapmamış hepsini eşit muamele etmiştir. Irkları, cinsiyetleri, ünvanları ne olursa olsun ilahi kanunlar karşısında aralarında fark gözetilmez. Ancak beşeri ilişkilerde her insanın sosyal statüsüne göre davranmak son derece doğaldır. Bir devlet başkanına sıradan bir kişi gibi, büyüğe küçük gibi, alime cahil gibi vb. davranmak uygun olmayacaktır. Her insan toplumdaki yerine göre muamele görmek ister. Bu seviyeye uygun davranmak demektir. Kişiye hak ettiği değerden fazlasını vermek ona bir şey kazandırmayacak aksine zarar verecektir. Hak ettiği değer altında bir muamele gören kişi ise bunu kendine hakaret olarak görecektir. Hz. Peygamber bu gibi farklılıkları gözetmiştir.

Konu ile ilgili olarak;

¹⁰¹ Buhari, İman, 18; Müslim, İman, 135.

¹⁰² Buhari, İman, 20.

¹⁰³ Abdulhay, **el-Kattani, et-Teratibu’l-İdariyye**, Beyrut, 1346 H. (1-2). c. 2, s.321-322.

¹⁰⁴ Davud, Zekat, 40.

¹⁰⁵ Davud, Zekat, 41.

¹⁰⁶ Ahmet Lütfi Kazancı, **H. Peygamber’in Hitabeti**, Marifet Yay., İstanbul 1980. S, 117.

Bir gün Hz. Âişe'ye bir dilenci geldi. Hz. Âişe ona bir parça ekmek verdi. Kılığı kıyafeti düzgün bir başka adam geldi. Onu da sofraya oturarak yemek ikram etti. Bu farklı davranışının sebebini soranlara Hz. Âişe şöyle cevap verdi: Hz. Peygamber ; *“İnsanlara seviyelerine göre muamele ediniz”*¹⁰⁷ buyurmuştur.

Bu konuyu iyi anlamak gerekir. Hz. Peygamber toplumda herkesin seviyesine uygun davranmıştır. Bu seviyeye uygunluk üslubu kişilerin yaşantıları ile ilgilidir. Yani kişinin seviyesinin üstünde bir hitap, alay şeklinde anlaşılabacağı gibi seviyesinin altında bir hitap da hakaret olarak adlandırılabilir. Hz. Âişe annemiz de kılık kıyafeti yerinde olmayan dilenciye kapıda ekmek vermiş, onu içeri almamıştır. İçeri alsa belki o kişi kıyafetinden hal ve tavırlarından kendi utanabilir veya çekinebilirdi. Yine diğer kıyafeti düzgün kişi kapıdan eline ekmek verilmek suretiyle gönderilmesi onurunu kıra bilirdi. Bu gerçekten incelik ve üslûp gerektiren bir metottur ki bu örneği en güzel biz Nebevî sünnette görmekteyiz.

2.2.5. Güler Yüz ve Samimiyet

İslam fıtrat dinidir. İnsanın yaratılışına ve yapısına uygundur. Gülmekte fitri davranışlar arasında yer alır. Yerinde ve ölçülü kullanıldığında sevinç ve mutluluğun en güzel ifadesidir. Hz. Peygamber'in mübarek yüzünden tebessüm eksik olmazdı. En zor ve sıkıntılı zamanlarında bile üzüntülerini yanındakilere belli etmemeye çalışırdı. Aynı zamanda ashabına da güler yüzlü olmayı öğütlemişti. Genellikle onun gülüş tarzı tebessüm şeklindeydi. Hz. Âişe; *“Resûlullah, küçük dili gözükecek şekilde, kendinden geçercesine güldüklerini hiç görmedim. Onun gülüşü tebessüm şeklindeydi”* demiştir. Gülme yerinde ve ölçülü olduğunda makbuldür. Aksi durumda itici ve rahatsız edicidir. Hz. Peygamber *“çok gülmeyiniz; zira gülmenin aşırısı kalbi öldürür”*¹⁰⁸ buyurarak aşırı gitmenin sakıncalarını dile getirmiştir.

Hz. Peygamber'in konuşmaları son derece samimi ve içtendi. Bu nedenle insanların üzerinde büyük bir tesir bırakıyordu Hz. Peygamber, herkese güler yüzlü olmayı öğütlemişti. Hz. Peygamber'in konumuzla ilgili hadisine bir göz atalım.

Hz. Peygamber'in yanında Kureyş kadınlarından bir grup vardı, Onunla konuşuyorlar ve daha fazla hak isteyerek seslerini, Onun sesinden fazla çıkarıyorlardı. Bu sırada Hz. Ömer geldi ve Hz. Peygamber'in huzuruna girmek için izin istedi. Bunu duyan kadınlar hemen kalkarak

¹⁰⁷ Ebû Dâvûd , Edeb, 20.

¹⁰⁸ İbni Mâce, 506.

örtülerini büründüler. Hz. Peygamber izin verdi, Hz. Ömer içeri girdi. Bu manzara karşısında Hz. Peygamber gülüyordu. Hz. Ömer;

*“-Allah, gülmeni eksik etmesin Ya Resûlullah!” diye sebebini merak ettiğini ima etti. Hz. Peygamber;
-Yanımda olup, senin sesini işitince hemen örtülerini bürünen kadınların bu hali tuhafıma gitti” buyurdular. Hz. Ömer, Hz. Peygamber’e;
-Siz, saygı göstermelerine daha layıksınız, dedi. Kadınlara da;
-Ey nefislerinin düşmanı kadınlar! Resûlullahdan çekinmiyorsunuz da benden mi çekiniyorsunuz!” diye çıkıştı. Kadınlar:
-Evet sen daha sertsin, dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber işi tatlıya bağlayarak:
“- Doğru, Yâ Ömer! Geniş bir caddede yürürken bile şeytan seninle karşılaşsa, vallahi yolunu değiştirir”¹⁰⁹ buyurdu.*

2.2.6. Dikkat Çekici Bir Sözle Başlangıç Yapma

Söze başlamak zordur, aynı zamanda çok önemlidir. Çünkü dinleyicilerimizin zihni henüz açıktır ve etkilenmeleri kolaydır. Bu yüzden nasıl başlanacağını tesadüfe bırakmamak gerekir. İnsanlara hitap ederken söze onların ilgisini çekecek bir ifade ile başlamak edebi sanatlardan biri olarak kabul edilir.¹¹⁰

Hz. Peygamber söylediklerinin önemini belirtmek, dikkatleri konuya odaklamak ve konunun akılda daha kalıcı olmasını sağlamak için söze bazen soru ile veya yeminle başlar bazen sözü birkaç defa tekrar eder bazen de oturuş tarzını değiştirirdi.

Ebû Hureyre (r.a.)’den rivayetle Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

“Nefsim kudreti elinde olan Allaha yemin olsun ki sizden biriniz, kendisi için arzu edip istediği şeyi, din kardeşi için de istemedikçe, gerçek anlamda iman etmiş olmaz.”¹¹¹

Bu hadisi şerifte Hz. Peygamber söze yeminle başlamış manayı kuvvetlendirmiştir. Konunun önemine dikkati çekmiştir. Muhatap söze yeminle başlanıldığını duyunca daha fazla meraklanacak ve akıllarda kalıcı olacaktır ki bu da dikkat çekici bir sözle başlangıç yapmanın ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Konumuzla ilgili bir hadis de Abdullah b. Amr (r.a.) şöyle anlatıyor:

Yaptığımız yolculukları birinde Allah Resulü (sav) geri kalmıştı. Sonradan bize kavuştu. İkinci namazının vakti hayli daralmıştı. Ayaklarımızı (tam olarak yıkamayıp) mesh etmeye başlayınca Efendimiz olabildiğince yüksek sesle iki veya üç kez:

“Vay ateşte yanacak ökçelerin haline!”¹¹² buyurdu.

¹⁰⁹ Buhari, Menakıb, 6.

¹¹⁰ Kayaalp, a.g.e., s. 196.

¹¹¹ Müslim, İman, 72.

¹¹² Buhari, İlim, 30.

Buradan anladığımıza göre hatalı bir uygulamayı gören Hz. Peygamber sesini yükselterek üç defa ikazda bulunmuştur. Böylelikle orada bulunan herkese mesaj ulaşmış konunun ne kadar itina gösterilmesi gerektiği anlaşılmıştır.

2.2.7. Beden Dilini Kullanma

Sözsüz iletişimin de denilen beden dili ile genellikle bilinçsiz olarak iletişime geçilir. Beden dili o anki ruh halimizi ve hislerimizi anlatan ifadeler olup jest ve mimiklerle kendini gösterir. Beden dilini kullanırken vücudun değişik bölgelerinin ayrı ayrı önemli rolleri vardır. Özellikle baş bölgesinde ki göz dudak ve yüz ifadesi ile el, kol ve ayak gibi organlar etkin şekilde kullanılır.

Hız. Peygamber de beden dilini en etkili bir şekilde kullanmıştır.

*“Bir mü'min diğer bir mü'min için parçaları birbirine kenetlenmiş bina gibidir” buyurdu, ardından da (bunu göstermek için) parmaklarını birbirine kenetledi.*¹¹³

Burada Hız. Peygamber'in parmaklarını birbirine kenetlemesi beden dilini yerinde ve zamanında etkili bir şekilde kullandığını göstermektedir. Parmaklar nasıl birbirine kenetlenip bir kuvvet ve destek oluyorsa mü'minlerde birbirlerine bir elin beş parmağı gibi kenetlenip kuvvet bulmalı ve birbirlerini desteklemelidir. Bunu sözle birlikte beden dilini de kullanarak anlatan Hız. Peygamber konunun akıllarda daha iyi kalmasını sağlamıştır. Aynı zamanda soyut bir kavramı somutlaştırmıştır.

2.2.8. Kişilerin Yeteneklerinden Yararlanması

Hız. Peygamber muhatabını çok iyi tanıyordu. Onların yeteneklerini tespit ediyor ve faydalı bir şekilde topluma kazandırıyordu. Konu ile ilgili bir misal şöyledir:

Mekkenin fethinden sonra Müslüman olan Ebû Mahzûre Taif muhasarasından dönen Hız. Peygamber ile karşılaşır. Namaz vakti girmiş ve ezan okunmaktadır. Ebû Mahzûre ile birlikte peygamberimize düşman on genç ezanı duyunca bir yere gizlenir ve ardından alaylı bir şekilde ezanı taklit ederler. Bunu duyan Hız. Peygamber aralarından birinin sesi hoşuna gider onu yanına çağırarak ezanı öğretir daha sonra namaz vakti gelince elini o gencin başına koyar ve ezan okumasını ister. Bu genç Ebû Mahzûredir ve ezanı okur daha sonra Hız. Peygamber ona gümüş para vererek dua eder. Ebû Mahzûrenin gönlü islama ısınır ve orada Müslüman

¹¹³ Buhari, Mezalim, 5.

olur ardından Haramı Şerife müezzin olmak ister Hz. Peygamber de onun bu isteğini kabul eder.¹¹⁴

¹¹⁴ Ahmed b. Hanbel, 409; İbn Mâce, Ezân 2.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NEBEVÎ SÜNNETTE KARŞILIKLI KONUŞMALARDA ÜSLÛP VE PEYGAMBER-SAHABE İLİŞKİSİ

3.1. Nebevî Sünnette Karşılıklı Konuşmalarda Üslûp

Hız. Peygamber tebliğ görevinin bir gereğı olarak insanlarla iç içe ve devamlı bir iletişim içindedir. İletişimin en etkili yolu elbette sözle olan karşılıklı konuşma şeklidir. Hız. Peygamber'in Kur'an'ı ilkeler doğrultusunda kendine has bir üslûp şekli vardır. Nebevî sünneti tam olarak anlamak ve yorumlaya bilmek için bu üslûbu tam olarak çözmek gerekir. Üslûpta konuşanın kimliği ve mührü vardır. Üslûpta kişinin samimiyeti, hayata bakış açısı ve yaşam tarzı kendini belli eder. Aynı zamanda üslûpta muhatabın maddi ve manevi durumu, kavrayış seviyesi, zaman ve mekanın belirleyici etkisi vardır. Hız. Peygamber'in de etrafında değişik yapı ve karakterde kişiler bulunmaktaydı. Tüm bunların farkında olan Hız. Peygamber'in diyaloglarındaki üslûpların bazılarını inceleyelim.

3.1.1. Soru- Cevap

Konuşma Yüce Allahın (c.c.) insanlara bahşettiğı en önemli nimetlerden biridir. İnsanlar bu nimet sayesinde başta Rabbi olmak üzere diğer insanlarla iletişim kurar. Şüphesiz bu karşılıklı konuşmaların, her insana özgü değişik tarzda ve üslûpta özellikleri vardır. Diyalogların en güzel örneğini biz, Kur'an-ı Kerimde ve Nebevî sünnette görmekteyiz. Soru-cevap yöntemi de diyaloglarda sıkça kullanılan bir yöntemdir. Muhatabın dikkatini toplamak, vereceğı cevaba odaklanmasını sağlamak, bilgiyi kalıcı hale getirmek ve bir yanlış düzeltmek için Allah Resulü soru-cevap yöntemini etkili bir şekilde kullanmıştır.

Soru-cevap yönteminde Hız. Peygamber muhatabın seviyesine göre hitap etmiştir. Soruları açık ve net olmuş, kısa ve öz konuşmuştur. Makam ve mevki gözetmiş, nezaket kurallarına riayet etmiştir. Bu bağlamda Hız. Peygamber karşısındakine soru sormuş bazen de kendisine çeşitli konularda sorular sorulmuştur. Bu sorular ya gerçekten bir konuyu öğrenmek için veya onu imtihan etmek için ya da tartışmak için sorulmuştur.

İnsan fıtratı gereği öğrenmek için soru sormaya meyillidir. Gerçeği bulmak için araştırır önce kendisine daha sonra da bir başkasına sorma ihtiyacı hisseder. Hz. Peygamber de bazen ele alacağı bir konuyu, ilgi çekici bir soruyla başlayarak dikkatleri üzerine çektikten sonra o meseleye temas etmiştir.¹¹⁵ Çoğu zaman bu soruların muhatabın dikkatini çekme ve ona yeni bir şey öğretmek için olduğu görülmektedir.¹¹⁶

Nebevî Sünnette karşılıklı konuşmalarda sorular çok farklı şekilde ve değişik amaca yönelik sorulmakla birlikte soruları konulara göre ortak başlıklar altında ele alalım.

3.1.1.1. Zihinsel Yeteneklerin Gelişmesine Katkısı

Soru-cevap şeklindeki diyalogların kişilerin zihinsel yeteneklerinin gelişmesinde büyük bir rolü vardır. Muhataba yöneltilen sorular, düşünmeye ve zihinlerini yormaya zorlar. Bu bir toplulukta herkes düşüncesini ortaya koyacak böylece farklı yorumlar farklı bakış açıları ortaya çıkacaktır. Konumuzla ilgili olarak;

Bir gün Hz. Peygamber’e bir parça hurma getirilir, Hz. Peygamber onu yerken;

*“-Ağaçlar içinde yeşil bir ağaç vardır. Bunun bereketi Müslümanın bereketi gibidir. Yaprığı düşmez, dökülüp yayılmaz. Rabbinin izniyle her mevsim meyve verir. Müslüman gibidir. Şimdi bana söyleyin, bu ağaç nedir?”*¹¹⁷ diye bir soru sorar. Orada bulunanlar değişik ağaç isimleri söylerler ama bilemezler. O zamanlar daha küçük olan Hz. Ömer’in oğlu Abdullah (r.a.) hurma ağacı olduğunu aklından geçirir ama orada bulunanlara saygısından cevap vermeye çekinir. Daha sonra peygamberimiz sorusuna ‘*hurma ağacıdır*’ cevabını verir.

Konuşma sohbet ortamında birden fazla kişinin bulunduğu bir mekanda geçmektedir. Hz. Peygamber ikram edilen hurmadan esinlenerek bu soruyu sormuştur. Yerinde ve zamanında bir ortam yakalanmış bu sayede konunun hem akılda tutulmasını kolaylaştırmış hem de kalıcı hale getirmiştir. Soyut bir kavramı somutlaştırmış ve güzel bir teşbih yapmıştır. Müslümanın özelliğini gelişi güzel sıralamamış bir soru ile orada bulunanlara buldurulmaya çalışmıştır. Bu sayede muhataplarını pasif bir haldeyken aktif hale getirilmek istenmiş bu günün tabiriyle beyin fırtınası yöntemi ile muhatapları, cevabı buldurmaya çalışmış, akıl yürüterek konuya adapte olmalarını sağlanmış ve dikkatleri bir noktada toplamıştır. Nitekim değişik cevaplar

¹¹⁵ Necip Halid Âmir, **Peygamberimizin Sorunları Nasıl Çözerdi?** Çev. :Ömer Faruk Tokat, Gonca Yayınları, İstanbul 2011, s.130.

¹¹⁶ İbrahim Canan, **Peygamberimizin Tebliğ Metodları**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2007, s.306.

¹¹⁷ Buhari, Edeb, 435.

verilmiş değişik yorumlar ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda kendi fikrini söylemekte çekinen bir kişinin de olduğunu görüyoruz ki bu da bize o günkü ahlak kuralını hatırlatıyor.

Hız. Peygamber sohbetlerinde muhataplarına söz hakkı vererek ve görüşlerini sorarak onları ileriki yıllara hazırlamıştır. Şöyle ki kendi huzurunda onlara tahminde bulunmalarını teşvik etmiş zihin yormalarını sağlamış kendilerine söz söyleme yetkisi vermiş, onları önemsemiş ve onlara değer verdiğini hissettirmiştir.

3.1.1.2. Tavsiyede Bulunması

Hız. Peygamber'e karşılıklı konuşma esnasında zaman zaman bazı sorular yönelterek tavsiye isteyen sahabeler olmuştur.

Sa'd b. Ebi Vakkas veda hacı için gitmiş olduğu Mekke'de hastalanır. Hız. Peygamber onu ziyarete gider ve aralarında şöyle bir konuşma geçer;

- *Yâ Resûlullah! Gördüğün gibi çok rahatsızım. Ben zengin bir adamım. Bir kızımın başka mirasçım da yok. Malımın üçte ikisini sadaka olarak dağıtayım mı?*

“- Hayır”

- *Yarisini dağıtayım mı?*

“- Hayır”

- *Ya üçte birine ne buyurursun,*

“-Üçte birini dağıt! Hatta o bile çok. Mirasçılarını zengin bırakman, onları muhtaç bırakmaktan, halka avuç açtırmaktan hayırlıdır. Allah rızasını düşünerek yaptığın harcamalara, hatta yemek yerken eşinin ağzına verdiği lokmaya varıncaya kadar hepsinin sevabını alırsın” ¹¹⁸ buyurur.

Sa'd b. Ebi Vakkas ile Hız. Peygamber arasında geçen bu diyalog gayet samimi bir ortamda geçmektedir. Ebi Vakkas kendini gayet anlaşılır bir şekilde ifade eder, düşüncelerini açık bir şekilde dile getirir. Soru sormakta ancak sorunun içinde tavsiye istemektedir. Bununla birlikte doğrudan malımın ne kadarını dağıtayım diye sormuyor, gönlünden geçen kısmı arz ediyor. Hız. Peygamber her seferinde miktarı fazla bulduğunu söylerken Ebi Vakkas tekrar bir teklifte bulunuyor. Böylelikle Ebi Vakkas kendi sorusuna kendi bir cevap buluyor. Hız. Peygamber bu diyalogta kişinin malının ne kadarını tasattuk edeceğini ne kadarını vasiyet edeceğini belirtmiş ve bunda ölçülü davranmasını tavsiye etmiştir. Geride kalanları düşünmeyi ve onları kimseye muhtaç etmemeyi öğütlemiştir. Bir başka tavsiye de aile hayatı ile ilgili olmasıdır. Eşler arasındaki muhabbetten, yapılan iyiliklerin mükâfatının alınacağından bahsetmiş hoşça geçinmeyi tavsiye etmiştir. Dikkat çeken bir nokta da Ebi Vakkas'ın normalde ne kadarını

¹¹⁸ Buhari, Cenaiz 36, Vesaya 2; Müslim, Vasiyyet 5.

miras olarak bırakması gerektiğini sorması gerekirken dağıtacağı kısmı sormasıdır. Buradan da onun sadaka vermeye ne kadar iştiaklı olduğunu görmekteyiz

3.1.1.3.Bilginin Kontrol Edilmesi

“Hz. Peygamber geldiğinde Medineliler hurma telkih ediyorlardı:

-Ne yapıyorsunuz? diye onlara sordu. Medineliler:

-Bu eskiden beri yapmakta olduğumuz bir şey, deyip (açıkladılar). Hz. Peygamber de

-Eğer bunu yapmasanız belki de sizin için daha iyi olur! buyurdular. Bunun üzerine Medineliler o işi bıraktılar. Hurma ağaçları o yıl meyve vermedi. Durum Hz. Peygamber’e haber verilince şöyle buyurdular:

-Bilin ki ben bir beşerim. Size dininizle ilgili bir emirde bulunursam onu derhal alın. Eğer kendi re’yime dayanan bir şey emredersem, bilin ki ben bir insanım.”¹¹⁹

Hz. Peygamber ile sahabe arasında bir önceki yılda verilen bir bilginin yanlış sonuçları doğrultusunda bir diyalog geçmektedir. Gerçekten diyalogu, dikkatli bir şekilde incelediğimizde sahabe bir soru sormuş ve verilen yanıt askıda kalmamış uygulanmış, sonuç gözlenmiş ve verim elde edilmemiştir. Sorun Hz. Peygamber’e intikal etmiş yani daha önce ki bir konuşmada geçen ifadelerin doğruluğu kontrol edilmek istenmiştir. Hz. Peygamber’e duyulan sadakat ve bağlılık ve arkasından gelen sonuç akıllarda yanlış bir itiba bırakmamış ve öğrenme yoluna gidilmiştir. Hz. Peygamber de bir önceki söylediği sözün arkasındadır ama bu dünyevi bir iştir ve bir beşer olarak kendisi de hata yapabilmektedir. Dünyevi işlerde kendi görüşünün bağlayıcılığı olmadığı bu yolla izah edilmiş olduğunu görüyoruz. Bu diyaloga bir başka açıdan daha bakalım; sahabede körü körüne bir bağlılıktan ziyade sadakatle birlikte sorgulayıcı, zihin yorucu ve kendi görüşlerini dile getirebilme rahatlığını açık bir şekilde gözler önüne sermiş. Şu şekilde bir çıkarım yapmamız da mümkün, yanlış bir bilginin arkasından yeni problem doğması kaçınılmaz olmaktadır ki böyle bir yanlış bilgiye asr-ı saadet döneminde rastlanmamıştır. Eğer dini konularda hatalı bir bilgi verilmiş olsaydı bilginin kontrol mekanizması böyle bir açıklığı kabul etmeyecekti ki burada da yine Nebvî ilkenin mükemmelliği söz konusu olmaktadır.

3.1.1.4.Tekrar ve Pekiştirme

Bir adam Hz. Peygamber’e gelerek:

- Kendisine en iyi davranmam gereken kimdir? diye sordu. Hz. Peygamber;

“-Annen!”buyurdu. Adam tekrar:

-Ondan sonra kim gelir? diye sordu.

“-Annen” buyurdu. Adam tekrar:

¹¹⁹ Müslim, Fezail, 140.

-Sonra kim gelir? diye sordu. Hz. Peygamber;
“-Annen!” buyurdu. Adam tekrar:
-Sonra kim gelir? diye sordu. Hz. Peygamber;
“-Baban!” cevabını verdi.¹²⁰

Bu hadiste sorulan soruya Hz. Peygamber’in arka arkaya aynı cevap verildiğini görüyoruz. Bu konunun önemini ve daha iyi anlaşılmasını sağlıyor. Bir hususun teyit ve tekit edilmesi açısından son derece önem arz etmektedir.

Hadisten de anlaşılacağı üzere İslam aileye büyük önem vermektedir. Ailenin en önemli ferdi anne ve daha sonra babadır. Annenin üstlenmiş olduğu sorumluluğun büyüklüğü ona gösterilmesi gereken saygının nedeni olsa gerek. Hadiste ısrarla annen kelimesi tekrar edilmesi verilmek istenen mesajı muhataplarına tekrarlayarak konuyu pekiştirmiş daha kalıcı olmasını sağlamıştır.

3.1.1.5. Düşüncenin Rahatça Açıklanması

Sahabe-i Kiram Hz. Peygamber karşısında düşüncelerini açık bir şekilde dile getirmekten kaçınmamışlar ve merak ettikleri konuları rahatça sormuşlardır.

Bir gün Hz. Peygamber’in huzuruna bir adam gelir ve aralarında şöyle bir diyalog geçer;

“-Senin Allah tarafından gönderildiğine inandığını söyleyen bir elçin geldi.

- Doğru söylemiş.

- O halde seni kim yarattı ?

- Allah

- Peki bu dağları kim dikti ve içindekileri kim koydu?

-Allah !

- Elçinin iddiasına göre bir günde beş vakit namaz kılmalıyız, bu doğru mu?

“-Doğru söylemiş!”

-Seni gönderen adına doğru söyle. Bunu sana Allah mı emretti?

-Evet

-Seni hakla gönderen Zat’a yemin olsun ki bunun üzerine hiçbir şey ilave etmem, bunları eksiltmem de. Adamın bu sözleri üzerine Hz. Peygamber;

-Bu kimse sözünde durursa cennetliktir!” buyurdular.¹²¹

Karşılıklı konuşmalarda soru-cevap yöntemi ile taraflar düşüncelerini rahat bir şekilde dile getirmektedir. Bu metot soru soran ve sorulan arasında olumlu bir diyaloga neden olabilir. Çünkü bu gibi sohbet ortamlarında samimiyet çok önemlidir.

¹²⁰ Buhari, Edeb 2; Müslim, Birr 1.

¹²¹ Müslim, İman, 42.

Yukarıda örnek verdiğimiz hadisten de anlaşılacağı üzere kişi gönderilen elçinin doğru söyleyip söylemediğini samimi bir şekilde öğrenmek istiyor. Aklındaki şüpheleri gidermek istiyor. Düşüncelerini rahat bir şekilde dile getiriyor. Merak ettiği konulara cevap arıyor ve cevaplardan mutmain oluyor. Kendisine düşen sorumluluğu kabul edip oradan ayrılıyor. Bu da Hz. Peygamber'in bu metodu ne kadar etkili bir şekilde uyguladığını gösteriyor.

Hz. Peygamber'in diyaloglarında soru-cevap metodunu kullanmasında birtakım faydalar görmekteyiz. Kısaca bunları özetleyecek olursak;

1. Muhatabı konuya zihinsel olarak odaklamış, ön hazırlık yapmış, doğru düşünme, doğru cevabı bulma safhasına yönlendirmiştir.
2. Farkındalığı artırmış ve içselleştirmiş, konu hakkında farklı bakış açısı kazandırmıştır.
3. Bu metot hatırlama, karar verme, değerlendirme etkinliklerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur.
4. Muhatabın soyut kavramları kavramasına yardımcı olmuştur.
5. Dikkati, anlatılmak istenen konuda toplamış ve cevaba odaklamıştır.
6. Konunun kalıcı olmasını ve zihinlere kazınmasını sağlamıştır.

3.1.2. Tekrar

Tekrar Arapça kökenli bir kelime olup, bir düşüncenin veya kelimenin isteyerek veya tesadüfi olarak yeniden söylenmesidir. Ayrıca yineleme ve geneleme anlamlarına gelmektedir. Buradan yineleme; bir sözü yeniden söylemek iken geneleme; aynı sözü aynı anlamdaki değişik sözcüklerle söyleme¹²² anlamına gelir ki bu da tekrarın iki farklı anlamı olduğunu göstermektedir.¹²³

Hz. Peygamber her asır, her yer ve her seviyeden insana hitap eder. Bunun neticesi olarak mesajları farklı üslûplarla sunmaktadır. Bunlardan biri de tekrar üslûbudur. Tekrar sayesinde pek çok konu muhatabın zihninde yer eder, konu iyice benimsenir ve kolayca hatırlanır. Nebevî sünnette tekrarın hangi şekilde kullanıldığını örneklerle inceleyelim.

¹²² Orhan Hançerlioğlu, **Ruhdili sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İzmir 2003, s.323.

¹²³ Süleyman Gümrükçüoğlu, **Kur'an'da İletişim Dili**, Etkileşim Yay., İstanbul 2014, s. 261.

3.1.2.1. Giriş Cümlesinin Tekrarı

Hız. Peygamber bazen dikkatleri toplamak için sadece giriş cümlesini üç defa tekrarlardı. Bu aynı zamanda orada bulunanları meraklandırıyor ve konu ile ilgili soru sormaktan kendilerini alıkoyamıyorlardı.

Hız. Peygamber bir gün:

“-Burnu sürtülsün, burnu sürtülsün, burnu sürtülsün” dedi.

“-Kimin burnu sürtülsün ey Allah’ın Resulü?” diye sorulunca şu açıklamada bulundu:

*“-Anne ve babasına veya bunlardan birine yetişip de onlar sayesinde cennete girmeyen kimsenin de burnu sürtülsün. ”*¹²⁴ buyurmuştu.

Hız. Peygamber dikkat edilirse, genel bir ifade kullanarak, özele işaretle ama bir isim zikretmeden burnu sürtülsün diye üç defa aynı sözü tekrarlıyor. Söze bu tekrarla başlıyor. Bu tekrar o kadar can alıcı ve dikkat çekicidir ki kişi bu burnu sürtülecek kişinin kim olduğunu büyük bir merak ve endişe ile soruyor. Çünkü Hız. Peygamber’in bu şekilde beddua niteliğinde bir söz söylediği çok nadir görülüyor. Dikkatler cevaba odaklanmış durumda. Artık bundan sonra ne soru ne de cevap akıldan çıkmayacak ve zihinlere kazınacaktır.

3.1.2.2. Israrla İsteğin Tekrarı

Hız. Peygamber zaman zaman ashabına ismiyle seslenir ve yapmasını istediği şeyi yapıncaya kadar tekrar ederdi. Ashabın buradaki isteği ertelemesinin sebebi emre muhalefet değil konuyu tam olarak anlamak, kalbinin tatmin olmasını sağlamaktı. Hız. Peygamber de onların bu niyetlerini bildiğinden sert cevap vermemiş, azarlamamış ve bu konuda kesin kanaat sahibi olduğunu üç kere emrini tekrar etmek suretiyle göstermiştir.

Hız. Peygamber ile ashabı bir sefer esnasında oruçlu idiler. Güneş batınca orada bulunan bir kişiye ismi ile hitap edip sevik adı verilen bir çorba karıştırmasını ister. Ancak o şahıs iftar için geceyi beklemek istemektedir ve sevik karıştırmak istemez. Hız. Peygamber isteğini tekrar eder. O kişi yine çorba karıştırmak istemez. Hız. Peygamber üçüncü kez isteğini tekrar eder. Bunun üzerine o şahıs kalkar ve sevik karıştırır. Hız. Peygamber çorbayı içer ve eliyle doğu tarafı işaret ederek;

*“-Gecenin bu taraftan belirdiğini gördünüz mü oruçlunun iftar vakti gelmiş demektir,”*¹²⁵ buyurur.

¹²⁴ Müslim, Bîr 9.

Hız. Peygamber ya filan diyerek kişinin ismini ve ne yapması gerektiğini ısrarla tekrar eder. Bu sesleniş o kişiye değer verdiğini, önemseydiğini ve muhatap aldığını gösteriyor. Aynı şekilde isteğini de ısrarla tekrarlaması ve bu da o konu hakkında bilinen bir yanlışın düzeltilmesi ve uygulamaya konulması açısından önem arz ediyor. Yani sahabenin ismi anılarak iltifat ediliyor arkasından yapılması gerek şey güzel bir üslûpla tekrar ediliyor. Tekrarın neticesi alınıyor ve Hız. Peygamber bir ibadet ilkesini kesinleştiriyor. Yani daha önce yanlış bilinen iftar vakti ile ilgili kesin bilgi bu uygulama sayesinde netlik kazanıyor.

3.1.2.3. İsmın Tekrarı

Bazen Hız. Peygamber cevabı tehir ederek muhatabına ismi ile tekrar tekrar seslenirdi. Böylece dikkatleri cevaba odaklar anlatacağı konunun iyice kavranmasını sağlardı. Aynı şekilde kişinin kendi isminin Hız. Peygamber tarafından tekrar edildiğini işitmesi onur verici ve hoşı giden bir durumdu.

Muâz b. Cebel'in (r.a) anlattığına göre, kendisi Hız. Peygamber binitinin arkasında oturmuştadır. Hız. Peygamber biraz ara ile üçer defa;

“- Ey Muaz” diye seslenir. İsmın üç defa tekrar edilmesi dikkat çeken bir durumdur. Aynı zamanda bundan sonra söylenecek söz de merak edilir. Söylenmek istenen konu tekrar edilmemiş de isim tekrar edilmiş zira konunun tekrar edildiğı durumlar davardır. Burada özel bir durum olmalı. Muaz b. Cebel Hız. Peygamber'in arkasında binitte oturmuştadır. Bu konuşmanın muhatabı doğrudan odur. Böyle olunca normal seyrinde devam eden bir konuşma unutulabilir, dikkatten kaçırılır veya önemi anlaşılmayabilir. Verilen cevapla Hız. Peygamber geri dönüt almış oluyor bu sayede hazır bulunmuşluk seviyesini kontrol ediyor ve onu bir sonraki aşamaya hazırlıyor. Burada kişinin isminin Hız. Peygamber tarafından tekrar tekrar telaffuz edilmesi memnun edici bir durum. Bu sayede kişi konuşmanın devamına pozitif bir bakış açısı ile yaklaşır aslında bu sayede Hız. Peygamber muhatabını sonra verilecek mesaja hazırlıyor. Onun zihnini uyanık tutuyor.

İsmın her tekrarından sonra Muaz b. Cebel;

¹²⁵ Buhari, Savm 43-45; Müslim, Sıyam 52-54.

- *Buyurun Yâ Resûlallah! Emrinize âmâdeyim*¹²⁶ der. Her seferinde aynı cevap ve son derece saygılı bir karşılık. Daha sonra Hz. Peygamber aynı üslûpla değişik sorularla konuşmayı devam ettirir.

3.1.2.4. Cevabın Tekrarı

Hz. Peygamber karşılıklı konuşmalarında sorunun cevabını, önemine binaen üç defa tekrarladığını görüyoruz. Bu sayede cevabın zihinlerde iyice yerleşmesi sağlanmış ve bilgi daha kalıcı hale gelmiştir.

Bir gün Hz. Peygamber;

“-*Yalan yere yemin ederek Müslüman bir kişinin hakkını alan kimseye Allah (c.c.) cenneti haram eder ve cehennemi farz kılar.*” buyurmuştu.

-Az bir şey olsa da mı ya Resûlallah? diye sordular. Hz. Peygamber:

“-*Erak ağacından bir çubuk da olsa!*” buyurdu ve bu sözünü üç defa tekrarladı.¹²⁷

İbadetler, özellikle namaz, konusunda Hz. Peygamber son derece titiz davranıyordu. Ashabını bu konuda uyarak aynı hassasiyeti onların da göstermesi istiyordu. Bunun için de sözlerini tekrar tekrar üstüne basarak yineliyordu.

Vefatı esnâsında Hz. Peygamber üç defa:

“-*Namaz hususunda Allah'tan korkunuz!*” buyurur ve sözlerine şöyle devam eder:

“-*Emriniz altındaki insanlar hakkında Allah'tan korkunuz, iki zayıf hakkında Allah'tan korkunuz: Onlar dul kadın ve yetim çocuktur. Namaz hususunda Allah'tan korkunuz!..*”

Hz. Peygamber daha sonra, “*Namaz, namaz...*” diye tekrar etmeye başladı. (Mübârek lisanı söyleyemez olunca bile) Rûh-i pâki Refîk-i Â'lâya yükselinceye kadar bunu içten içe tekrar edip durdu.¹²⁸

Konuşmanın sonundaki bu tekrar insanı derin bir şekilde düşünceye sevk ediyor. Konunun ne kadar önemli olduğu, tekrar sayesinde anlaşılıyor. Hz. Peygamber son nefesini verirken dâhi müminlere hatırlatmak istediği konunun ehemmiyetini vurgulamak için üç kez tekrar etmesi bize aslında Hz. Peygamber'in iletişimde ne kadar mükemmel bir üslûp kullandığını, karşıdaki muhatabına anlatmak istediği asıl önemli noktaya nasıl dikkat çektiğini gösteriyor.

¹²⁶ Buhari, Libas, 101.

¹²⁷ Müslim, İman, 218.

¹²⁸ Beyhaki, Şuayb, VII, 477.

Bu sayede muhatap Hz. Peygamberin neden bu sözleri bu kadar tekrar ettiğini tefekkür edecek uygulamada son derece titizlik göstermesine neden olacaktır.

3.1.2.5. Tergib ve Terhibde Tekrar

Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

*“...Dikkat edin! Cennete götüren ameller, sarp ve engebeli bir yol gibi meşakkatlidir. (Hz. Peygamber bu sözü üç defa tekrarladı.) Cehenneme götüren ameller ise, düz ve pürüzsüz bir yol gibi kolaydır...”*¹²⁹

Burada Hz. Peygamber cenneti düz ve pürüzsüz bir yola, cehennemi ise sarp ve engebeli bir yola benzeterek somutlaştırmış ve öğüt niteliğinde sözlerine devam etmiştir. Muhatapın duygularına seslenmiş konuyu kalıcı hale getirmiştir. Bu tekrar sayesinde insanın zihninde gerçekten de cennet ve cehennem sahneleri canlanıyor adeta o anı yaşıyor. Bu da yine sözlerin tekrarı sayesinde anlam buluyor ve Hz. Peygamber’in o muhteşem üslubu o sahneleri, her okunuşunda zihinlerde tekrar canlandırıyor.

3.1.3. Teşbih ve Temsil

Teşbih, “bir şeyi diğer şeye benzetmek yani, belli maksat için, bir edata aralarında bir veya daha fazla ortak nitelikten dolayı, bir şeyi diğer şeye benzetmeye”¹³⁰ denir. “Edebi üslûp çeşitlerinden olan mesel veya temsil, teşbih çeşitleri içinde önemli bir yer tutar. Meselin çoğulu “Emsal” olup “bir şeyin benzeri, dengi, hüccet, söz”¹³¹ manasınadır.

Teşbih ve temsil metodu, üslûp ve ifadeyi güzelleştirir. Açıkça anlaşılamayan zor meselelerin kolayca anlaşılmasını sağlar. Konunun akılda kalmasında etkilidir. Anlaşılmayan durumları anlaşılır seviyeye indirir. Bazen de soyut kavramları somutlaştırır.

Hz. Peygamber muhatapı çoğu zaman bilgili kimselerden oluşmuyordu. Her seviyeden insanın anlayabileceği bir üslûpla konuşmak gerekiyordu. Aklen imkânsız gibi görülen durumları zihinlerde, daha mükemmel bir şekilde teşbih ve temsillerle, anlaşılır hale getiren Hz. Peygamber bu metodu mükemmel bir şekilde kullanıyordu. Bu sayede insanların gönüllerini salim bir şekilde inşa ediliyor ve ruh güzelliğinin kemale erişmesinde etkili oluyordu.

¹²⁹ Ahmed b. Hanbel, I,327.

¹³⁰ Teftazani, **Muhtasarü'l-Meani**, s. 280.

¹³¹ Zemahşeri, **Esâsü'l-Belâğa**, Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Kahire 1953, s. 420.

Soyut meselelerin anlaşılmasında kişinin ilmi seviyesinin büyük rolü vardır. Bu gibi konuların da anlaşılmasında, Hz. Peygamber'in teşbih ve temsil metodunu kullandığını görmekteyiz. Şimdi hadislerde çok sayıda bulunan bu teşbih ve temsillerin bir kaçını inceleyelim.

Ebû Hüreyre (r.a.) den rivayetle;

Hiz. Peygamber ashabına evin önünden geçen bir nehirde beş defa yıkanan kimsenin üzerinde kir kalıp kalmayacağını sorması üzerine orada bulunanlar kalmaz ya Resûlullah diye cevap verir. Bunun üzerine Hz. Peygamber “*namazı, akan suya benzetir ve suyun kirleri temizlediği gibi namazda günahları temizler*”¹³² buyurur.

Hiz. Peygamber yukarıda geçen hadisi, teşbih ve temsil metodunu, terğib ve terhib (sevindirme, özendirme-korkutma, tiksindirme) üslûbunda kullanarak güzel bir örnekle ifade ediyor. Namaza öylesine önem vermektedir ki, onu ruhi bir arınma kaynağı olduğunu güzel bir benzetme ile tasvir ediyor. Karşılıklı konuşma şeklinde önce onlara “*ne dersiniz*” hitabı ile sesleniyor, bir soru soruyor ve dikkatlerini çekiyor. Sorunun cevabını alıyor, onlara ben sizi önemsiyorum, sizi dinliyorum mesajını etkin bir şekilde hissettiriyor. Artık muhatap cevaba odaklanmıştı. Alınan cevap zihinlerde öylesine yer etmiştir ki bir daha unutulmayacaktır. Ayrıca namazı kirden temizleyen bir nehre benzetiyor. Soyut bir kavramı somutlaştırıyor. Böylelikle anlaşılması ve uygulanması daha kolay hale geliyor.

Ebû Hüreyre (r.a.) den bir başka rivayette;

Hiz. Peygamber'e ashaptan biri kıyamet günü Allah'ı görecek miyiz diye bir soru yöneltir. Hiz. Peygamber aya bakmakta zorlanıyor musunuz karşılığını verir. Hayır diyen ashabına tekrar güneşe bakmakta zorlanıyor musunuz diye soru yöneltir. Yine hayır cevabını alan Hiz. Peygamber “*işte kıyamet günü Rabbinizi öyle göreceksiniz*”¹³³ buyurur.

İnsanoğlu Allah'ın (c.c.) görülüp görülmeyeceğini hep merak etmiştir. Bu konuda muhtelif görüşler beyan etmişlerdir. Bu hadiste de Hiz. Peygamber bir benzetme ile Allah'ın (c.c.) görülebileceğini izah etmiştir. Soyut bir kavram somutlaştırılmış zihinlere kuşku veren mevzu güzel bir üslûpla izah edilmiştir.

3.1.4. İstişâre Metodu

¹³² Buhari, Mevakit 6; Müslim, Mesacid 283.

¹³³ Buhari, Tevhid, 24. Rikak, 53.

İstişâre, “herhangi bir konuda karar alınmadan önce, yetkili kişilerin görüşünü öğrenmektir. Meselelerin etraflı bir şekilde araştırılması, fikir alış-verişi, daha sonra da alınan kararın uygulanması veya ta’dil edilmesinin gerekliliğidir.”¹³⁴

Allah (c.c), Hz. Peygamber’e sorunları çözmede ashabıyla istişâre etmesini, kesin karar verdiğinde de Allah’a güvenmesini emretmiş¹³⁵, iman edenlerin, sorunlarını birbirleriyle müzakere ederek çözdüklerini özellikle vurgulamıştır.¹³⁶

İstişârenin amacı; konuyu değişik açılardan görebilme kabiliyetinin geliştirilmesidir.

Hız. Peygamber istişâre metodunu zaman zaman kullanmıştır. Onun sözlerinde alay etme, küçük düşürme, ayıplama gibi kişinin onurunu zedeleyen tartışmalar hiç olmamıştır. Aksine kişinin karakterinin yerine oturması amaçlanmıştır. Bu metot körü körüne, taassupla bağlanmanın da önüne geçer. Önemli olan gerçeği aramaya karşı bir ihtiyaç uyandırmaktır.

Hız. Peygamber diyaloglarında muhatabına, düşüncelerini ifade edebilmesine zemin hazırlamış ve istişâre konusunda, söz hakkı vermiştir. Böylelikle onların karar verebilme kabiliyetlerini geliştirmiş ve kendilerine güven duymalarını sağlamıştır.

Bu metodunun bir diğer yararı da kişiye empati kurmayı öğretmesidir. Bu sayede başkalarının fikirlerini iyi dinleme ve istişâre yapmanın gereğini anlamaya yardımcı olur. Muhatabını iyi tahlil eden kişi mantıklı düşünecek ve körü körüne inanma taassubundan vaz geçecektir.

Hız. Peygamber zaman zaman bir konu üzerinde ashabıyla istişâre ederdi. Örneğin Bedir Savaşında savaş konumu ile ilgili olarak Hubab b. Münzir’le Hız. Peygamber arasında özet olarak şu konuşma geçer:

“-Ey Allahın Resûlü, bu yeri siz kendi görüşünüze göre mi bildirdiniz, yoksa Alah mı istedi?

“-Kendi görüşümle belirledim”.

-Öyleyse bu yer harb için uygun değil. Bir kere, suya en yakın yerde olmalıyız. Diğer kuyuları da iptal ederiz. Sonra bir havuz yapıp su ile doldururuz, daha sonra da harb ederiz. Biz su içeriz, onlar su içemez”.

“-Şüphesiz yol gösterdin!”¹³⁷

Hız. Peygamber Hubab b. Münzir’in dediklerini aynen uygular.

¹³⁴ Mahmud Babilli, **İslâm'da Şûrâ** , Çev. Nihat Armağan, Kemal Çobanbeyli, Fikir Yayınları, İstanbul 1985, s. 27

¹³⁵ Âl-i İmran, 3/159.

¹³⁶ Şura, 42/38.

¹³⁷ İbn, Hişam, Ebû Muhammed Abdülmelik, **Sîretü'n-Nebevîyye**, Mektebetü Mustafa el- Bâbi el-Halebi, Mısır 1955, c. 1, s. 620.

Bu karşılıklı konuşmada Hz. Peygamber'in ashabı ile istişare ettiğini görmekteyiz. Sahabe öncelikle kendi içinde muhakeme yapmış konuyu daha iyi anlamak için edep sınırları dahilinde bu görüşün kendisine mi Allaha mı ait olduğunu sormuştur. Hz. Peygamber de emirlerime karşı mı geliyorsun gibi sert bir dil kullanmamış, kendi fikri olduğunu söylemiştir. Akabinden Hubab b. Münzir kendi fikirlerini söylemiş Hz. Peygamber de mantıklı bulmuş ve kabul etmiştir. Bu olayda biz ashabın görüşüne verilen önemi görmekteyiz. Bu sayede Hz. Peygamber onları ileriki yıllara hazırlamıştır. Aynı zamanda insanın aklına gelebilecek şüphelerin de önüne geçmiştir yani kişiler akıllarından geçenleri bu sayede tereddüt etmeden sormuş körü körüne inanmanın önüne geçmişlerdir.

3.1.5. Tedric

Tedric bir hükmün, bir defada veya toptan değil de beşeri ve sosyal yapıyı dikkate alarak, ihtiyaç doğrultusunda yavaş yavaş, aşamalı olarak konulması demektir. Tedric insanın yaratılışına uygun bir yöntemdir. İnsan fıtraten kolay olana meyillidir. Zor olanı kabullenmek istemez ve inkara meyledebilir. Alışkanlıkları ilk aşamada bırakmak kolay bir süreç değildir.

Hz. Peygamber rehber, uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderilmiş ve Kur'an'ın da uygulamış olduğu tedricilik ilkesini, tebliğinde aşama aşama uygulamıştır.

Tüm bunlar tedrici metodun ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber'in diyaloglarında kullanmış olduğu bu yöntemin merhalelerini inceleyelim.

3.1.5.1. Psikolojik Ortamı Hazırlaması

Karşılıklı konuşma ortamında muhatabın güvenini kazanmak çok önemlidir. Hz. Peygamber samimi ve sıcak yaklaşımı sayesinde muhatabını rahatlatmış ve onların güvenini kazanmıştır. Gayet kibar ve nazik bir tavırla muhatabını rahatsız etmeden ve rencide etmeden, ortak noktalar üzerinde durarak bir konuşma ortamı geliştirmiştir. Muhatabın hoşuna gidecek sözler söyleyerek onun gönlünü almış onlara değer verdiği hissini uyandırmıştır. Onların dikkatini değişik yollarla çekerek kendini dinlemeye hazır hale getirmiştir. Karşı tarafın inancını eleştirmeden, onun zayıf noktalarından hareketle, kendi inancının sağlamlığını yerleştirmeye çalışmıştır. Eğer doğrudan doğruya muhatabın inanç ve yanlış fikirlerinden söze başlanırsa, kişi kızıp öfkelenir, kendi fikrinde ınatlaşır ve ortamı terk eder. Dolayısıyla sağlam bir diyalog ortamı kurulamaz. İşte burada Hz. Peygamber'in tedricilik metodunu, ortamı hazır hale getirerek en etkili şekilde uyguladığını görüyoruz.

İnsan daima kendi düşüncelerinin üstün ve doğru olduğu görüşündedir. Bunun için de yeni fikirlerin kabul görmesi son derece zor olmaktadır. Burada yapılması gereken aydınlatılmak istenen insan için ortamın hazırlanması ve mesajı algılamaya hazır hale getirilmesidir. Bu durum tohum ekilmeden önce toprağı hazır hale getirmeye benzer.

Buradan anlıyoruz ki, karşılıklı konuşmalarda, gerek psikolojik ortamın hazırlanması gerekse zihinsel ortamın hazırlanması tedrici metodun uygulanması açısından son derece önemlidir.

Bir gün Necid ahalisinden saçları dağınık ne dediğı yanımıza gelinceye kadar anlaşılamayan bir kimse Hz. Peygamber'in yanına geldi.

- *İslam nedir? diye sordu. Hz. Peygamber;*
- *Bir gün ve bir gecede beş vakit namaz," dedi. .Adam:*
- *Bundan başka bir şey var mı? dedi. Hz. Peygamber;*
- *Hayır ancak nafile kılmak istersen başka" buyurdu. Ve Ramazan orucunu anlattı. Adam:*
- *Bundan başka oruç var mı? dedi. Hz. Peygamber;*
- *Hayır. İstersen nafile oruç tutabilirsin, yalnız bir de zekat var, buyurdu. Adam:*
- *Bundan başka bir şey var mı? dedi. Hz. Peygamber;*
- *Hayır. Nafile vermek istersen verirsin, buyurdu.*
- Bunun üzerine Necidli kalkıp giderken:*
- *Vallahi ne fazla ne de bundan eksik yaparım! dedi. Hz. Peygamber;*
- *Doğru söylüyorsa kurtuluşa erdi”¹³⁸ buyurdu.*

Bu diyalogdan anlaşılacağı üzere bedevinin biri İslam'ı merak etmiştir. Merak varsa öğretim vardır ve merak duygusunun akasından soru gelir. Soru anlaşılır bir şekilde cevaplanmazsa, tekrar soru sorma zemini oluşturulmazsa veya yok sayılırsa, önemsenmezse bu kişi merakını başka yollardan öğrenme yollarına gider. Ya ehil olmayan kişilere danışır veya soru sormaktan vazgeçer. Hz. Peygamber burada, İslam nedir, sorusuna kısa ve öz cevap vermiş ayrıntıya girmemiştir. Muhatabına anlayacağı kadarını anlatmıştır. Bedevi tekrar başka ne yapması gerektiğini sormuştur. Hz. Peygamber farz olan ibadet kavramını vermiş, bundan başka yapmak istersen nafile namaz kılabilirsin kısmını tercihine bırakmış onu zorlamamıştır. Böylelikle bir sonraki adıma kişiyi psikolojik olarak hazırlamıştır. Ama arkasından bir de ramazan orucu diyerek teşvik etmiş ve bu teklif yine bedevi tarafından kabul görmüş olmalı ki, yapmam gereken başka bir şey var mı, diyerek geri dönüt vermiştir. Hz. Peygamber yine, hayır nafile vermek istersen, diye kişinin tercihine sunmuştur. Tekrar akabinden bir de zekat var diyerek bilgide eksik bırakmamıştır. Bedevinin yaşam tarzını ve yapısını tanıdığı için onun psikolojisine uygun bir üslûpla tedrici olarak islamı mükemmel bir şekilde onun

¹³⁸ Buhari, İman, 34.

kabulüne sunmuştur. Bedevi uygulama konusunda İslam'ı kendi anlayış çerçevesinde yerine oturtmuş ve vallahi ne az ne de fazla yapmam diyerek merakını imana dönüştürmüştür. Soruyu şöyle bir gözden geçirek; İslam nedir sorusunu Hz. Peygamber İslam'ın beş şartını sırasıyla saymış olsaydı ne kadarı kabul edilir ve ne kadarı uygulama alanına girerdi. İşte bu muhakeme karşısında Hz. Peygamber'in konuşma üslûbundaki o ince ayrıntıların tomurcuklarını görebiliriz.

3.1.5.2. Muhatabını Tanıması

Hatibin muhatabı tanınması, ilişkilerin olumlu ve uyumlu gelişmesi için önem arz etmektedir. Burada, muhatabın, sadece meslek yaşamını ve hayatının diğer bazı ayrıntılarını yüzeysel olarak bilmek yeterli değildir. Aynı zamanda, bu kişilerin özel yaşantılarının, ilgi alanlarının, ihtiyaçlarının, görüşlerinin ve değer verip ilgilendikleri konuların da bilinmesi son derece önemlidir.

İnanç ve muamelelerin yanlış olduğunu belirtmede önce muhatabın inanç yapısının ve inancı besleyen temel faktörlerin iyi bilinip teşhis edilmesi gerekmektedir. Çünkü insanlar değişik yapıya sahiptirler. Her insanın kavrayış derecesi ve kültür düzeyi farklıdır. Sosyolojik, psikolojik ve ekonomik şartlar açısından da herkes aynı konumda değildir. Bütün bu etmenler kişileri farklı yönden etkilediği gibi inanç ve davranışların oluşmasında da önemli ölçüde etkili olmaktadır. Muhatabın yapısı ne kadar iyi bilinirse, ona göre kullanılan kelime, üslûp ve metot o derece etkili olur. Kısaca muhatabın durumunu iyi bilmeden onunla iletişime girmek, hastalığı teşhis etmeden tedavi etmeye çalışmak demektir. İşte tedricilik metodunu en iyi bir şekilde uygulayan Hz. Peygamber muhatabını çok iyi tanıyordu.

Enes (r.a.) rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber Uhud Savaşı'nda eline bir kılıç alarak:

“- Bunu benden kim almak ister? diye sorar. Orada bulunanlar ellerini uzatıp:

- Ben ben, diye cevap verirler. Bu defa Hz. Peygamber:

- Hakkını vermek şartıyla onu kim alır?” buyurur. Bunun üzerine hemen herkes duraklar; fakat Ebû Düccâne (r.a.):

- Hakkını vermek şartıyla ben alıyorum!¹³⁹ der.

Hz. Peygamber öncelikle “Bunu benden kim almak ister?” diye genel bir ifade kullanmıştır. Burada bir kapalılık olmasına karşın kılıcı almak isteyenler olmuş ikinci bir kez “Hakkını

¹³⁹ Müslim, Fezâilü's-Sahâbe, 128.

vermek şartıyla onu kim alır?” deyince Ebû Dücane (r.a.) gönüllü olmuştur. Dikkat edilirse Hz. Peygamber ilk seslenişinde “hakkıyla” ifadesini kullanmamıştır. Burada tedricilik üslûbunu kullanmış sahabeyi de yakından tanıdığı için bu yöntem etkili olmuştur. Ebû Dücane gerçekten yiğit, cesaretli bir sahabedir ve Hz. Peygamber sevgisi de sonsuzdur. Uhud Savaşında kahramanca savaşmış ve kılıcın hakkın vermenin ne demek olduğunu gözler önüne sermiştir.

3.1.5.3. Acele Değil Teenni ile Hareket

Bir diyalog ortamında acele ederek uygun şartları oluşturmada konuya hemen girmek etkili bir yöntem değildir. Önce zaman, sabır, teenni ve tahammül gerekir. Muhatabın konuyu idrak etmesi, kabullenmesi bir süreç işidir. Aceleci ve sabırsız bir tutum izlenirse olumsuz bir tepki ile karşılaşmak mümkündür. Tıpkı bir tohumun tarlaya ekilip yetişmesini beklemek gibi. Nasıl ki bu belirli şartları yerine getirdikten sonra hasat zamanı bekleniyorsa muhatabın konuya hazır hale gelmesi için de zaman gerekmektedir bu da ancak sabır ve teenni ile mümkündür.

Hz. Peygamber ile Utbe b. Rebia arasında geçen şu diyalog konumuza güzel bir örnek teşkil eder:

“Bir gün Utbe b. Rebia tartışmak üzere Hz. Peygamber’in yanına gelir. Hz. Peygamber Utbe’yi gayet nazik karşılar ve ona hoşlandığı bir künye ile hitap ederek;

-Buyur, ey Ebe’el Velid, seni dinliyorum, demiştir. Utbe sözlerine başlayarak:

-Eğer senin maksadın malsa, sana istediğin kadar mal vereyim, eğer liderlikse, seni kendimize lider yapalım vs. diye konuşmasını tamamlar. Burada Utbe Hz. Peygamber’e tüm tekliflerini sıralar. Gayet açık bir dille seslenir. Hz. Peygamber bu teklifler hoşuna gitmese de acele etmez Utbe’nin konuşmasını sabırla sonuna kadar dinler. Konuşması bitince,

-Sözünü tamamladın mı? Yâ Ebe’l-Velid, demiştir. O da “evet” deyince, Hz. Peygamber;

- Şimdi sen de beni dinler misin? diyerek fussilet suresinden bir bölüm okur. Sonra kalkar secdesini yapar ve Utbe’ye de:

- İşte Yâ Ebe’l-Velid, işittiklerin bunlardır” buyurur.¹⁴⁰

Utbe Müslüman olmaz ama okunan ayetler ve Hz. Peygamber kendine has üslûbu onu derinden etkiler. Onu sabırsızlıkla bekleyen arkadaşlarına, işitmiş olduğu sözlerin sihir, kehanet veya şiire benzemediğine, daha önce böyle bir söz duymadığına yemin eder ve Kureyş halkına seslenerek O’nu rahat bırakmalarını söyler. Utbe’nin sinirli, kırıncı ve tasvip edilmeyen bir teklifle gelmesine rağmen Hz. Peygamber’in sabır ve teenni ile yaklaşımı düşmanını bile zararsız hale getirmiştir. Hz. Peygamber aynı zamanda Utbe’ye Ebe’l-Velid

¹⁴⁰ İbn Hişam, a.g.e., 313.

şeklinde hitap etmektedir çünkü Utbe bu lakaptan hoşlanmaktadır.

3.1.5.4. Ayrıntıdan Değil Esastan Konuya Başlaması

Tedrici metodun en önemli özelliklerinden biri de konuya ince ayrıntılarından değil de asıl maddeden başlamasıdır. İnanç konuları gönüllere yerleştikten sonra yavaş yavaş ameli meselelere geçilmiştir. İnsan fıtratına da en uygun yöntem budur. Nitekim kuran ayetlerinde de tedricilik ilkesi önce itikadî konulardan başlayıp daha sonra ameli konulara ilerleyen bir süreç izlenmiştir.

Hız. Peygamber ashaptan Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderirken aralarında geçen konuşmada; Yemen'de ehli kitaptan bir topluluğun olduğu onları ilk önce tevhide davet etmesini eğer kabul ederlerse günde beş vakit namazın farz kılındığını bunu da kabul ederlerse zenginleri için zekatın farz kılındığını haber vermesini ve haksızlık yapmamasını¹⁴¹ buyurmuştur.

Hız. Peygamber bu tutumuyla tedrici metodu kullanmış iletişime hedef olan bir insanda öncelikle doğru bilgi ve sağlam bir inanç temelini yerleştirmeye özen göstermiştir. Bu aşamadan sonra inandıklarının gereği olan tutum ve davranışları uygulama evresi gelmektedir ki bu da tedricilik metodunun bir yansımasıdır.

3.1.5.5. Güzel Söz ve Yumuşak Üslûp

Karşılıklı konuşmalarda güzel söz ve yumuşak üslûp son derece önemlidir. Hız. Peygamber'in bu kaideyi titizlikle uyguladığını görmekteyiz. Konuşmalarda ilk söz çok önemlidir. Diğer sözler ilk söz üzerine inşa edilir. Bunun için yumuşak üslûp ve güzel sözle muhatap kalbi yumuşatılacak tedrici bir metotla verilmek istenen mesaj yerine oturacaktır. Kaba ve kırıcı sözlerden kaçınmalı, sıcak, samimi yumuşak bir üslûp tercih edilmelidir. Bu şekilde zor problemler çözülebilir.

Bununla ilgili hadisimize bir göz atalım;

“Bir gün Hız. Peygamber'in huzuruna genç biri gelerek zina etmek için izin ister. Orada bulunanlar, bu durumdan hoşlanmaz, genci azarlamaya başlarlar. Hız. Peygamber ise, yumuşak bir sesle “yaklaş” buyurur. Sonra: “Annenle zina yapılmasını ister misin?” diye sorar. Genç: “hayır istemem ey Allah Resûlü” diye cevap verir. Hız. Peygamber: “Diğer insanlar da anneleriyle zina yapılmasını istemezler” buyurur. “Peki, kendi kızın için böyle bir şey ister misin?” diye sorar. Genç: “hayır!” cevabını verir. Hız. Peygamber, “insanlar da kızları için zina yapılmasını istemezler” buyurur. Tekrar kız kardeşi, halası ve teyzesi için de aynı soruları sorar, aynı şekilde

¹⁴¹ Müslim, İman, 29.

hayır cevabını alması üzerine diğer insanların da bundan hoşlanmayacakları ifade ettikten sonra Hz. Peygamber elini gencin göğsüne koyar: “Yâ Rabbi! Bu gencin günahını bağışla, kalbini temizle ve namusunu muhafaza et!” diye dua ederler. Bundan sonra genç böyle bir kötülüğe meyiletmez.”¹⁴²

Hz. Peygamber’in uyguladığı güzel söz ve yumuşak üslûp, muhataba doğru yolu gösterme ve hatalarını düzeltme açısından son derece etkili olmuştur. Bu sayede karşısındaki kişiyi kırmadan ve rencide etmeden daha ilk aşamada, konuşmanın devamını sağlamış ve empati kurmasını sağlamıştır. Genç sorular karşısında hatasının farkına varmış, yaptığından yanlış olduğunu idrak etmiştir. Çünkü Hz. Peygamber gencin yakın akrabalarından örnek vererek aklına ve duygularına hitap etmiş, yapacağı işin kötülüğünü kendisinin bulmasını sağlamış ve metodunda amacına ulaşmıştır. Aynı zamanda dua ederek o kişinin toplum içinde rencide edilmesini de engellemiştir. Hz. Peygamber’in bu üslûbu karşısında sahabe onun etrafında toplanmış, bir an olsun ondan ayrılmak istememişlerdir.

3.1.6. Tergib ve Terhib (Teşvik ve Sakındırma)

Tergib; özendirmek, teşvik etmek, ümitlendirmek anlamlarına gelmektedir.

Terhib; korkutmak, sakındırmak anlamlarına gelmektedir.

Bu iki kelime dinî literatürde genelde birlikte kullanılır. Tergib dinin iyi, doğru, güzel ve faziletli kabul ettiği şeylere özendirip teşvik etmeyi, terhib ise dinin kötü, yanlış ve günah olarak nitelendirdiği söz ve davranışlardan sakındırıp uzaklaştırmayı ifade eder. İnsanın iki özelliği olan korku ve ümidin (havf ve recâ) dengede tutulmasına İslâm’da önem verilmiştir. Dinin müminlere vaad ettiği mükâfatla dini inkâr edenlere verilecek cezalar arasında bir denge gözetilmiş, bu ödül ve cezanın insanlara duyurulmasına terğib ve terhib denilmiştir.¹⁴³

Tergib ve terhib bildiren hadislerin kendine has bir üslubu vardır. Özellikle şu konular bu kısma girer diye bir şey söylemek doğru olmaz. Her konuda bu üslûp kullanılabilir. Bununla birlikte salih amel ve ahlakla ilgili konularda genellikle terğib ve terhib üslubunu görmek mümkündür. Bazı hadislerde az amelle çok mükâfatın verildiği veya küçük bir günahın karşılığı olarak büyük cezaların verileceği gibi rivayetler vardır ki bu tür hadisler genellikle hadis uydurma sebepleri arasında görülmektedir.

¹⁴² Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, 4, 256-257.

¹⁴³ Mehmet Görmez. "**Tergib ve Terhib**", DİA., İstanbul 2011, Cilt:40, s. 508.

Nebevî metotta tehditten ziyade teşvik ve özendirmenin olduğunu, mecburiyetten çok ikna ve sevdirmeye yoluna gidildiğini görüyoruz. İnsan fitratın tat veren şeylerden, nimet ve refaktan hoşlanır. Sıkıntı ve elem veren şeylerden korkar. Herkese her hakikat olduğu gibi anlatmak faydalı olmaz. Kişilerin yapıları farklı farklıdır. Bazıları için birkaç cümle yeterli iken bazıları tehditten etkilenebilir.

Birkaç hadislerle terhib ve terhib bildiren hadislere örnek verelim. Hz. Peygamber ;

“- Cennet annelerin ayağının altındadır”¹⁴⁴ buyurmuştur.

Bu hadiste cenneti kazanmanın yolunu, anneye hürmete teşvikle müjdeliyor. Hem anneye gösterilmesi gereken saygıya dikkat çekiyor hem de anneliğin önemi altında anneliği teşvik ediyor.

Terhibdeki sakındırma ile ilgili hadisten de örnek verelim.

Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivayetle Hz. Peygamber;

“-Münafığın alâmeti üçtür: Konuşunca yalan söyler, söz verince sözünden cayar, kendisine bir şey emanet edildiğinde hıyanet eder”¹⁴⁵ buyurmaktadır.

Hiz. Peygamber münafığın alâmetlerini saymakla bunların âdet haline getirilmemesi için uyarmış ve sakındırmıştır. Yoksa bu özelliklere sahip olanlar münafıktır şeklinde anlaşılmalıdır.

Tergib ve terhibte insanların kalbine tesir söz konusudur. Emir ve yasaklar zihinlere nakşedilir. İyiyeye, hayra güzel ahlaka teşvik söz konusudur. Kötülükten ve ahlaksızlıktan sakındırma da en güzel bu metotla mümkündür.

3.1.7. İkna

Hiz. Peygamber muhatabın durumuna göre öğretmek istediği bir konuyu veya karşılaşılan bir problemin çözümü için zaman zaman akli, mantıki veya ilahi delillere dayanarak ikna yöntemini kullandığı olurdu. Özellikle İslam’la yeni tanışan bir kişinin eski inancını birden bire bırakması zor olabilir. İnanç işi aynı zamanda gönül işidir. İkna üslubunda gönüllere sesleniş vardır. Doğruyu bulmada güvendiğiniz, sevdiğiniz ve samimiyetine inandığınız kişilerin desteği önemlidir. İşte bu destek muhatabın doğruyu kabullenmede ve batıldan kurtulmada kalbin tatmin olmasına vesile olan bir üslûp ile mümkün olur.

¹⁴⁴ Nesai, Cihad, 25.

¹⁴⁵ Buhârî, İmân 24; Müslim, İman 107-108.

Hız. Peygamber ve ashabı hicretin 7. yılında kaza umresi için Mekke'ye giderler. Medineye dönecekleri esnada Uhud Savaşında şehit düşen Hız. Hamza'nın kızı Ümame "amca amca" diyerek Hız. Peygamber'in peşine düşer. Hız. Peygamber de onu Medine'ye getirir. Ancak Hız. Ali, Hız. Cafer ve Hız. Zeyd arasında Ümame'nin bakımını üstlenme konusunda tartışma çıkar.

Hız. Ali Ümame'nin amcasının kızı olduğunu, bakımının herkesten çok kendisinin hakkı olduğunu savunur.

Hız. Cafer de aynı şekilde o benim de amcamın kızı aynı zamanda karım da onu teyzesidir diyerek Ümame'nin kendisi ile kalmasını daha uygun görür.

Zeyd b. Harise ise Hız. Hamza ile kendisini Hız. Peygamber'in din kardeşi yaptığını bu sebeple onun ailesinin himayesinin kendinin hakkı olduğunu savunur.

Bu tartışma yetim bir çocuğun himayesini üstlenmek için yapılmaktadır. Bu üç kişi hayırda yarışmaktadır. Her birinin kendine göre haklı sebepleri vardır. Böyle olunca da bir çözüm yolu bulamazlar ve konuyu Hız. Peygamber'e arz ederler. Hız. Peygamber hiç birini incitmek istemez. Yetim çocuğa bakma isteği bile takdire şayan bir davranıştır. Hız. Peygamber Hız. Zeyd'e:

"- Ey Zeyd! Sen, Allah'ın Resûlü'nün dostusun" buyurur ve onu onurlandırır. Aynı zamanda gönlünü alır. Hız. Ali'ye;

"- Ey Ali! Sen benim kardeşim ve arkadaşısın. Sen bana bağlısın, ben de sana." buyurarak onun da gönlünü alır ve kendisi ile özdeşleştirerek onurlandırır. Bu söz onun için büyük bir mükâfattır. Hız. Cafer'e ise:

"-Ey Cafer! Sen de bana yaratılış ve huyca en çok benzeyensin"¹⁴⁶ diyerek onun da gönlünü alır. Daha sonra "teyze anne yerindedir"¹⁴⁷ buyurarak Ümame'yi ona verir.

Hız. Peygamber Ümame'yi Hız. Cafer'in almasını uygun bulmuş ve sebebini de belirterek akıllara gelebilecek tereddütleri cevaplamış olmaktadır. Bu cevap onların ikna olmasına yeterli olmuştur. Yetim bir çocuğa bakamasalar bile bu sahiplenmeyi istemelerinin mükâfatını büyük bir iltifatla almışlardır.

3.1.8. Empati

"Empati karşıdaki kişinin ne düşündüğünü ve ne hissettiğini olaylara onun penceresinden bakarak anlamak ve bunu karşı tarafa bildirmektir. Burada önemli olan karşıdaki kişi haklı görülme dahi

¹⁴⁶ Buhari, Sulh, 6.

¹⁴⁷ Tirmizi, Biir, 6.

onun ne düşündüğünün ve ne hissettiğinin öznel yargılardan uzak bir şekilde karşıya hissettirilmesidir. Günlük hayata yansımaları üzerinden değerlendirildiğinde empatinin oldukça değerli bir insan davranışı olduğu anlaşılmaktadır. Zira empatinin olmadığı ilişkilerin insana doyum vermediği ve yüzeysel kaldığı görülmektedir.”¹⁴⁸

En genel anlamda empati muhatap ne düşündüğünü anlamaya çalışarak bilişsel bir çaba sergileme; muhatap hissettiği gibi hissetmeye çalışarak duygusal bir çaba gösterme; ve son olarak ise bu anlama ve hissetme çabaları sayesinde ortaya çıkan empatik anlayışın karşıya iletilmesi olarak tanımlanmaktadır.”¹⁴⁹

Empati ikili ilişkilerin sağlıklı bir şekilde gelişmesi bakımından önemlidir. Bu da diyalogların pozitif yönünü ortaya çıkarmakta hem bireysel hem de toplumsal sağduyuya katkı sağlamaktadır. Empati, anlamaya çalışmak niyeti ile dinlemektir. Muhatap değer yargılarını işin içine katarak, onun gözü ile görmek ve hissettiklerini anlamaya çalışmaktır.

Hz. Ayşe'nin (r.a.) rivayetine göre bir gün Hz. Peygamber onun yanından morali düzgün bir şekilde ayrılmış fakat bir müddet sonra üzüntülü bir şekilde geri dönmüştür. Bunun üzerine üzüntüsünün sebebini soran Hz. Ayşe'ye Hz. Peygamber ;

“Ben Kâbe'ye girdim. Keşke bunu yapmasaydım. İleride onlar da bunu yapmak isterler ve onlara zorluk çıkarmış olacağımdan dolayı korkarım”¹⁵⁰ demiştir.

“Müminlerin, Hz. Peygamber'in sünnetine olan bağlılıkları sebebiyle Kâbe'ye girmek isteyecekleri, bunu yaparken de büyük izdihamlar meydana geleceği ve çoğu kişi sıkıntı çekeceği için Hz. Peygamber Kâbe'ye girdiğine pişman olmuş ve bir daha girmemeye karar vermiştir. Bu kararın sebebi de, Hz. Peygamber'in insanların bu sünneti yerine getirirken başkasına eziyet edebileceklerini veya kendilerini zarara uğratabileceklerini, ayrıca kimilerinin de girme imkân ve fırsatını bulamadan memleketlerine dönüp bu sünneti yapamamanın üzüntüsünü duyacaklarını empati kurarak düşünmesidir.”¹⁵¹

“Empati ile dinlemek, karşı tarafın söylediklerini aynen tekrarlamak anlamına gelen “aktif dinleme” ya da “ayna tutarak dinleme” tekniği değildir. Empati ile dinlemek, anlamaya çalışma niyeti ile dinlemektir. Empati ile dinlemek, karşı tarafın değer yargılarını işin içine katarak, o mercekten bakarak dünyayı onun gözleri ile görmek ve ne hissettiklerini anlamaya çalışmaktır.”¹⁵²

Hz. Peygamber muhatabını sonuna kadar dinliyor anlamaya çalışıyor ve konuşması ona göre şekilleniyordu. Karşısındakiler de O'na bu hassasiyetle karşılık veriyordu.

Zina yapmayı düşünen bir gence Hz. Peygamber'in böyle bir şeyi kendi akrabaları için isteyip istemeyeceğini sorması üzerine;

–Hayır, vallahi istemem Yâ Resûlallah! cevabını verince, Hz. Peygamber;

¹⁴⁸ Saim Koç, **İletişimde Ustalaşmak**, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul 2004, s. 60-63.

¹⁴⁹ Üstün Dökmen, **Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati**, 47. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012, s. 157-159.

¹⁵⁰ İbn Mâce, Menasik, 79.

¹⁵¹ Haydar Hatipoğlu, **Sünen-i b. Mâce Tercemesi ve Şerhi**, C. 8, s. 346; İbn Mâce, Menasik 79.

¹⁵² Stephan R Cavey, **Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı**, Osman Deniztekin, Filiz Nayır Deniztekin, Varlık Yayınları, 35. Baskı, İstanbul 2009. s. 274-275.

“–Diğer insanlar da böyle bir şeyi istemezler” buyurur. Daha sonra Hz. Peygamber mübarek elini gencin üzerine koyup:

“–Allah’ım, bunun günahlarını affet, kalbini temizle ve iffetini muhafaza eyle!” diye dua eder. Genç bundan sonra böyle bir şeye hiç tenezzül etmez.¹⁵³

3.2. KARŞILIKLI KONUŞMALARDA HZ. PEYGAMBER-SAHABE İLİŞKİSİ

Hiz. Peygamber’in muhataplarıyla konuşma üslûbunu yukarıda açıklamaya çalıştık. Bu bölümde de karşılıklı konuşmalarda Hz. Peygamber ile sahabe arasındaki ilişkiyi inceleme konusu edindik. Bilindiği gibi Hz. Peygamber “üsv-i hasene” yani en güzel bir örnekti. Ashabı ile arasındaki beşeri ilişkileri samimi, sevgi ve saygı çerçevesi içindeydi. Bunun neticesinde de sahabe, Hz. Peygamber’in karşısında kendilerini gayet rahat ve güvende hissetmekteydi. Aynı zamanda Hz. Peygamber’e karşı koşulsuz teslimiyet ve gönülden bağlılık hakimdi. İşte böyle bir ilişki İslam toplumunun ilk örnek neslini “asr-ı saadet” oluşturmuştu. Bu örnek neslin Hz. Peygamber’e karşı tutumunu fazla ayrıntıya girmeden birkaç madde ile inceleyelim.

3.2.1. Ashabın Hz. Peygamber’e Bağlılığı

Sahabe ile Hz. Peygamber arasında her davranışlarında olduğu gibi karşılıklı konuşmalarında da Kur’anî ve Nebvî ilkeler hakimdi. Konuştuklarında seslerini yükseltmez, Hz. Peygamber’in sesinin üstüne çıkarmamaya gayret ederlerdi. Çünkü Kur’an-ı Kerim bunu emrediyordu. O bir soru sorduğunda bilseler dahi Allah ve Resulü daha iyi bilir deyip edepte kusur etmezlerdi. Hz. Peygamber o kadar bağlıydılar ki konuşmasını bırakın onun jest ve mimiklerinden ne demek istediğini anlayabiliyorlardı.

Ashap Hz. Peygamber’e bağlılığın bir göstergesi olarak her hareketini takip ediyor onu harfiyen uygulamaya gayret gösteriyorlardı. Öyle ki günlük yaşantılarında ibadet olmayan yaşam ve davranışlarında bile onu örnek alma gayretindeydiler. Ona o kadar bağlıydılar ki bir dakika bile yanından ayrılmak istemiyorlar ayrılışlar bile geri döndüklerinde orada olanlara Hz. Peygamber’in ne yaptığını sorup öğreniyorlardı.

Bir bağlılığın ifadesi olarak Hz. Ömer Hacerü’l-Esvedî öperken “*Seni öpüyorum ve senin bir taş olduğunu pekâla biliyorum. Ama Resûlullahı seni öperken gördüm. Resûlullahı seni öptüğünü görmeseydim öpmezdim*”¹⁵⁴ demiştir.

¹⁵³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5, 256-257.

“Bir gün Hz. Ömer Hz. Peygamber’e:

-Yâ Resûlallah, Sen bana, nefsimden başka her şeyden daha sevimlisin! dedi. Hz. Peygamber:

-Hayır, (öyle söyleme)! Nefsim elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki, ben sana hayatından daha sevimli olmadıkça (îmânın kemâle ermez) buyurdu. Bunun üzerine Hz. Ömer :

-Şu anda Allah’a yemin ederim ki, sen bana muhakkak nefsimden, yani canımdan da daha sevimlisin” dedi. Hz. Peygamber de:

-İşte şimdi oldu ya Ömer” buyurdu ”¹⁵⁵

3.2.2. Teslimiyet

Sahabe ile Hz. Peygamber arasında örnek bir teslimiyet anlayışı vardı. Onlar Hz. Peygamber’e teslimiyetin Allahu Tealâya teslimiyet olduğunun farkına varmışlardı. O ne derse hemen tatbik etmek istiyorlar emirleri yerine getirmede hiç tereddüt etmiyorlardı. O kadar çok güvenmişler ve o kadar çok sevmişlerdi ki gönülden gelen bir istek ve samimiyetle anam, babam sana feda olsun diyebiliyorlardı.

“Züşşehadeteyn” olarak şöhret bulmuş sahabe Hz. Huzeyme b. Sabit’e teslimiyetin adresi diyebiliriz. Onun şahitliği iki kişinin şahitliği yerine geçiyordu. Onun bu unvan ile anılmasının sebebini hatırlayalım;

“Hz. Peygamber bedevilerden birinden bir kısıra satın aldı. Ona atının fiyatını ödemek için peşinden gelmesini istedi (ve önden yürüyüp gitti). Hz. Peygamber hızlıca yürüyordu. Bedevî ise yavaş yavaş gidiyordu. Derken halk bedevinin etrafını sarıp (onun yedeğinde bulunan) kısırağı satın almak üzere pazarlığa giriştiler. Bu kısırağı Hz. Peygamber’in bedevîden satın aldığını bilmiyorlardı. (Halkın elindeki kısırağa daha fazla fiyat verdiğini gören) bedevî, Hz. Peygamber’e seslenerek “Bu kısırağı alacaksan al, yoksa ben onu sattım!” dedi. Hz. Peygamber, bedevinin seslenmesini işitince “Ben bu kısırağı senden satın almadım mı?” diye sordu. Bedevinin “Hayır vallahi, ben bunu sana satmadım”; karşılığını vermesi üzerine Hz. Peygamber “Evet, ben bu kısırağı senden satın aldım.” dedi. Bedevî de “Haydi öyleyse, şahit göster” demeye başladı. O esnada Huzeyme b. Sâbit “Ben senin bu hayvanı (Hz. Peygamber’e) sattığına şahitlik ederim” dedi. Hz. Peygamber Huzeyme’ye dönüp “Neye (dayanarak) şahitlik ediyorsun?” diye sordu. Huzeyme, “Ey Allah’ın Rasûlü, (ben, Allah’ın) seni tasdik etmesiyle (şahitlik ediyorum)” cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Huzeyme’nin şahitliğini iki erkeğin şahitliğine denk saydı.”¹⁵⁶

Teslimiyette sahabeler o kadar yüce bir dereceye yükselmişlerdi ki Allah Resulü ne dese hiç tereddüt etmeden kabulleniyorlardı. Bu teslimiyetin kaynağı elbette ayeti kerimeler ve peygamber sevgisidir. Huzeyme bedevî karşısında haksız duruma düşen Hz. Peygamber hakkında hiç şüpheye düşmeden şahitlik yapmıştır. Olayı görmediği halde neden şahitlik yaptığını soran Hz. Peygamber’e gayet mantıklı bir cevap vermiştir. Peygamberin Allahtan getirdiği her şeye inanan bir kişi neden onun sözünde şüpheye düşsün. İşte sahabeyi sahabe yapan da bu teslimiyet duygusu olmuştur.

¹⁵⁴ Müslim, Hac, 249-251; Darimi, Menasik, 42.

¹⁵⁵ Buhari, Yeminler, 11.

¹⁵⁶ Ebû Dâvûd, Akdiyye, 20.

3.2.3. Güven

Mekkeli müşrikler ve İslamiyet'e yeni girmiş bazı Müslümanlar Hz. Peygamber'in Mirac haberini alınca Hz. Ebû Bekir'e koşular.

"-Ya Ebû Bekir! dediler. Arkadaşının işinden haberin var mı? O, bu gece Beytü'l-Makdis'e gittiğini, orada namaz kılıp Mekke'ye döndüğünü söyledi." Hz. Ebû Bekir,

-Siz bunları Ondan mı duydunuz?

-Evet, dediler, aynen ondan duyduk. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir,

-Vallahi, dedi, O söylediyse, şeksiz şüphesiz doğrudur. Siz buna hiç şaşmayın. Sonra da, kalkıp doğruca Hz. Peygamber'in yanına gitti,

-Yâ Resûlallah! Sen, şu halka bu gece, Beytü'l-Makdis'e gittiğini söyledin mi? diye sordu. Hz. Peygamber:

"-Evet" deyince Hz. Ebû Bekir,

-Doğru söylüyorsun, Senin Allah'ın Resûlü olduğuna şehadet ederim, dedi. Hz. Peygamber bunun üzerine;

-Ya Ebû Bekir, sen zaten sıdksın, buyurdu.¹⁵⁷O günden sonra Hz. Ebû Bekir "Sıddık" lakabıyla meşhur oldu.

Hz. Peygamber toplumda sadece Müslümanların değil tüm toplumun güvenini kazanmıştı. Hatta daha İslamiyet'den önce bile Muhammed'ül-Emin diye isimlendirilmişti. Bu sayede kişilerin İslamiyet'e girmeleri daha kolay olmuştur. Toplumun inşası da ancak güven ortamının oluşturulması sayesinde. Bu ortam asr-ı saadet döneminde Nebvî sünnet ışığında gönüllere sirayet etmişti.

3.2.4. Rahat Tavır

Sahabe ile Hz. Peygamber arasında gerek davranışlarda gerekse konuşmalarda genel olarak Kur'aî ve Nebvî ölçüler hakimdi. Sahabenin Hz. Peygamber'e karşı hata yapma kaygısı elbette vardı ancak onların bu kaygısı kendi fikirlerini söylemelerine engel olmuyordu. Kendilerini rahatlıkla ifade ederken hürmette de kusur etmiyorlardı. Bunun nedeni peygamber eğitiminden geçmiş olmalarıydı. Yani Hz. Peygamber karşısında her söylediğini hemen kabullenecek, aklını kullanmayacak, körü körüne bağlanacak bir bağlılık istemiyordu. Ashabın kendi başına problemleri çöze bilme yetisini kazanması için onlara fırsat verirdi. Onların fikirlerini önemser, istişare eder onları önemseydiğini her fırsatta belli ederdi.

¹⁵⁷ İbn Hişam, a.g.e., 2/40; İbni Sa'd, **Tabakat**, 3/170.

Sahabenin gerçekten de Hz. Peygamber'in yanında büyük bir değeri vardı bunu da onlara hissettirirdi.

Sahabenin Hz. Peygamber'in huzurunda rahat tavrına bir örnek verelim.

Hz. Peygamber Müslüman beldele vali ve zekât tahsil memurları gönderdiği sıradaydı. Bir gün sabah namazından sonra cemaate dönerek,

“–Ey Muhacir ve Ensâr! Yemen’e hanginiz gider? diye sordu. Hz. Ebû Bekir:

–Ben giderim ya Resûlallah, dedi. Hz. Peygamber sustu, ona cevap vermedi.

–Ey Muhâcir ve Ensâr! Yemen’e hanginiz gider? diye tekrar sordu. Bu kez Hz. Ömer kalkıp:

–Ben giderim ya Resûlallah” dedi. Hz. Peygamber yine sustu, ona da cevap vermedi. Sonra:

–Ey Muhacir ve Ensâr! Yemen’e hanginiz gider? diye üçüncü kez sorunca, bu kez de Muaz b. Cebel (r.a.) kalkıp:

–Ben giderim ya Resûlallah! dedi. Hz. Peygamber;

–Ey Muaz, bu vazife senindir!dedi. Sonra Hz. Bilâl’e dönüp:

–Ey Bilal! Bana sarığımı getir, buyurdu. Sarık getirilince, onu Muaz’ın başına sardı ve:

–Bir mesele ile karşılaşırsan ne yaparsın?

–Allah’ın kitabındaki hükümlere bakarak hüküm veririm.

–Ya bu meselenin cevabı Allah’ın kitabında yoksa ne yaparsın?

–O zaman Resûlullah’ın sünnetine bakarak hüküm veririm.

–Ya bu meselenin cevabı, Resûlullah’ın sünnetinde de yoksa ne yaparsın?

–Hiç tereddüt etmeden içtihad ederim.

Bunun üzerine Hz. Peygamber Muâz’ın göğsüne vurdu. Sonra dedi ki:

–Allah Rasûlünün elçisini, Resûlullah’ın razı olacağı işe muvaffak kılan Allah’a hamdolsun.”¹⁵⁸

Bu karşılıklı konuşmada birden fazla muhatap olduğunu görmekteyiz. Hz. Peygamber namaz sonrası cemaate dikkat çeken bir nida ile “ey Muhacir ve Ensar” diye sesleniyor. Muhatabı önemseyişini, ince bir nükte ile vurguluyor. Muhacir ve Ensar ikisi de Hz. Peygamber’in sözünün ne olacağını merakla takip ediyor. Hitap kendilerine özel ve arkasından “Yemen’e kim gider” teklifi geliyor. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer Yemen’e gitmek istediklerini rahat bir şekilde dile getiriyorlar. Ama Hz. Peygamber sessiz kalıyor. Onun sessizliği de bir mesaj vermektedir. Siz gidemezsiniz demiyor veya olumsuz bir karşılık vermiyor. Eğer neden bu iki kişiyi seçmediğini söylemiş olsaydı o kişiler kırılabilir veya bu konuşma diğer kişilerin öne çıkmasına engel olabilirdi. Bu sessizlik diğer kişileri hem teşvik ediyor hem cesaretlendiriyor. Aynı zamanda ashabın da düşüncelerini rahat bir şekilde dile getirmelerine sebep oluyor. Bundan sonraki konuşmalarda bu rahat tavrın etkisi ile düşüncelerini açık bir şekilde dile getirmelerine neden oluyor.

¹⁵⁸ Tirmizi, Ahkam 3; Ebu Davud, Akdiyye,11.

3.2.5. Hatanın Farkına Varma

“Ebû Hüreyre (r.a) şöyle anlatır:

Hz. Peygamber’in yanında otururken bir kişi gelip:

–Yâ Rasûlallâh helak oldum, dedi. Hz. Peygamber:

–Ne oldu? buyurdular.

–Oruçlu olduğum halde cima ettim.

–Âzâd edecek bir köle bulabilir misin?

–Hayır.

–İki ay peşpeşe oruç tutabilir misin?

–Hayır.

–Altmış fakire yemek yedirebilir misin?

–Hayır yâ Resûlallâh!

Hz. Peygamber’in yanında bir müddet bekledi. Biz o hâldeyken Hz. Peygamber’e bir sepet hurma getirildi. Hz. Peygamber:

–Soru soran nerede? buyurdular. O kişi:

–Benim yâ Resûlallâh! dedi. Hz. Peygamber:

–Bunu al ve tasadduk et!”buyurdu.

–Benden daha fakir birine mi tasadduk edeceğim yâ Resûlallâh? Vallâhi (Medîne’nin) şu iki kara taşılığı arasında benim âilemden daha fakiri yok!

Hz. Peygamber mübârek dişleri görününceye kadar tebessüm ettiler, sonra da:

–Al götür onu âilene yedir”¹⁵⁹buyurdular.

Bu karşılıklı konuşmalardan anladığımıza göre bu kişi alay eden veya hatasını önemsemeyen biri değildir. Aksine hatasını fark eden ve telafi etme yollarını araştıran biridir. Pişmanlığını dile getirmiş Hz. Peygamberden çözüm yollarını öğrenmek istemiş ve durumunu gayet açık ve net bir şekilde dile getirmiştir. Hz. Peygamber de onun samimiyetine inanmış hatanın kefaretinin en makul şekilde zora koşmadan çözüme bağlamıştır. Burada Hz. Peygamber konuşma üslubunun mükemmel bir şekilde tezahürünü görmekteyiz. Kişi hata ettiğinde dahi bu hatayı yüze vurmamış, kınamamış ve telafi etme yollarını uygulamalı bir şekilde resmetmiştir. Bu çözüm aynı hatayı daha sonra bir başkası yapması halinde de ona yol gösterme niteliği taşımaktadır.

3.3. Ashabın Hatalı Davranışları ve Sebepleri

¹⁵⁹ Buhari, Savm, 30.

İnsanlar farklı yaratılış özelliklerine sahiptirler. Farklı özelliklere sahip olan bu insanlar aynı toplumu oluşturmakta ve bunun neticesinde de bazı hatalar zuhur etmektedir ki bu da gayet doğal bir süreçtir. Önemli olan bu hataların tespiti ve düzeltme şeklidir. Bütün yönüyle örnek olan Hz. Peygamber bu konuda da bize rehberlik etmiştir. Sahabeyi kıram elbette bir günde örnek bir sahabe olmamıştır. Peygamber gözetiminde hatalarını düzelt düzelt o mevkiye yükselmişlerdir. Günümüzde onların yapmış oldukları hatalar bize sorunları çözmede rehber niteliğindedir. Çünkü yaratılıştta, herkes iyilik ve hata yapmaya meyilli yaratılmıştır. Bu bağlamda onları da bir insan olarak görmek gerekmektedir. O zaman bizim olayları anlamamız ve çözmemiz daha da kolaylaşacaktır.

Hatayı düzeltmek kadar hatanın sebebini de iyi tahlil etmek gerekir. Hatanın sebebini bilmek, hatayı düzeltmenin beklide ilk basamağıdır. Her hatanın farklı farklı sebepleri vardır. Bazen hata farkına varmadan yapılır bazen kasıtlı. Bazen de bilgisizlikten kaynaklanır. Veya çok daha farklı sebepleri olabilir. Bu sebepleri örnekleriyle birlikte maddeler halinde inceleyelim.

3.3.1. Cahiliye Zihniyeti

Cahiliye, Arapların İslam'dan önceki sosyal ve dini hayatlarındaki yanlış ve isyanlarını ifade eden bir terimdir. 610 yılının, yani vahyin inmeye başlamadan önceki dönemin ismidir. Cahiliye sözünü sahabe İslam'a girmeden önceki durumlarını anlatırken kullanırlar. Cahiliye döneminde insanlar Allaha inandıkları halde onun yanında bir ilah daha edinirler, peygambere de inanmazlardı. Kur'an-ı Kerim de bu bağlamda cahiliye terimi geçmektedir.¹⁶⁰

Müslümanlar cahiliye döneminden yeni çıktıkları için önceki yaşamış oldukları hayatı, gelenek ve görenekleri, alışkanlıkları vardı ve bunları birden bire bırakmış değillerdi. Cahiliye dönemi alışkanlıkları zaman zaman ortaya çıkabiliyordu. Bu dönem İslam'la birlikte sona ermiş ama cahiliye zihniyeti gizliden gizliye devam etmiş ve zaman zaman kendini hissettirmiştir.

Cahiliye kavramı esas itibariyle Araplar'ın İslâm'dan önceki durumlarını ifade etmekle birlikte Hz. Peygamber Cahiliyeye geçmişte kalan bir dönem olarak bakmamış, aksine bunun her fırsatta tekrar ortaya çıkabileceğini düşünmüş ve bu yönde uyarılarda bulunmuştur. Hz. Peygamber bu kaygısında haklı olduğunu gösteren bazı olaylarla da karşılaşmıştır. Nitekim İbn Hişâm'ın eserinde yer alan İbn İshak'ın bir rivayetine göre, bir zamanlar düşman iki kabile iken Hz. Peygamber'in önderliğinde güçlü sevgi bağlarıyla birbirine bağlanmış olan

¹⁶⁰ Âli İmran, 3/154

Evs ve Hazrec'den bazı kimseler dostane bir şekilde sohbet ettikleri sırada Müslümanların birlik ve beraberliğini kıskanan bir yahudi, iki kabilenin eski rekabetlerini hatırlatan bazı şiirlerle onları tahrik etmişti. Tarafların silâha sarılarak dövüşmek üzere harekete geçtiklerini öğrenen Hz. Peygamber kendilerine şöyle hitap etti: *“Ey Müslüman topluluk, Allah'tan korkun! Ben aranızda bulunuyorken, Allah sizi İslâm'a kavuşturmuş, onunla müşerref kılmış, Cahiliye zihniyetinden kurtarmış, küfürden uzaklaştırmış ve sizi birbirinize dost kılmışken nasıl oluyor da yine Cahiliye davasıyla birbirinize düşebiliyorsunuz!”*¹⁶¹

Hız. Peygamber cahiliye zihniyetin birden bire sona eremeyeceğinin farkındaydı. Bunun için sabırla, güler yüzle ve tedricilik üslûbunu kullanarak onların gönüllerinde taht kurdu. Hız. Peygamber bir hadisi şerifinde şöyle buyurmaktadır: *“Ümmetimin içinde cahiliye döneminden kalma, tamamen terk edemeyecekleri dört âdet vardır: Asaletleriyle övünmek, başkalarının soyuna dil uzatmak, yıldızları vesile edinerek yağmur beklemek, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamak.”*¹⁶²

Konuyla ilgili bir olay şöyledir. Hız. Âişe anlatıyor:

*"Hırsızlık yapan Mahzumlu kadının durumu Kureyşlileri fazlasıyla üzdü. "Bu kadın hakkında Resûlullah nezdinde kim müessir bir şefaatte bulunabilir?" diye adam aradılar. "Bu işe, sadece Hız. Peygamber'in çok sevdiği Üsâme b. Zeyd cesâret edebilir" dediler. Üsâme (huzura çıkarak), Hız. Peygamber'e şefaât talebide bulundu. Hız. Peygamber ;"Allah'ın hududundan bir hadd hususunda şefaât mi talep ediyorsun?" diye çıktı. Sonra kalkıp cemaate şu hitabede bulundu: "Sizden öncekileri helâk eden şey şudur: İçlerinden soylu birisi hırsızlık yaptı mı onu terkedip (ceza vermezlerdi). Aralarında kimsesiz zayıf birisi hırsızlık yapınca derhal ona hadd tatbik ederlerdi. Allah'a yemin olsun! Muhammed'in kızı Fatıma hırsızlık yapmış olsa mutlaka onun da elini keserdim."*¹⁶³

Burada cahiliye dönemine ait olan bir husus ortaya çıkmaktadır. Cahiliyede insanlar suç işlediklerinde, şerefli, soylu bir kimse ise, ceza verilmez ya da az bir ceza verilir; zayıf bir kimse ise, ona gereken ceza her ne ise tatbik edilirdi. Sahabe bunun yanlış olduğunun farkındaydı zira Hız. Peygamber'e kendileri istekte bulunmaya cesaret edemediler. Onun sevdiği Üsâme b. Zeyd'i aracı olarak devreye soktular. Bu bize cahiliye zihninden tam olarak uzaklaşamadıklarını göstermektedir. Hız. Peygamber'in cevabı nettir ve taviz vermez. Bunun sebebini de anlaşılır bir şekilde izah eder. Burada bir mesaj verilmektedir; Siz Üsâme b. Zeyd'i aracı olarak gönderdiniz ama kızım Fatıma bile olsa ben adaleti uygulamakta tereddüt etmem. Eski cahiliye adetlerinizden vaz geçin ve mesaj yerine ulaşmıştır.

¹⁶¹ İbn Hişam,1, 555-156.

¹⁶² Müslim, Cenaiz, 29.

¹⁶³ Buhari, Hudud 11, Şehadet, 8, Enbiya, 50.

3.3.2. Fıtrat

İnsan yapısı itibariyle ruh ve bedenden oluşmaktadır. Yapısında hem iyilik hem de kötülük yapmasını mümkün kılan eğilimler bulunmaktadır. Bütün insanlar için geçerli olan bu eğilimler fıtrat olarak ifade edilmektedir. Allahu Teâla bir hikmete bîaen insanı farklı fitri eğilimlerle yaratmıştır. İnsana özgü olan akıl ve irade ile kişi bu fitri eğilimleri dengeleyebilir.

Sahabenin Hz. Peygamberle karşılıklı konuşmalarında fitri olarak yapılabilecek hatalar olmuştur. Hata yapmaya müsait olan bu fıtrat yine peygamber eğitimi ile güzel ahlaka ulaşabilir. Bununla ilgili bir olay Hz. Peygamberin eşleri arasında geçer. Bu diyalogu inceleyelim.

Hz. Peygamber Âişe'nin odasındaydı. Diğer eşi Safiyye, hizmetçisini göndererek, pişirdiği yemekten kend Üsame b. Zeyd'i isine ikramda bulunmak istedi. "Safiyye kadar güzel yemek yapanı görmedim " diyen Hz. Âişe, bu ikramdan hiç de memnun olmamıştı. Kendisine hakim olamadı. Hz. Safiyyenin bu davranışını kıskanarak hizmetçisinin eline vurdu. Tabak düşüp kırıldı, yemek odaya saçıldı. Hz. Peygamber, her zamanki anlayışlı ve sabırlı tavrı ile yerinden kalktı. Bir yandan yerdeki parçaları toplarken diğer yandan da etrafa saçılan yemeği kabı içine koymaya başladı. O esnada yanındakilere dönerek, "*Anneniz kıskandı*" dedi. Kırılan tabağın yerine yenisini vermek üzere hizmetçiye bir süre bekletti. Bu durumu pişmanlıkla seyreden Hz. Âişe, Hz. Peygamber'e bu yaptığıının kefareti sordu. O da, *(kırılan) kap gibi bir kap, (dökülen) yemek gibi bir yemek*" buyurdu. Biraz sonra getirilen sağlam tabağı, yemeği gönderen hanımına götürmesi için hizmetçiye verirken kırık olanı da Hz. Âişe'nin odasında bıraktı.¹⁶⁴

Fıtrat itibariyle insanın hataya meyilli olması, Hz. Peygamber'in eşi bile olsa, değişmiyor. Bu aslında Allah'ın ilahi adaletinin tecellisidir. Böyle olmasa biz hata yaptığımızda sorumluluğu üstlenmek yerine değişik sebepler ürete bilirdik. Ama görüyoruz ki Hz. Peygamber'in eşi de hata yapabiliyor.

Burada Hz. Âişe yaptığı hatanın farkına varıyor. İşte bunun sebebi fıtratında var olan kıskançlık duygusundan başka bir şey değildir. İnsanda var olan öfke duygusu da, bazen hata yapmaya neden olabilir. Çünkü, bu duygunun kontrol altına alınması bazen zor olur, hatta bazen de mümkün olmaz. Bu duygu insanı hata yapmaya sevk edebilir. Hz. Âişe'nin bu tavrı karşısında Hz. Peygamber gayet yapıcı davranıyor. Kırılan parçaları topluyor ve tabağın

¹⁶⁴ Buhari, Nikah, 108.

yerine başka bir tabağın gönderilmesini istiyor. Hz. Âişe bundan sonra seslenmiyor. Hatası karşısında mahcubiyet duyuyor. Hz. Peygamber'in burada fitrattan kaynaklanan hataları düzeltmekteki üslubunu, en güzel şekilde görüyoruz. Güler yüz, tatlı dil, kısa ve öz söz.

3.3.3. Habersiz Olma

Sahabenin Hz. Peygamberle konuşmalarında bilgisizlikten kaynaklanan hatalı sözlerin kullanıldığını görmekteyiz. Bu sözler daha çok o konu ile ilgili kendilerine ulaşan bir haberin olmayışı ile veya başka sebeplerden olabilir. Bu gibi durumlarda Hz. Peygamber'in tavrı ne olmuş hataları nasıl düzeltmiş, bununla birlikte sahabe nasıl bir tepki göstermiştir. Bir örnekle inceleyelim.

Abdurrahman b. Va'le'nin anlattığına göre, kendisi İbn Abbas'a üzüm şırası hakkında sorunca, ondan şu cevabı almıştır: Adamın biri Hz. Peygamber'e bir şarap dağarcığı hediye etmişti, Hz. Peygamber ona:

“-Allah'ın bunu haram kıldığını bilmiyor musun?dedi. Adam:

-Hayır, bilmiyorum, cevabını verdi ve yanında bulunan birisine bir şeyler fısıldadı. Hz. Peygamber adama:

-Ona ne fısıldadın?” diye sorunca adam:

- Onu satmasını emrettim” dedi. Hz. Peygamber:

-İçilmesi haram olanın satılması da haramdır” buyurdu ve iki şarap dağarcığının ağızlarını açarak içlerini boşalttı.¹⁶⁵

Sahabe-i Kiram değişik nedenlerden her zaman Hz. Peygamber yanında bulunamıyorlardı. Dolayısıyla her bir haberden zamanında haberleri olmuyordu. Daha sonra sorarak veya görerek öğreniyorlardı. Veya Hz. Peygamber anında müdahale ediyordu. Bu hadisten anladığımız kadarıyla sahabe içkinin haram olduğunu bilmiyordu. Hz. Peygamber hediye etmek için getirmişti. Hz. Peygamber ilk önce sahabenin bilgisini kontrol ediyor ve kesin bir dil ile “içkinin haram olduğunu bilmiyor musun” diye soruyor. Hatanın kaynağını öğrenmek istiyor ve sahabe bilmediğini söylüyor. İlginç olan, diğer bir sahabenin araya girip kulağına fısıldaması oluyor. Hz. Peygamber yanlarında iken kendince bir çözüm yolu buluyor ve onu satmasını öneriyor. Bu fısıldaşma Hz. Peygamber'in dikkatinden kaçmıyor. Dikkat edilirse yine “ne fısıldadın” diye soruyor. Sahabe saygılı bir şekilde cevap veriyor ve “ona satmasını emrettim” diyor. Hz. Peygamber kendisi orada bulunuyorken onun bu araya girmesine ve kendince çözüm önermesine itiraz etmiyor. Demek ki Hz. Peygamber onlara bu cesareti ve

¹⁶⁵ Müslim, Müsâkât, 68; Nesâî, Büyû, 90.

fırsatı vermiş onlara değer vermiş rahat bir şekilde fikirlerini söyleye biliyorlar. Bu sahabenin çözüm önerisi ile konu daha da aydınlanıyor ve bir hüküm daha açığa çıkıyor. Ama Hz. Peygamber yine kesin, açık ve anlaşılır bir lisan ile “*içilmesi haram olanın satılması da haramdır*” hükmünü veriyor. Az bir kelam ile mana anlaşılıyor. Şarap dağarcığının ağzını açarak döküyor. Bu olayın sonunda da sahabeden bir itiraz görmüyoruz. Hz. Peygamber konuşmayı güzel bir üslupla tamamlıyor, habersiz oldukları bir hükmü öğretiyor.

3.3.4. Gevşeklik ve İhmal

İhmal ve gevşeklik ikili ilişkilerde hata sebebi olabilir. Nitekim gevşek bir davranış aslında yapılması istenen şeyin öneminin anlaşılmadığını veya isteksiz olunduğunu gösterir. Gevşekliğin arkasından ihmal gelir. Sahabenin Hz. Peygamber isteklerinde gevşeklik göstermesi elbette hoş karşılanacak bir durum değildir. Bunun arkasında yatan değişik nedenler olabilir. Buradaki gevşeklik saygısızlık olarak da algılanmamalıdır. Konu ile ilgili hadiste geçen bir diyalogu inceleyelim;

“Hz. Peygamber bir seferde ve oruçlu idi. Güneş batınca, oradakilerden birine:

- Ey fülân! Haydi binitinden in, bize sevik karıştırıver! buyurdu. O:

- Ey Allah'ın Resûlü! Keşke geceyi bekleyseydin? dedi. Hz. Peygamber:

- Ey fülân! Haydi binitinden in, bize sevik karıştırıver! buyurdu. Adam yine:

- Henüz gün devam ediyor, dedi. Resûl-i Ekrem yine:

- Ey fülân! Haydi binitinden in, bize sevik karıştırıver!” buyurdu.

Bunun üzerine adam indi ve oradakiler için sevik karıştırıp çorba hazırladı. Hz. Peygamber bunu içti sonra eliyle doğu tarafını işaret ederek şöyle buyurdu:

- Gecenin bu taraftan belirdiğini gördünüz mü oruçlunun iftar vakti gelmiş demektir.”¹⁶⁶

Hz. Peygamber yemeğin hazırlanmasını istemiş iftar vaktinin gelmiş olduğunu göstermek istemiştir. Sahabe ise iftar vakti için gece olmasını beklemektedir. Biraz emri geciktirmek ister. Hz. Peygamber ise aynı isteği bir daha tekrarlar. Dikkat çeken bir durum, sahabenin burada sevik karıştırmak istememesinin nedeni orucu biraz daha geç açması gerektiği inancıdır. Bunu da dile getirmekte çekinmez ve fikrini açıkça beyan eder. Hz. Peygamber kararlıdır ve vaktin girdiğini, göstererek uygulamak ister. Gayet yumuşak bir üslup ile emri tekrarlar “Ey fülân! Haydi binitinden in, bize sevik karıştırıver!” Burada isteğinin sebebini anlatmıyor, emrini yineliyor ve dikkatleri o konuya çekiyor. Çünkü iftar açma vakti yanlış biliniyor ve bu yanlış düzeltmek için daha kalıcı bir yöntem uygulamalı. Sonra Hz. Peygamber çorbayı içer ve "Gecenin bu taraftan belirdiğini gördünüz mü oruçlunun iftar vakti

¹⁶⁶ Buhari, Savm 43-45; Müslim, Sıyam 52-54.

gelmiş demektir” buyurur. Böylelikle iftar vakti de kesinleşmiş olur. Bu olay sayesinde iftar vakti, hafızalara daha etkili bir şekilde yerleşir.

3.3.5. Yapılan İbadetin Az Görülmesi

Ashaptan bazıları kendi aralarında konuşarak ibadetlerinin azlığına kanaat getirmişler ve zaman zaman ibadetlerde ölçüyü aşacak şekilde kararlar almışlardır. Hz. Peygamber’in sünnetinde olmayan birtakım uygulamalar getirerek aşırıya gittikleri olmuş hatta ailelerini bile ihmal eder duruma gelmişlerdir. Bir taraftan salih amel işleyelim derken öbür taraftan kul hakkını ihlal etmişler ve birtakım şikâyetlere sebep olmuşlardır. Nefislerine fazlaca yüklenen bu kişilerden Allah rasulü haberdar olmuş ve onları uyarmıştır. Bununla ilgili bir hadis şu şekildedir:

Sahabeden üç kişi, Allah Resûlü nerede biz neredeyiz? Onun geçmişteki ve gelecekteki günahları bağışlanmıştır, düşüncesi ile O’ndan daha çok ibadet yapmayı kararlaştırırlar. İçlerinden biri: “Ben ömrümün sonuna kadar, bütün gece uyumaksızın namaz kılacağım” der. İkincisi: “Ben de hayatım boyunca gündüzleri oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim.”; Üçüncüsü ise: “Ben de sağ olduğum sürece kadınlardan uzak kalacak, asla evlenmeyeceğim.” der. Bu durumu öğrenen Hz. Peygamber onların yanına gelir ve kendilerine şunları söyler: “*Şöyle şöyle diyen sizler misiniz? Sizi uyarıyorum! Allah’a yemin ederim ki, ben sizin Allah’tan en çok korkanınız ve en çok sakınanınızım. Fakat ben bazen oruç tutuyor, bazen tutmuyorum. Gece hem namaz kılıyor, hem de uyuyorum. Kadınlarla da evleniyorum. Benim sünnetimden yüz çeviren kimse benden değildir.*”¹⁶⁷ Asr-ı saadetten yansıyan bu fotoğraf karesinde de, yine sahabenin sürekli ibadet halinde olma, gayretlerini görmekteyiz.

Hz. Peygamber’in huzuruna varan Abdullah İbn Amr, Hz. Peygamber ile aralarında geçen konuşmayı şöyle nakleder:

“-Abdullah nasıl oruç tutarsın?”

“-Her gün tutarım.

“-Nasıl hatmedersin?”

“-Her gece hatmederim.” Bu konuşmadan sonra Hz. Peygamber Abdullah İbn Amr’ı ikaz buyurarak ona şu tavsiyede bulunur ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

“-Her ayın üç gününde tut ve Kur’ân’ı da her ayda bir hatmeyle.”

“-Ben bundan daha fazlasını yapabilirim.

¹⁶⁷ Buhari, Nikah, 1.

“-Öyleyse haftada üç gün oruç tut.”

“-Benim bundan çoğuna da gücüm yeter.”

“-O zaman iki gün iftar et (oruç tutma), bir gün tut.”

“-Bundan daha fazlasına gücüm yetişir.” Hz. Peygamber son olarak şöyle buyurur:

“-Öyleyse en faziletli oruç olan Davud orucunu tut. Bu da bir gün oruçlu olmak, bir gün olmamaktır. Bir de Kur’ân’ı yedi gecede bir kere okuyup hatmeyle.”

Abdullah b. Amr, Hz. Peygamberle aralarında geçen bu konuşmaları naklettikten sonra rivayetinde yaşlılık döneminde tâkatini aşan bu ibadet hayatından bahsederek hayıflanmıştır.¹⁶⁸

Hz. Peygamber ve Abdullah b. Amr arasında geçen bu karşılıklı konuşma konumuza çok güzel bir örnek teşkil etmektedir. Hz. Peygamber ilk önce muhatabın ibadet hayatını öğrenmek için birtakım sorular sorar. Sahabe açık ve net bir şekilde cevap verir. Hz. Peygamber sahabenin yapmış olduğu ibadetlerin fazla olduğunu söyler ve ona gücünün yetebileceği seçeneği sunar. Abdullah b. Amr daha fazla yapmaya gücünün yetebileceğini saygılı bir şekilde dile getirir. Hz. Peygamber yapılan ibadeti yine fazla bulur. Aralarındaki karşılıklı konuşma bu şekilde devam eder. İslam dini kolaylık dinidir. İbadetlerde de önemli olan az da olsa sürekli olanıdır. Sahabenin Hz. Peygamber sevgisinden ve ibadet aşkından bu emri yanlış anlayanlar olmuş ve kendilerine farkına varmadan ağır yük yüklemişlerdir. Ama Hz. Peygamber buna yerinde ve zamanında müdahale etmiş güzel bir üslûpla hataları düzeltmiştir. Burada sahabenin yapmış olduğu ibadeti az gördüğünden bunda ısrarlıdır, itiraz etmez ancak daha fazlaya gücünün yetebileceğinde ısrarlıdır. Sonunda yedi günde bir hatime ve Davut orucuna razı olan Abdullah b. Amr ömrünün sonuna doğru bunları yapmakta zorlandığını ve pişmanlığını dile getirir.

3.3.6.Dünya Sevgisi

Dünya sevgisi insanları hata yapmaya sevk edebilir. Zira mal sevgisi ve mal biriktirme hırsı ile alış-verişlerde türlü hileler yapılmakta insanlar aldatılmaktadır. Yine aynı sebepten zekat ve sadaka ya verilmemekte ya da bencil ve cimri davranılmaktadır. Dünya sevgisinin aşırı olması sebebiyle hayır yapma isteği de bir müddet sonra sona ermektedir. Bu istek devam etse bile kişi malının iyisinden değil de beğenmediği kısmından tasadduk eder. Oysa dünya ve ahiret dengesi kurulmuş olsa bu gibi hatalar olmayacaktır. Satıcının hile yapması ile ilgili Müslim’in bir rivayetinde şöyle denilmektedir;

Hz. Peygamber pazarda bir buğday sergisine uğradı. Elini buğday yığınının içine daldırdı, parmakları ıslandı. Bunun üzerine satıcıya:

¹⁶⁸ Buhârî, Fedâilü’l-Kur’ân 34.

“-Ey zahireci! Bu ıslak nedir?” buyurdu. Adam:

“-Ey Allahın Resulü! Yağmur ıslattı, dedi. Hz. Peygamber:

“-İnsanların görüp aldanmaması için o ıslak kısmı ekinin üstüne çıkarsaydın ya! Kim bizi aldatırsa, bizden değildir”¹⁶⁹ buyurdu.

Bizim burada inceleme konumuz yapılan hata değil, peygamberimizin hatayı düzeltirken uygulamış olduğu konuşma üslubu ve muhatabın tutumudur.

Hız. Peygamber görmüş olduğu hataları yerinde ve zamanında düzeltir, sessiz kalmazdı. Hataları düzeltirken de yerine göre sert yerine göre yumuşak bir üslup kullanırdı. Bu karşılıklı konuşmada Hız. Peygamber buğdaydaki ıslaklığın sebebini soruyor. Doğrudan kendi fikriyle veya ön yargı ile yaklaşmıyor. Tabiri yerinde ise kişiye savunma hakkı veriyor. Satıcı buğdayı yağmurun ıslattığını söylüyor. Ama Hız. peygamber bu cevaptan anladığımız kadarıyla tatmin olmuyor. “İnsanların görüp aldanmaması için o ıslak kısmı ekinin üstüne çıkarsaydın ya!” diye uyarıyor. Burada zannımca farkına varmadan bir hata yapılmış olsa bunu Hız. Peygamber dile getirirdi. Yani eğer bunu bilerek yapmış olsaydın, şöyle şöyle olurdu derdi. Satıcı da burada hatasının farkına varıyor olmalı ki itiraz etmiyor. Hız. Peygamber son olarak bu konuşmayı kısa ve anlaşılır bir şekilde “Kim bizi aldatırsa, bizden değildir” sözüyle bitiriyor. Aslında bu söz kesin bir dille uyarıdır. Ama sert ve kaba değil. Hatanın üzerine de gitmiyor. Satıcının ismiyle de uyarıyor. Kim bizi aldatırsa diye genel bir ifade kullanıyor. Bunun sonucu olarak da Sahabe Hız. Peygamberin etrafından hiç ayrılmak istemiyor.

3.3.7. Merak Duygusu

Günlük yaşantımızda, eğitim ve öğretimde merak önemli bir unsurdur. Merak kişiyi aktif hale getiren, teşvik eden, konuya adapte eden içten gelen bir duygudur. Merakı gidermek için türlü yollara başvurulur. Bu yollar ahlaki olduğu gibi bazen de gayri ahlaki olabilmektedir.

Merak aslında insana yaşama bağlayan önemli bir etkidir. Merakın bittiği yerde eğitim ve öğretimden verim alınamaz. Merakın sonunda elde edilen bilgi kişiye bir ödül niteliğindedir ve yeni yaşantılara ufuk açar.

Merak yerinde ve zamanında olursa faydalı olur. Fazla merak veya yersiz merak faydadan çok zarara sebep olabilir.

¹⁶⁹ Müslim, İman 164.

Sahabe-i Kiram, Hz. Peygamberi, tabiri yerinde ise adım adım takip etmiş onun yaptığını yapmaya sakındığı şeylerden de uzak durmaya özen göstermişlerdir. Her daim yanında bulunamayanlar bu merak duygusundan ve öğrenme aşkıdan, Hz. Peygamber devamlı birlikte olduğu kimselerle irtibatı sağlam tutmuşlardır.

Hz. Peygamber adım adım takip etme ve aşırı merak, sahabenin bazen hata yapmasına sebep olmuştur. Konuyla ilgili Sehl b. Sa'd şu hadisi rivayet ediyor;

Hz. Peygamber kendi evine pencereden izinsiz bakmış olan bir adama elinde tarağı göstererek *“bilseydim ki içeri bakıyordun, şu tarağı gözüne sokardım”* buyurdu.¹⁷⁰

Burada izinsiz bir evin mahrem sınırlarına girme vardır. İhtimal o ki sahabe Hz. Peygamber'in ev halini de merak etmiştir. Ama Hz. Peygamber bu meraktan hoşnut olmamış ve sert bir şekilde ikaz etmiştir. Bu şekilde izinsiz bakmanın yasak olduğunu bildirmiştir. Yine buradan anlıyoruz ki özel hayatın gizliliği araştırılmamalı, gereğinden fazla merakımızı gidermek için bu tür yollara başvurmamalı.

Fazla soru sorma da meraktan kaynaklanmaktadır. Hz. Peygamber bir hadisi şerifinde şöyle buyurmaktadır.

*“Herhangi bir konuyu size emredip yasaklamadığım sürece, siz de beni kendi halime bırakınız. Sizden önceki milletleri çok sual sormaları ve peygamberlerine karşı münakaşaya dalmaları helak etti. Size herhangi bir şeyi yasakladığım zaman ondan kesinlikle sakınınız, bir şeyi emrettiğimde de onu, gücünüz yettiği ölçüde yerine getiriniz.”*¹⁷¹

Fazla soru fazla mes'uliyet demektir. Hz. Peygamber olması gerekeni zaten ayrıntılarıyla anlatarak veya yaşantısında uygulayarak göstermiştir. Yukarıdaki hadisten de gördüğümüz kadarıyla daha önceki milletlerin helak olmasının sebebi fazla soru ve peygamberleriyle münakaşa olarak gösterilmiştir. Yine Kuran-ı Kerim'de de Bakara suresinde fazla soru sebebi ile emri yerine getirmede yaşanan sıkıntılardan bahsetmektedir.

Ashabın meraktan kaynaklanan, soruda aşırı gitmesine örnek Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği şu hadistir;

“-Ey Müslümanlar! Size hac farz kılınmıştır, o halde hac yapınız.” Bir adam:

-Her sene mi, Ya Resûlallah?” dedi. Hz. Peygamber cevap vermeyip sustu. Adam sorusunu üç defa tekrarladı. Bunun üzerine Hz. Peygamber:

*-Şâyet 'Evet' desem, mutlaka farz olurdu, tabi sizin de buna gücünüz yetmezdi”*¹⁷² buyurdular.

¹⁷⁰ Buhari, İsti'zan 11; Müslim, Edep 41.

¹⁷¹ Buhari, İ'tisam 2; Müslim, Hac 412, Fezail 130-131.

¹⁷² Müslim, Hac 412.

H. Peygamber'in bir hadisi şerifinde “ *Din kolaylıktır* ”¹⁷³ buyurmaktadır. Her zaman kolaylıktan yana olmuştur. Bu konuda da zorluk çıkarmak istememiştir. Daha H. Peygamber sözü bitmemiş de olabilir. Ama sahabe sorusunda ısrarlıdır. H. Peygamber açıklaması gereken bir konu olduğu zaman onu açıklar sessiz kalmazdı. O'nun sessiz kalması da o konuyu kabullendiğini gösterirdi. Sorulan soruya H. peygamber sessiz kalmış buna mukabil sahabede sorusunda ısrar etmiştir. Burada H. peygamber'in sabrını ve sükûnetini görürken sahabenin de merakla, ısrarını görmekteyiz. H. Peygamber bu soruda ısrardan rahatsızlığını yine de güzel bir üslûpla ve açıklayıcı bir cevapla karşılık vermiştir. Her sene mi sorusuna, evet diye cevap verse her sene farz olacak ve bu çok zor olacak, hayır diye cevap verse bu sefer her sene gitmek isteyenlere mani olacak bir durum söz konusu. Burada H. Peygamber'in gayet uygulanabilir, mantık çerçevesinde makul bir cevap verdiğini de görmekteyiz.

3.3.8. Ön Yargı

Bir konu hakkında önceden edinilen bilgilerin doğru olup olmadığı çok önemlidir. Yeterli bilgi edinmeden, önceden bir karara varmayı, ön yargı olarak tanımlaya biliriz. Aynı şekilde ön yargı karşılıklı konuşmalarda ortamı etkileyen faktörlerdendir. Daha yeni tanışmışken bile ön yargı ile yaklaşım, sağlıklı bir diyalogun olamayacağını gösterir. Ön yargı zihinlerden çıkıp eyleme dönüştüğü yerde yapılan bir haksızlık söz konusu olabilir. İşin tehlikeli yönü de burada kendini gösterir. Ön yargılarda genellikle yanlış edinilen düşünce hakimdir. Bazen de acele alınan kararların altında ön yargı yatmaktadır. Bu acele alınan kararlara da daha sonra kılıf bulmak çok zor olmayacaktır.

Bu konu ile ilgili kurduğumuz Üsame hadisini inceleyelim;

Üsame b. Zeyd (r.a) şöyle demiştir:

“H. Peygamber, bizi Cüheyne kabilesinin Huraka kolu üzerine göndermişti. Sabahleyin onlar sularının başında iken üzerlerine hücum ettik. Ben ve Ensâr'dan bir kişi onlardan bir adama ulaştık. Biz onun üzerine yürüyünce, adam: “Lâ ilâhe illallah: Allah'tan başka ilâh yoktur” dedi. Bunun üzerine Ensâr'dan olan arkadaşım ona hücumdan vazgeçti; ben ise mızrağımı ona sapladım ve adamı öldürdüm. Biz Medine'ye gelince bu hâdise H. Peygamber'in kulağına gitti ve bana:

–Ey Üsame! Lâ ilâhe illallah dedikten sonra adamı öldürdün mü? buyurdu. Ben:

–Yâ Resûlallâh! O, bu sözü sadece canını kurtarmak için söyledi, dedim. H. Peygamber tekrar:

–Lâ ilâhe illallah dedikten sonra adamı öldürdün mü? diye yine sordu ve bu sözü o kadar çok tekrarlardı ki, ben, daha önce Müslüman olmamış olmayı bile temenni ettim.”¹⁷⁴

¹⁷³ Buhari, İman 29; Nesai, İman28.

¹⁷⁴ Buhârî, Diyât 2, Meğâzî 45; Müslim, İmân 158-159.

Müslim'in bir rivâyeti şöyledir:

Hız. Peygamber şöyle buyurdu:

“–Adam *Lâ ilâhe illallah* dedi ve sen de onu öldürdün, öyle mi? Ben:

–Yâ Resûlallâh! O, bu sözü sadece silahtan korktuğu için söyledi, dedim. Hız. Peygamber:

–*Kalbni mi yardım ki, bu sebeple söyleyip söylemediğini bilesin?*”buyurdu.

Bu sözü o kadar çok tekrarladı ki, ilk defa o gün Müslüman olmuş olmayı temenni ettim.”¹⁷⁵

Bu olay ön yargı ile yaklaşımın ne kadar zarar verebileceğini gözler önüne sermektedir. Üsame o kimsenin üzerine mızrakla gitmiş ve “Lailahe illallah” demesine rağmen, onu öldürmüştür. Üsame'nin kanaati onun Lailahe illallah sözünü canını kurtarmak için söylemiş olmasıdır. Bu yanlış bir düşünce ve ön yargıdır. Tehlikeli boyutu ise bu ön yargının faaliyete dönüştürülmesi ve onu öldürmesi olmuştur. Hız. Peygamber'in kulağına giden bu olay onu derinden yaralamıştır. Peygamberimiz her zamanki gibi olayı teyit etmek için “*Ey Üsame! Lâ ilâhe illallah dedikten sonra adamı öldürdün mü?*” diye sorması olmuştur. Burada peygamberimiz kulağına gelen bilginin doğru olup olmadığını, ilk önce kendisi emin olmak istemiştir. Yani bir olayın nasıl çözülmesi gerektiğini aslında kendine has bir üslûpla göstermiştir. Şöyle ki Üsame'nin, kendisini savunmasına müsaade etmiş, kendi ağzından itiraf ettirmiştir. Üsame kendi zannınca onun canını kurtarmak için bu sözü söylediğini, söyleyince Hız. Peygamber “Lâ ilâhe illallah dedikten sonra adamı öldürdün mü?” sözünü arka arkaya üç defa tekrarlamıştır. Bu o kadar etkili bir uyarıdır ki hatadan pişman olmamak imkânsız. Üsame o kadar çok pişman olmuştur ki daha önceden Müslüman olmamış olmayı temenni ederdim sözünü kullanmıştır. Burada Üsame'nin Hız. Peygamber'e, kendisini haklı çıkaran bir mazeret sunmaması ona itiraz etmemesi de dikkati çekmektedir. Hatası karşısında boynu eğik ve pişman bir vaziyettedir. Bir diğer rivayette “*Kalbni mi yardım ki, bu sebeple söyleyip söylemediğini bilesin?*” uyarısı da önemli. Çünkü insanların fikirlerini ilk bakışta bilmek imkansız. Bu da bize ön yargının ne kadar tehlikeli boyutlara gidebileceğini gösterir niteliktedir.

3.4. Hız. Peygamber'in Hataları Düzeltme Üslûbu

İnsan yapısını çok iyi tanıyan Hız. Peygamber muhataplarının hatalı davranışlarını düzeltmede hassas davranmış ve en güzel bir üslûpla onları ıslah etmeye çalışmıştır. Hız. Peygamber

¹⁷⁵Müslim, İman 158.

ulaştığı her insanı kazanmak için gayret göstermiş hatalı davranışlar karşısında onları küçük düşürmemiş, dışlamamış aksine onları en güzel şekilde terbiye etmiştir. Bu alt başlıkta Hz. Peygamber’in kullandığı hataları düzeltme üslubunu örnekleriyle ele alalım.

3.4.1. Hataları Yüze Vurmadan Rencide Etmeden Düzeltmesi

Hz. Peygamber karşılaştığı hatalar karşısında kişiyi hedef almaz umuma söylüyor gibi genel konuşurdu. Bazı konuşmalarında özellikle muhatabın ismini telaffuz etmesine rağmen hatalı davranış karşısında isim söylemekten kaçınır genel bir ifade kullanırdı. Böylelikle hata yapan kişi rencide olmadan hatasının farkına varırdı.

Hz. Âişe diyor ki:

Hz. Peygamber, kendisine birisinden hoşlanmadığı bir söz ulaştığında:

“Falana ne oluyor ki şöyle şöyle söylüyor.” demez de *“Bazı kimselere ne oluyor ki şöyle şöyle söylüyorlar.”*¹⁷⁶ derdi.

Hz. Peygamber hayatın her safhasında insanlara örnek teşkil ediyor aynı zamanda yol gösteriyordu. Onun görüpte müdahale etmediği bir hata olmuyor ama bu hatayı en uygun yer ve zamanda en güzel bir üslûpla düzeltiyordu.

Hz. Peygamber’in örnek hayatından bir misal verelim:

Ya’la b. Ümeyye (r.a.) anlatıyor:

Hz. Peygamber açıkta (izarsız) yıkanan bir adam görmüştü. Derhal minbere çıkarak, Allah’a hamd ve senada bulunduktan sonra:

*“– Allah diridir ve ayıpları örtücüdür, hayayı ve örtünmeyi sever. Öyleyse biriniz yıkanınca örtünsün!”*¹⁷⁷ buyurdu.

Burada Hz. Peygamber, Allahu Teala’nın diri olduğunu söyleyerek uyarısına başlıyor. Yani O sizi görüyor ifadesine kapalı bir şekilde işaret var. Arkasından ayıpları örten sıfatını kullanıyor ki ortada bir ayıp var ve bunu en güzel ayıpları örten sıfatı ile bağlantılı bir şekilde anlatıyor. Hayayı ve örtünmeyi sever buyurarak uyarıda korkuyu değil şefkati ön plana çıkarıyor. Arkasından isim söylemeden “biriniz” diye bir ifade kullanıyor ve kişiyi rencide etmiyor, utandırmıyor. Aynı zamanda bu uyarı orada bulunan herkesi kapsıyor. Kısa ve öz

¹⁷⁶ Ebû Dâvud, Edeb, 5/4788.

¹⁷⁷ Ebû Dâvûd, Hammâm, 2; Nesâî, Gusl, 7

kelimeler kullanıyor ki anlaşılması, ezberlenmesi ve bu sayede akılda tutulması daha kolay oluyor.

3.4.2. Hataları Kolaylık Göstererek Düzeltmesi

Hatalı kişi kim olursa olsun ona yumuşak davranmak ve kırıncı olmayan bir üslûpla yaklaşmak insan kazanmanın en önemli unsurudur. Hz. Peygamber hiçbir zaman kaba ve katı olmamış, işi zorlaştırmamış iki seçenek varsa kolay olan kısmı tercih etmiştir. Bu hoşgörü sayesinde hata yapan kişi kırılmamış, zorlanmamış ve peygamberimize olan bağlılığı daha da artmıştır.

Ebû Hüreyre (r.a.) şöyle dedi:

Bedevînin biri Mescid-i Nebevî’de küçük abdestini bozmuştu. Sahabeler onu azarlamaya kalkıştı. Bunun üzerine Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

*“Adamı kendi haline bırakın. Abdest bozduğu yere bir kova (veya büyük bir kova) su dökün. Siz kolaylık göstermek için gönderildiniz, zorluk çıkarmak için değil.”*¹⁷⁸

Hz. Peygamber muhatabını çok iyi tanıyor ve onun anlayış seviyesine göre muamele ediyordu. Burada hatalı kişi bir bedeviydi ve ahlak kurallarından habersizdi. Onun görgüsüz ve kaba tavrını aynı şekilde düzeltmek Hz. Peygamber’in üslubu değildi. Aynı zamanda etrafında bu olaya sert karşılık vermek isteyenlere de izin vermemiş kolaylık yolunu seçmelerini telkin etmiştir. Bununla birlikte yapılan hatanın telafisi için de ne yapılması gerektiği hakkında yol göstermiştir.

3.4.3. Hatalara Karşı Sabır ve Tahammül Göstermesi

Hz. Peygamber hataları düzeltme metodundan biri de sabırla muamele etmesiydi. Yapılan hatalar karşısında asla fevri davranmaz muhatabına sevgi ve şefkatle yaklaşırdı. Onun bu özelliği sayesinde çoğu kimse gönül rahatlığı ile yanından ayrılırdı. Hz. Peygamber’in hatalı davranışlara karşı sabır ve tahammülü ile ilgili bir misali Enes b. Mâlik (r.a.) şöyle anlatmaktadır:

Resûlullah (sav) ile birlikte yürüyordum. Onun üzerinde Necran kumaşından yapılma, kalın yakalı bir cübbe vardı. Bir bedevî, arkadan yetişip Allah Resûlü (sav)’in cübbesinden şiddetle çekti. Efendimiz’in boynuna baktım; çekmenin şiddetinden, cübbenin yakası orada iz bırakmıştı! Bedevî:

¹⁷⁸ Buhârî, Vudû’ 58, Edeb 80.

– Ya Muhammed! Allah’ın, senin yanında bulunan malından şu iki devenin üzerine yükle! Çünkü sen bana ne kendi malından ne de babanın malından yükleyecek değilsin, dedi. Resûlullah (sav) güldü. Sonra da bir adam çağırdı ve:

“– *Şu iki deveden birisine arpa, diğerine hurma yükle!*”¹⁷⁹ buyurdu.

Hız. Peygamber’in muhatabı yine bir bedavidir. Her insanın görmek istediğı güzel muameleyi o da hak etmektedir. Ne var ki kendi bu özellikten mahrumdur. Ama bu gibi olumsuz davranışların da düzeltilmesi gerekmektedir. Hataya karşı hatalı bir karşılık vermek Hız. Peygamber’in hoş gördüğü ve uyguladığı bir üslup değildir. Muhatabın sabırsızlıkla yaptığı kaba davranışı karşısında ona örnek olacak şekilde sabır ve tahammül ile karşılık vermiş ve muhatabına en güzel şekilde uygulamalı bir şekilde örnek olmuştur.

3.4.4. Çözüm İçin Alternatif Sunması

Hataların sebepleri farklı farklı olabilir. Hatanın düzeltilebilmesi için de bu sebeplerin tespit edilmesi gerekir. Aynı şekilde hatayı düzeltme metodu da çok önemlidir. Bir hatanın birden fazla düzeltme alternatifi olabilir. Bu alternatifler kişiye sunulursa telafide daha etkili olacaktır. Herhangi bir şey kaldırıldığında yerini dolduracak uygun bir şey sunulmazsa başarı elde edilemez. Hız. Peygamber bir şeyi kaldırdığında yerine bir alternatif sunmuştur.

Hız. Enes (r.a.) anlatıyor:

Hız. Peygamber Medine’ye geldiğinde Medinelilerin iki (bayram) günleri vardı. O günlerde oynayıp eğlenirlerdi.

“– *Bu iki gün(ün mânâ ve ehemmiyeti) nedir?* diye sordu. Onlar:

– Biz cahiliye devrinde bu günlerde eğlenirdik! dediler. Hız. Peygamber:

– *Allah, bu iki bayramınızı onlardan daha hayırlı diğer iki günle değiştirdi: Kurban bayramı ve Fıtır (Ramazan) bayramı*”¹⁸⁰ buyurdu.

Hız. Peygamber Medinelilerin kutlamış oldukları bayramı kaldırmış yerine alternatif olarak Ramazan ve Kurban bayramını getirmiştir. Böylelikle eskiye duyulan bir özentî olmayacak yeninin vermiş olduğu bir heyecan duyulacaktır.

3.4.5. Gerektiğinde Öfkelenmesi ve Azarlaması

¹⁷⁹ Müslim, Zekat, 128; Ebû Dâvûd, Edeb, 1.

¹⁸⁰ Ebû Dâvûd, Salât 239; Nesâî, İydeyn, 1.

Hız. Peygamber hataları yeri ve zamanında düzeltirdi. Aynı zamanda yumuşak huylu ve sabırlı idi. Ama bunun yanında öfkelenildiği, kızdığı zamanlarda oluyordu. Bazen öyle zamanlar oluyordu ki öfkesi yüz ifadelerinden belli oluyordu.

Ebû Hureyre'nin anlattığına göre Hız. Peygamber hayvanını sürerek götüren bir adam gördü ve ona:

“– Hayvana bin! buyurdu. Adam:

– O kurbanlıktır, dedi. Hız. Peygamber tekrar:

– Ona bin!” buyurdu. Adam da:

– O kurbanlıktır, karşılığını verdi. Bunun üzerine Hız. Peygamber:

– Yazıklar olsun sana, bin ona!”¹⁸¹ buyurdu.

3.3.6. Bazı Hataları Anında Düzeltmesi

Hız. Peygamber her hatalı davranışa aynı tepkiyi vermemiş, hatalı davranışın durumuna göre muamele etmiştir. Hiçbir hata karşısında sessiz kalmayan Efendimiz bazı konularda sabırla tahammül ederken bazı konularda öfkelenildiği olmuştur. Aynı şekilde bazen tedricilik ilkesini kullanırken bazen de anında müdahale etmiştir.

Örneğin tevhid konusunda büyük titizlik gösteren Hız. Peygamber itikat, ibadet ve haram mevzu bahis olunca anında müdahale etmiştir. Özellikle namaz konusunda ciddi hataları önemsediğini ve anında düzelttiğini görüyoruz.

Ebû Hureyre (r.a.)'den rivayetle;

Hız. Peygamber mescide girdi. Bir adamda mescide girdi ve namaz kıldı namazını bitirince gelip Hız. Peygamber'e selam verdi Hız. Peygamber o kimsenin selamını aldı ve dön tekrar namaz kıl çünkü sen namaz kılmış olmadın buyurdular. O adam döndü tekrar aynı şekilde namaz kıldı, gelip Hız. Peygamber'e selam verdi, Hız. Peygamber onun selamını aldı ve tekrar geri dön namazını tekrar kıl çünkü senin namazın olmadı buyurdular o kişi bu durumu üç sefer tekrar etti ve dedi ki: Seni hak ile gönderen Allah'a yemin ederim ki bundan iyisini bilmiyorum bana doğrusunu öğret. Bunun üzerine Hız. Peygamber şöyle buyurdu: “Namaz kılacağında tekbir al sonra Kur'ân'dan kolayına geleni oku sonra rükû'ü rahat bir biçimde yerine getir sonra kalk dimdik dur sonra secdeleri uygun biçimde yerine getir sonra kalk oturumu dimdik yap namazının tüm rekatlarını böylece yap.”¹⁸²

Bu hadisede bize örnek teşkil edecek çok husus vardır. Namaz Hız. Peygamber'in üzerinde titizlikle durduğu bir ibadettir. Hayatın her anını kapsayan bu konu aceleyle gelmeyecek kadar

¹⁸¹ Buhâai, Hac, 103.

¹⁸² Dârimî, Salat: 78.

önemlidir. Hatanın düzeltilme üslubu çok manidardır. Sahabe acele namaz kılıyor ve peygamberimizin yanına gelip selam veriyor. Sahabenin selamını alan Hz. Peygamber namazının olmadığını söylüyor ama nedenini söylemiyor. Hatasının farkına varıp düzeltmesi için imkân veriliyor. Adam tekrar namaz kılıp geliyor. Hz. Peygamber yine olmadığını tekrar namaz kılmasını söylüyor. Bu hal üç defa tekrar ediyor. Sonunda adam hata yapabileceğini ve doğruyu öğrenmek istediğini dile getiriyor.

Acele ile kılınan namazın düzeltilme şekli anında oluyor. Yani zaman kaybetmek istemiyormuş gibi hızlıca kılınan bir namaz, tekrar namazın iadesi istenilerek zamanından alınıyor. Hatanın düzeltme şekli nev'i şahsına münhasır. Sonunda Hz. Peygamber namazı ayrıntılı bir şekilde anlatıyor. Bu şekliyle tekrar kılmasını istiyor. Bu sayede hem namazın önemi vurgulanmış oluyor hem de zihinlerde yer ediyor.

3.3.7. Dua Etmesi

Hz. Peygamber ahabın hatalarını en güzel bir üslûpla düzeltmiş bunun yanında onlar için dua etmeyi de hiç bir zaman ihmal etmemiştir. Onun duası müşrikler için hidayet kaynağı mü'minler için rahmet olmuştur. Bunun bilincinde olan ahab Hz. Peygamberden her fırsatta dua talebinde bulunmuşlardır.

Hz. Âişe (r.a.) anlatıyor:

Hz. Peygamber şöyle dua etmişti:

“Allahım! İslâm'ı, hassaten Ömer b. Hattab ile kuvvetlendir!” ¹⁸³

Bu duanın neticesi olarak Hz. Ömer, İslâm'a girmiş ve onun Müslüman olmasından sonra İslâm güç kazanmış, bu vesileyle ibadetler açıkça yapılabilmiştir.

Hz. Ebû Bekir (r.a.) annesi Ümmü'l-Hayr Selmâ'nın hidayete gelmesi için Hz. Peygamber'e:

– Yâ Resûlallâh! Şu annem çocuklarına karşı çok şefkatli bir annedir. Sen çok mübâreksin. Onun için Allah'a dua et ve İslâm'a davet buyur. Belki Allah senin hürmetine onu cehennem ateşinden kurtarır, dedi.

Bunun üzerine Hz. Peygamber Hz. Ebû Bekir'in annesine dua etti ve İslâm'a çağırdı, o da Müslüman oldu. ¹⁸⁴

¹⁸³ İbn-i Mâce, Mukaddime, 11.

¹⁸⁴ İbnü'l-Esîr, Üsdü'l-ğâbe, VII, 326.

SONUÇ

Nebevî Sünnette karşılıklı konuşmaları sıkça görmekteyiz. Bu konuşmalar hem ilahi emirler ışığında seyretmiş hem de günlük hayatın seyrine göre şekillenmiş, bu sayede günümüze kadar örnek teşkil edecek metinler halinde bize kadar ulaşmıştır. Hz. Peygamber uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderilmiş ve emir ve yasakları bizzat kendi uygulayarak örnek bir insan portresi çizmiştir.

Nebevî Sünnette diyalogların tevhid, tebliğ, davet, teşvik ve uyarmak vb. gibi birden fazla gayesi vardır. Bu bağlamda Hz. Peygamber muhataplarıyla konuşma esnasında sahip olmalarını veya uzak durmalarını istediği birçok ilke ve davranışları diyalog eşliğinde sunarak, insanları eğitmiş ve bu diyaloglarda muhatabın seviyesine göre farklı üslûplar kullanmıştır. Bu üslûp bazen soru-cevap şeklinde bazen bir kelimenin tekrarı niteliğinde bazen de ikna şeklinde olmuş ve daha farklı üslûplar da kullanmıştır.

Karşılıklı konuşmalarda Hz. Peygamber az sözle çok mana ifade etmiş, açık ve net konuşmuş, güler yüz ve samimiyetini eksik etmemiş ve kişilerin seviyelerine göre hitap etmiştir. Tüm bunları bir ders mahiyetinde değil hayatın akışı içinde yaşayan bir örnek olarak sunmuştur. Söz ve davranışları tezat olmamış muhatapların güven ve sevgisini kazanmıştır.

Ashabın zaman zaman hatalı davranışları olmuş ancak Hz. Peygamber bu hataları düzeltme yoluna gitmiş hiçbir zaman görmezlikten gelmemiştir. Bu hataları düzeltirken de hatanın kaynağını ustaca keşfetmiş kişiye özel hitapta bulunmuştur. Hataları yüze vurmadan, zorlaştırmadan, kolaylık göstererek, sabır ve tahammülle yaklaşmış ama yeri gelmiş öfkelenildiği ve azarladığı zamanlar da olmuştur. Ama hiçbir zaman kaba ve kırıcı olmamıştır.

Netice olarak diyebiliriz ki, Hz. peygamber evrensel bir peygamberdir ve uygulamış olduğu üslûpta evrenseldir. İnsanlık var olduğu müddetçe karşılıklı konuşma devam edecektir. Bu konuşmalara Nebevî Sünnetteki diyaloglar daima yol gösterecek ve örnek teşkil edecektir.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ İsmail İbn Muhammed, **Keşfu'l-Hafa ve Muzîlu'l-İlbâs 'ammâ İštehera mine'l-Ehâdîsi 'alâ Elsineti'n-Nas**, Dârul-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- AHMET İBN HANBEL, **el-Müsned**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- AMİR Necip Halid, **Peygamberimiz Sorunları Nasıl Çözerdi?**, Çev.: Ömer Faruk Tokat, Gonca Yayınları, İstanbul 2011.
- BAYRAKTAR Faruk, **İslam Eğitiminde Öğretmen Öğrenci Münasebetleri**, M.Ü. İlahiyat Fak. Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- BAYRAKTAR İbrahim, **Edebi ve İlmi Açıdan Hadis**, Işık Yayınları, İzmit 1993.
- BEYHAKÎ Ebûbekir Ahmed İbn Hüseyin, **es-Sünenü'l-Kübrâ**, Meclis-ü Dâiretü'l- Mearif, Haydarabat H.1344.
- BİLGİN Beyza ve SELÇUK Mualla, **Din Öğretimi Özel Öğretim Yöntemleri**, Gün Yayınları, Ankara 2000.
- BOYNUKALIN Mehmet, "Tebliğ", **İslam Ansiklopedisi**, TDV. Yayınları, Cilt:40, s.118, İstanbul 2011.
- BUHARÎ Muhammed İbn İsmail, **el-Câmi'u's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- CANAN İbrahim, **Peygamberin Tebliğ Metodları**, Yeni Akademi Yayınları, İstanbul 2011.
- CAVEY, Stephan R., **Etkili İnsanların 7 Alışkanlığı**, Çev.: Osman Deniztekin, Filiz Nayır Deniztekin, Varlık Yayınları, 35. Baskı, İstanbul 2009.
- ÇAKAN İsmail Lütfi, **Örnekleriyle Uygulamalı Dini Hitabet**, Kuşak Yayınları, Ankara 1975.
- DÂRİMÎ Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdurrahman, **Sünen**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- DEMİR Ömer ve Mustafa ACAR, **Sosyal Bilimler Sözlüğü**, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1992.
- DÖKMEN Üstün, **Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim Çatışmaları ve Empati**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2012.
- DREEBEN Robert, **The Nature or Teaching**, scott, Foresman and Company, U.S.S.1970

- DURMUŞ İsmail, "Üslup". **İslam Ansiklopedisi**, TDV. Yayınları Cilt: 42,s. 387, İstanbul 2012.
- EBU DAVUD Süleyman b. Eş'es es-Sicistani, **es-Sünen**, Suriye 1974.
- el-AYNÎ Bedreddin, **Umdetü'l-Kârî**, c. XXIV, s. 415.
- el-İSFEHANÎ Ragıb, **el-Müfredat**, Çıra Yayınları, İstanbul 2017.
- el-KATTANÎ Abdulhay, **et-Teratibu'l-İdariyye**, Beyrut 1346.
- ERUL Bünyamin, "Hz. Peygamberin İnsanlarla İletişiminde Beden Dilini Kullanımı" **Diyanet Aylık Dergi**, 2003. sayı: 156, s. 5
- es-SUYÛTÎ Abdurrahman bin Ebî Bekr, **ed-Dürü'l-Mensûr**, Mısır Dâru Hicr, ty.
- GÖRMEZ Mehmet, "Tergib ve Terhib", **İslam Ansiklopedisi**, TDV. Yayınları Cilt:40, s. 508, İstanbul 2011.
- GUİRAUD Pierre, **Üslup İlminin Vazifeleri**, Çev. Eriman Topbaş. Türk Yurdu, Ankara 1992.
- GÜMRÜKÇÜOĞLU Süleyman, **Kur'an'da İletişim Dili**, Etkileşim Yayınları, İstanbul 2014.
- GÜNEŞ Ahmet, **Hoşgörünün Hukuki Temeli**, Yeni Akademi Yayınları, İzmir 2006.
- HANÇERLİOĞLU Orhan, **Ruhdili Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul 2003.
- HATİPOĞLU, Haydar, **Sünen-i ibn Mace Tercemesi ve Şerhi**, Kahraman Yayınları, Cilt:10, İstanbul 1982.
- İBN HİŞAM Ebû Muhammed Abdülmelik, **Sîretü'n-Nebeviyye**, Mektebetü Mustafa el- Bâbi el-Halebi, Mısır 1955.
- İBN MACE Ebû Abdullah Muhammed İbn Yezid, **Sünenü İbn Mâce**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- İBN MANZUR Ebu'l-Fadl Cemaluddin Ahmed İbn Mekerrem. **Lisânü'l-Arab**, Dâr-u İhyâi't-Turasi'l-Arabi, Beyrut 1997.
- İBN'L-ESİR Ebu'lHasan Ali İbn Muhammed el-Cezeri, **Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahâbe**, Thk.: Ali Muhammed Muavviz, Âdil Ahmet Abdulmevcûd, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- İLERİ Canan, **Sözlü ve Yazılı Anlatım**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 1998.
- KANDEMİR M. Yaşar, "Hadis". **İslam Ansiklopedisi**, TDV. Yayınları, Cilt:15, s.27-64, İstanbul 1997.
- KANDEMİR M.Yaşar, "Cevami'ul-Kelim", **İslam Ansiklopedisi**, TDV. Yayınları Cilt: 7, s. 440. İstanbul 1993.

- KARAGÖZ İbrahim, **Dini Kavramlar Sözlüğü**, DİB Yayınları, Ankara 2007.
- KARAKAYA Zeki, **Edebi Bir Söylem Olarak Sözsüz Aktarım**, Etüt Yayınları, Samsun 1999.
- KARAMAN Hayrettin, ÇAĞRICI Mustafa, DÖNMEZ İbrahim Kâfi, ve GÜMÜŞ Sadrettin, **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİB.Yayınları, Ankara 2007.
- KAYAALP İsa, **İletişim ve Dil**, TDV. Yayınları, Ankara 1998.
- KAZANCI Ahmet Lütfi, **Peygamberin Hitabı**, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.
- KOÇ Saim, **İletişimde Ustalaşmak**, Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul 2004.
- KOÇYİĞİT Talât, **Hadis Usûlü**, TDV. Yayınları, Ankara 2009.
- MUTLU Erol, **İletişim Sözlüğü**, Ark Yayınları, Ankara 1995.
- MÜSLİM Ebu'l-Hüseyin Müslim Haccac, **el-Cami'u's-Sahîh**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- NESAİ Ebû Abdirrahman Ahmed İbn Şu'ayb, **Sünenü'n-Nesâî**, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- ÖZBALIKÇI M.Rasim, **Asr-ı Saadet ve Raşit Halifeler Döneminde Hitabet**, Yeni Akademi, İzmir 2010.
- ÖZBEK Abdullah, **Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed**, Esra Yayınları, İstanbul 1997.
- ÖZŞAHİN Lütfi, **Kaosun Jeopolitiği ve Dinler Arası Diyalog**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2005.
- SCHOBER Otto, **Beden Dili**, Çev. Süeda Özbirt, Arion Yayınları, İstanbul 1999.
- SELÇUK Mualla, **Din Hizmetinde İletişim ve Halkla İlişkiler**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2002.
- TABÂNE Bedevî, **Mu'cemü'l-Belâğati'l-Arabiyye**, (3. Baskı), Cidde 1988.
- TAFTAZANİ Sadettin, **Muhtasarü'l-Meani Tercümesi**, Seyda Kitabevi, Diyarbakır 2014.
- TARHAN Nevzat, **İnanç Psikolojisi**, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- TİRMİZİ Ebû İsa Muhammed İbn İsa, **Sünenü't-Tirmizi** (el-Camiu's-Sahih), Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.
- TÜRCAN Talip. "Tedric". **İslam Ansiklopedisi**, TDV. Yayınları, Cilt: 40, s. 508, İstanbul 2011.
- USLU Mustafa, **Ansiklopedik Türk Dili ve Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Yağmur Yayınları, İstanbul 2007.

ÜNSEL Ziya, **Hitabet Sanatı ve Meşhur Hatipler**, Fuat Gücüyener Yayınları, İstanbul 1950.

VURAL Birol, **Doğru ve Güzel Konuşma**, Hayat Yayınları, İstanbul 2004.

YÜKSEL Ahmet Haluk, **İkna ve Konuşma**, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2005.

ZEMAŞŞERİ Ebbü'l Kasım Cârullah Mahmud b. Ömer b. Muhammed, **Esâsü'l-Belâğa**, Dâru'l-Mısıryye, Kahire 1953.

